

ПРЕОДНИЦА.

De

У БУДИМУ.

Тиском кр. универзитета пеј данског.

1863.

РПСФ II 25/1863. 1

РП Ср II 25 / 1863. 1

ПРЕОДНИЦА.

ИЗДАЛА

СРПСКА ОМЛАДИНА У ПЕШТИ.

У Будиму.

Тиском кр. универзитета пештанског.

1863.

Инв. бр. 25.670

П Р Е Д О В Д Е Л О

Чист доодак српском народном позоришту
у Новом Саду.

СРПСКА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА

У. Р. 11111

СРПСКА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА

1883

ГОСПОДИНУ

ЈОВАНУ ЂОРЂЕВИЋУ

СРПСКА ОМЛАДИНА У ПЕШТИ.

ТОЧНОСТЬ

ЛОБАНА ПОПЕРИТА

СЕРКА ОЛЖАННА Я ИЛИИ

Господине!

Више пута је у нашем народу храм Талије отворан, ал исто толико је пута и затворан, не оставивши никакви знаменитији последица за собом. Никада се не нађе у њему свећеника, који би кадар био гласом проповеди своје пробудити веру у моћ талијину, побудити на жртвовање тој силној богињи, те који би веран остао своме позиву. Ал сада је, фала Богу, друкчије. Српски народ добио је у Теби таква свећеника. Ти нам разборито и јасно разложи корист позоришта, побуди цео народ на жртве томе заводу и лати се својски и са пожртвовањем делања око утемељења његова, разумно негујући ту

младицу у врту, наше просвете, те постојано све терете и пакости сносиће, које сваку новину прате.

Здраво, честити Србине! Напред само! Не дај се помести у остваравању те велеплемените намере од натражњачки завидљиваца, знај да је уза Те све, што је радо напретку рода свога.

Као мален знак нашег особитог признања са тога Твога делања приказујемо Ти ево уз благодарност нашу и ове слабе покушаје наши умни сила, и молимо Те да их са онаком усрдношћу примиш, с каквом их Ти ми приносимо.

У Пешти о Дуовима 1863.

Српска омладина у Пешти.

A decorative floral border with intricate scrollwork and leaf patterns, framing the central text.

ПРЕОДНИЦА.

LIBRO IIIII

Ђурђеви стубови.

I.

Стоје пребели Ђурђеви стубови,
Сведоци верни божије љубави,
Облаци лебде над њима горе,
Лагано броне, лагано скоре,
Казујућ' Богу молитве сетне,
Што им из цркве долећу чедне,
А кад им творац срдито грмне
Онда одлете за горе стрмне.
Стоје пребели Ђурђеви стубови,
Љубазни знаци божије љубави,
Љубазним лицем на брег се смеше,
А равно поле, студени бреже,
Милотом тешком већ обамреше,
Милотом тешком заспаше веће,
Покривају се одором белом,
Покровом снежним, зимским оделом,
Док опет божиј жешћи смејутак
Не стопи са њи тај бели скутак.

Само на вршку брега висока,
Незнана соја, незнана рока
Једно се дрво големо гледа,
И по сред сунца, и по сред леда
Векове траје побратим кама
Од смрти живећ', од јада сама;

Огромним грањем у небо ниче
 Ко преклињући свет мучениче,
 Дижу му с' руке, огранци голи,
 Реко би вишњег преклиње, моли,
 Ил ветар само сувим грањем јечи,
 Јауком дугим ко да збори речи:
 Боже вечности, Боже тренутка!
 Боже селене и сваког кутка!
 И овим кутом грешнога света,
 Да кадкад зађе стопа ти света!
 Грешан је можда, невредан, Боже!
 Ал' пати, пати, што игда може!—
 Тако се ори очајни гласак,
 Слуша га само црквица стара,
 Кадикад му сетно звоном одговара
 И слуша га свети иконостасак,
 И шњегу слуша у оквиру малу
 Светитељ Ђорђе на белом ждралу,
 Дркће му рука, како оштро слуша,
 Све жешћим гњевом аждају гуша;
 И бели ждрале ко да увом стриже,
 Из ноздрва му модар пламен лиже,
 Жестоким пламом кандило пали
 Што су га оци пред икону дали,
 Кандило свето пламеном пали,
 Да Бога моли, да Бога фали!
 Ал' да га чује живе душе нема
 Са неме горе тога гласа нема,
 И ако кадкад с оне стране горе
 Ди се још теже молитвице оре,
 Ако га тамо који јунак чује,
 Верно га чува, верно гаштује;
 Жалостан шњиме, шњиме је вољан,
 Са њега само здрав је и болан,
 Њиме се пита, њиме се трује,
 Од њега маче пламене кује!

II.

На стрмом прагу горскога кланца,
 Од куд се виде куле самостанца,
 Једна је була млађана стала;
 Или је од пута млада малаксала,
 Или су беле гануле куле
 Меко срдашце уморне буле?
 Срдашце меко и меке груди
 Мора да жешћа невоља мути,
 Јер из ока јој сетна бије капља,
 Уздахом тешким беле руке склапља:
 „Зар ту? ох, ту зар?“ уздише була,
 „Ту је, ох, ту је, душа је чула,
 „Ту ми га свети рекоше оци,
 „Рекоше ми га млади ускоци,
 „Ту ми је драги, ох Боже благи!
 „Јел' му још љубав 'нако у снаги,
 „Јел' још онако, или већ вене,
 „Јер калуђером поста због мене!
 „Кад мене Турци украдоше младу,
 „Украдоше и њему једину наду,
 „Једину милост коб му узе прека,
 „И одрече се милости сваке,
 „И сваког лека за свога века. —
 „Није ни знао зар да сам жива?
 „У Богу, мишља, душа ми почива,
 „Зато и себе предаде Богу,
 „У Богу, веља, наћи је могу! —
 „Ох, камо да је, кам' да је тако,
 „Кам' да је тако само опако, —
 „Ал' нисам, нисам, еј, тужна ћери.
 „У Богу нисам ни у божјој вери!
 „Ал' ево, Боже, прими ме бедну,
 „Прими ме бедну, уду, невредну,

„Води ме драги, божију лицу,
 „Покрсти грешну потурченицу!
 „Ја ћу сад тебе у Богу да тражим,
 „Близином твојом грехе да блажим,
 „Ох, води ме, води, божију лицу,
 „Покрсти грешну потурченицу!“

И пође була узаном стазом,
 Шири јој се срце наданим спасом,
 Под стопом њеном снези се топе,
 Јер над је тај грије од главе до стопе,
 Од главе до стопе дркћућа од нада,
 Стала је пред црна намастирска врата,
 На црна врата белом куца руком,
 Из бела грла танким зове звуком:
 „Одите оци, ој, оче, оди!
 „Отвори врата једној сироти!“ —
 Дуго је тако куцала була,
 Дуго је нису братија чула,
 Док није један из двора се вино,
 Браву одврну, врата одшкрино:
 „Па које добро, лепа хришћанко,
 „Ил' невоља која, млада непознанко?“
 „Невоља беше, добри мој оче,
 „Невоља беше, ал' сада се доче,
 „Јер ево нађо уточиште наше,
 „Из харема мрска Османа паше;
 „Ропство ми дође несносно, мрско,
 „А омили ми оташтво српско:
 „Пусти ме, оче, пусти ме, пусти,
 „Уморише ме путови пусти,
 „Пусти ме, оче, ил' само ме јави,
 „Ох, јави ме, јави игумну Варнави!“ —
 Тако се моли душа сироте,
 Склопе се врата, калуђер оде.

III.

Калуђер црни озбиљним кроком
 Замишљен се пење уз трошно степење,
 Понизним лицем, грозом дубоком,
 Сувоњавом руком о врата лупа,
 У игумнову ћелију ступа :
 „Добре ти среће!“ калуђер се јавља,
 „Добре ти среће, и још боља здравља!
 „Ал' осим здравља твога и среће,
 „Још има нешто дужност да ти рече :
 „Була једна млада пред врати чека,
 „Уточиште моли и конака мека,
 „Дозволи оче, оче допусти,
 „Хришћанска милост да је у двор пусти!
 „Була је, каже, побегла од паше,
 „Ал' крв је наша, дете је наше;
 „И ономад једну одбисмо жртву,
 „Сутра је у снегу нађосмо мртву!
 „Па сад бар, оче, сад бар допусти,
 „Хришћанска милост да је у двор пусти!“
 Тако се моли калуђер седи,
 Бројанице ниже, у земљу гледи,
 Бројанице ниже ко да речи броји,
 Да л' сувише рече, ко да се боји.
 И боље да броји низ бројаница,
 Нег срдите боре с игумнова лица,
 С висока чела игуманова,
 Да чита болан нечитка слова,
 Нечитка слова с чела висока,
 С корице тврде књиге живота,
 Ал' у тој књизи колико још мора,
 Колико још бити невиђени бора,
 Невиђени бора, нечитани слова,
 Развалина црни изгорели снова?

У развалинама живе душе није,
Тек једна гуја у њима се крије,
Паклена гуја, ладна, саможивна,
Немилост живи испод развалина,

Јер ко сиктање те ледене гује,

Калуђеру седом ова реч се чује:

„Зар опет була, будало стара?

„Ко ће да пати, ко да одговара?

„Зар незнаш болан, незнао Бога!

„Зар незнаш вољу паше честитога?

„Доста смо крили туђе битангаше,

„Немилост навукли Османа паше,

„Зар ниси чуо како паша прети,

„Ниси га чуо Богом се клети,

„Ако још једног примимо бегунца,

„Нећемо више гледати сунца,

„Већ само можда умирућ' срамно

„Спаљеног стана гариште пламно?

„И опет си дошо несмислениче,

„И опет ми таке доносиш приче?!

„Одлази таки, одлази мигом,

„Наложити младим искушеником,

„С места нек један паши одјезди,

„Нека му носи понизне вести,

„Да се грешница није могла спасти,

„Да ј' у нашем дому, у његовој власти!

„Журите брзо на најбољем коњу,

„Паша нек дође кад оће по њу!

„Па после, старче, после заповедам,

„Нек дође була да је исповедам!“

Рече Варнава, игуман млади,

А старац оде тако да уради. —

Ал' тамо доле испод самостана,

У студену снежном зимскога дана,

Непрестано чека бегунац лепи,

Надом се грије, вером се крепи,
 Грије је нада од главе до стопе,
 Под стопом се њеном снегови топе;
 Дуго је тако чекала млада,
 Кад уједаред отворе се врата,
 Излети један коњаник из двора,
 Реко би трком прегазит' је мора,
 Излети и брзо нестаде у гори,
 Цура се крсти, у себи збори:
 „Да црна коња, да црња јунака,
 „Из светла је дома, ал' је чедо мрака!“
 Тако збори цура, па се чудом крсти,
 У крст се већ слажу неотице прсти!

Док се тако крсти була, у том часу
 У цркви малој на иконостасу,
 Икона се једна стреса у оквиру,
 Икона Ђурђа, свеца намастиру,
 Стреса се слика у треску све јачем,
 Светитељ Ђурђе замаује мачем,
 Замаује љуто све жешћим махом,
 А коњиц му дише огњевитим дахом,
 Огњевитим дахом листове просу,
 Староставни књига на певници што су,
 А на једном листу отворени књига,
 Писана су слова пламеног лика,
 Гњевита бељца огњевитим млазом
 Ужежена зборе 'ваким изразом:
 „Боже вечности, Боже тренутка!
 „Боже селене и сваког кутка!
 „Ох, Боже клетве, Боже милости!
 „Опрости свету грешном, опрости,
 „Само на веки испред твог лица,
 „На веки прогнан да је: издајица!
 „На њега само, роба до века,
 „На њега само, само на њега,

„Небесног гњева све громове проспи,
 „Не прости њему, ил' ником не прости!
 „Јер никог немож' гора клетва снаћи,
 „До заједно шњиме у рају се наћи!
 „Ох, зато, Боже вечне милости,
 „Не прости њему, ил' ником не прости!“
 Још даље пише, још даље се ниже,
 Све жешћа клетва, све страшнија мисо,
 Онај тек је знаде што је написао,
 Јер чудан је поглед, чудан је тренут,
 Самртно око мора засенут,
 Само се види ватра све жешћа,
 Страшан је плам, ал' страшнијег навешћа.

IV.

Меку је руку у руку дала,
 У суву руку седога кала,
 Кале је води: ко пастир јање,
 Нејако јање кад води на клање;
 Показа јој врата свога господара,
 Унутра је пушта, врата затвара.
 „Ти ли си, ћерко?“ Игуман загрми,
 „Што код паше мисли нас да оцрни?
 „Ти ли си несрећо, ти ли си куго?
 „Ал' чекај само, нећеш ми дуго!“
 „Владимире!“ Замуца лепојче убаво,
 „Дал' Владимире ил' игумне Варнаво?
 „За име Бога, да л' сам чула право?!“
 Дрктала је була од пете до главе,
 Чујући поздрав игумна Варнаве,
 С дркћућа лица кад јој паде вео,
 И Варнава канда задркта цео.
 Бледо му лице још већма побледи,
 Ледено срце још већма се следи:
 „Кога видим, болан? Чије чујем гласе?

„Ох, благи Боже, преблаги спасе!
 „Да ли ме кушаш, да ли ме вараш,
 „Што предамном сенку најмилију ствараш,
 „Сарањену давно у сретнијем добу
 „У груди моји леденом гробу?
 „Или се сама из груди ми диже? —
 „Ох, оди сенко, оди — ближе — ближе!“
 За руку је руком грчевитом стисну,
 Од бола була и од јада врисну,
 Обнезнани се, паде му на груди
 У грудма му ледним плам стари се буди,
 У грудма ледним испод развалина
 Негдашњи снова, негдашњи милина,
 Упали се искра потоња жара,
 Успламти љубав жестока, стара;
 Ал' она гуја, она подмукла,
 Гуја немилости што се ту увукла
 Излети испод буктећа гаришта,
 Опаљена пламом љуто пропишта,
 Побеснила пуста гуја немилости,
 У грудма гризе срце, плуће, кости!
 Сећа се тужан кале у несвести
 Сећа се своје ропске заповести,
 Осећа грижу у грудима гује,
 Ох, ала једе, ох, ала трује!
 Једе му срце, плуће и кости,
 „Ох, Боже!“ вришти, „опрости, опрости!“
 Предише, кука бесомучниче,
 Срља на врата, грми и виче,
 Са свију страна калуђери лете:
 „Шта ти је, шта је, троице ти свете?“
 „Ох, шта је! шта је! — та невоља је,
 „Невоља тешка самртни крај је!
 „Дал' учини старче оно што ти реко?
 „Дал' оде ко? ах, дал' је далеко?“
 „Све је у реду по твојој вољи,

„Коњаник добар, коњ је још бољи,
 „Удеси све то старање наше,
 „Сад је већ можда телал код паше.“
 „Сад је код паше посланик врага?
 „И ти још стојиш? Таки без трага!
 „Седлајте коње, седлајте сваки,
 „Идите паши, идите таки,
 „Поручите му, да се не спрема,
 „Да код нас буле никакве нема!“
 Одоше оци кад су то чули,
 А Варнава оде сумртној були.

V.

Вече је дошло, сутоњ се вата,
 Од звездица златни завеса пада,
 Да неби напаст насртљива мрака
 Продрла у светло светилиште зрака;
 Склопљена су врата зимскога дана,
 И склопљена стоје врата самостана,
 И самостан истог мал' да се не боји,
 Јер син један мрака и пред њиме стоји;
 Турски један телал стоји пред врати,
 Балчаком врата оће да смлати:
 „Отвори море, Ђаур-дервише!
 „Доста сам чеко, не могу више!
 „Зар нема поган уши, кад ћути?
 „Ал' чекај само, одрезаћу ти!
 „Отвори хеј, отвори влаше!
 „Поруке ти лепе носим од паше!“
 Тако се дере нестрпљиво Туре,
 И већ се у двору калуђери журе,
 Кључеви звече, брава се отвара,
 Провирује брада калуђера стара.
 „Добро ми дошо!“ Туре га поздравља,
 „Осман ти се паша понизно јавља:

„Паша је близу , тек ту што није ,
 „Ено , гле на брегу барјак му се вије ;
 „Ал' , ако му була не буде на крилу ,
 „Док не стигне зора преодницу чилу ,
 „Честит ће вас паша лепо да обдари :
 „Коцева добри неколико пари ,
 „Коцева добри да чачкате зубе
 „И још мало ватре на то тавно кубе ,
 „Да вам се види читати опела :
 „Е то је , влаше , порука ти цела !“
 Изрече Туре , ободу жерава ,
 Калуђеру старом изнеможе глава ,
 Клопу му глава од тешке муке ,
 Испадеше кључи из мршаве руке ,
 И једва се сети , да треба да јави ,
 Поруку лепу игумну Варнави ,
 Подиже кључе , затвори врата ,
 Зар , да не дођу Турци изненада !
 Попе се старац по трошним степенма ,
 И опет наста тишина нема .

* * *

* * *

Тишино моја , чедашце неба !
 Ала си мила , ала си лепа ,
 Испод састанка ноћи и дана
 Када те буди звекет ђердана
 На меки груди са грла мека ,
 Када те буди умилна му звека ,
 Ил' о мушком врату кршење гривна ,
 Тишино моја , ал' си ми дивна !
 Ил' кад те уздис њија дубоки
 Разлежући се по јуначкој токи ,
 Ил' пољубац ситан када ти тепа —
 Слатка тишино , ал' си ми лепа ! —
 Ал' , кад те кида , када те треска ,
 Ужасни звекет окова тешка ,

Када те јаук и врисак цепа —
 Ох, ал' си ми страшна, тишино лепа!
 Ал' никад још ваљда ниси била така,
 Ко сада испод шатора лака
 Османа паше шатора бела,
 Никад се још ниси тако отела!
 Честити паша замишљен ћути,
 Пред њиме ћуте оци погнути,
 Довели су булу пред господара,
 Господар ћути, пуши ал' не кара!
 Братија ћуте и була је нема,
 Окови јој ћуте на рукама двома,
 Нема је була, ал' у срцу стрепи,
 Познаје ћуди свога господара,
 Како се страшно ономе свети,
 Њега што дира, њега што вара!
 И ево паша испуши лулу,
 По бради се глади, погледа булу:
 „Добро ми дошла, верна моја љубо!
 „Доцне ми дође, ал' ми није скупо,
 „Није ми скупо чекат' на тебе,
 „Само те жалим што ти срце зебе;
 „Ал' немој тако да се жестиш јако!
 „На ноге момци! Растурите пако!
 „Палите тамо оне куле беле!
 „Грејте јој срце сред ватре вреле!
 „Водите и те калуђере старе,
 „Њезине верне, добре чуваре,
 „А они други знаће већ сами,
 „Како се греје на пожарни плами.
 „Само Варнаву сместите лепо,
 „Од њега први да видим пепо! —
 „Журите момци, нека се сија!
 „И мени је зима! Грејо б' се и ја!“
 Намигну паша на своје људе,
 И ко' што рече, тако се збуде.

* * *

Спаљени леже Ђурђеви стубови,
 Сведоци негда божије љубави,
 А сад сведоци божија гњева,
 У гаришту им грех се огрева.
 Ал' осим греха живе душе нема,
 Неколико само костију бели,
 Што су их по гару ветрови разнели,
 По пучини црној просуте се гижу,
 Бледилом смртним ко' да речи пишу.
 Да страшна листа, да страшнији слова,
 Што их написа писац векова!
 Ал', шта то пише, шта ли то вели,
 Та црна књига са ти слови бели?
 Јесу ли клетве? Прорицање је ли? —
 Још страшније је, страшније још је! —
 Збриши је судбо с читуље божје!

Лазар Костић.

Карловачки ђак.

Приповетка.

I.

У светој Врушкој има пуно дивотном природом окићени места, ал тешко да ће се икоје успоредити са карловачким Стражиловом.

Но није ни чудо.

Та ту се на лађаном извору у поноћно доба умивају виле врушкогорке, те се онда ватају на оној убавој долини у коло, да поиграју крај меке месечине а уз складну свирку тијана поточића — у тој чаробној дворани горској!

* * *

Мај се већ одавно спустио на земљу; допра-тише га до Стражилова на гласу певачи, славуји; па донео је свакојака мирисна цвећа те га просипа жуд год оди. Зато и мирише на Стражилову на све стране. . . .

Освануо је други дан дуова.

У Карловчана је од вајкаде обичај, да тога дана после ручка излазе на Стражилово, а овога су пута и момци и девојке у толико жељније и радосније нањ изгледали, што је баш онда некако тун нов чардак за играње подигнут.

Само да оће Бог дати да лепо време буде! Тако је мал' не свако срце девојачко зажелело . . . но шта небо разбира за жеље девојачке? . . . Беше баш око подне, а оно ти се страовито намршти, натушта, те плаха киша потече над Карловцима и околицом; ал усрдне и смирене молитве девојачке допреше и кроз те густе облаке до престола божјег, па сунчани зраци сагореше у један час црним завесу, посуше златом сву околину карловачку. На скоро се само плава боја по небесном простору све до обзорја блистала и сунце је у пуном сјају своме ишло тијо својим путем. . . .

Што беше омладине у Карловцима, све се кренуло у гору.

Уз њу су пристали и други, који су ради, да се у горском зраку проведу и провеселе.

Госпојице с мајкама и господичићи грађански синови возе се на таљигама, тако и други постарији грађани.

А ђаци?

Е, ђацима не треба кола. Њима није тешко пешачити, особито кад знају да их на Стражилову не чека строгост професорска, нит загушан ваздух школски, него љупко лице старе мајке природе и мирисом зачињен зрак горски. . . . Збили су се у

гомилице, како се већ који с којим више дружи, па се у шали и пријатељском разговору примичу својој цели. . . . Час по подвикнуће који између њи, да се све разлеже, а гдекоји ће гледајући зар у гору око себе и запевати:

„Гором језди Краљевићу Марко.“

Уз ђаке пешаче и прости момци са девојкама, па пролазећи једно мимо друго не ће ни пошто прећутати.

Дирнуће једно у друго па ма шта било. . . .

Не беше још ни два сата после подне, а Стражилово је већ пуно света.

Око гајдаша, егедаша и тамбураша игра се коло на више страна.

Умори л' се који од момака, а он скочи под какву шатру те се лади уз вино ил пиво; треба ли да се чини милошта драгоме, колачар и посластичар стоје на услузи; је л' ожеднела која ватрена цура, а она одскакута ко лане на извор, што испод чардака извире, те гаси из липове коре студеном водицом жеђ своју.

Изнад чардака, горе у шуми, оре се уз пуцњаву из мали пушака громовите песме, понајвише оно наше „многаја лета“ у сви осам гласова.

Ту су постарији грађани карловачки, који слабо маре за оне у дољи, већ се гложе око чутуре и какве печенице.

Остаје нам још отмена омладина карловачка.

Она се стекла у нов чардак те игра уз егеде

игре немачке и француске, па каткада из милости и наше просто коло. Та коло је и онако тешко за играчице, то јест госпођице и више мори но валцер; па у валцеру, знате, долази рука у руку . . . груди се сасма грудима приљубе . . . образ скоро да такне о образ — — „Над валцером нема игре па свету“ рећи ће ти скоро свака Карловкиња, кад с њоме о играма реч поведеш; па с тога и кад баш игра која од њи коло, а она га игра, само да јој се не забави, што се свога туђи: од праве, усрдне воље нема ту ни спомена. Добро је још, што се при таквим приликама понајвише богословци за коло заузимају позивајући, кадгод би се оно засвирало, госпојице, да пашу мараме око паса.

Тако је и овога пута било и између њи се одликовао у тој ревности највише богословац Љубинко, родом Сремац испод Врушке, ватрен и на гласу родољубац.

Коло се већ уватило.

Лепо су се поређали, све момак па девојка; два Бачванина богословца играју, мислиш не стају на земљу, пуштајући по каткад по коју и ђаволасту подскочицу. Љубинко је играо уз Драгињу, кћер „господар Јове“, доста имућног грађанина карловачког. Случајно су једно до другог дошли да буду најлепше цвеће у том красном венцу. Тео не тео моро је сваки, кад их је једно до другога спазио, признати, да су таман како ваља једно другога слика и прилика. . . Пошто је коло престало Љубинко се захваљи обема госпојицама, што су узањ играле,

те онда заподене доста плашљиво говор са Драгињом.

— Госпојице, вама ко да није најповољније, што смо и наше коло играли.

— Боже сачувај, господине. Само ми је, знате, зазорно, што га не играм баш како треба, а као Српкиња ваљало би да ту нашу народну игру најбоље играм.

Те речи падоше као блага роса на ватрено, родољубиво срце Љубинково, те он ти се не могаше уздржати, да непомично и подуже не погледа и у небо, са кога се та роса спусти. А небо се то руменело, ко зора, ко румена ружица: усне драгињине изгледале су му као комад од зоричастог неба, као два румена листића ружична! Поред усана наравно да је добро уочио и плаве велике очи и бело, пребело лишце у те красуљке.

На необичан тај момачки поглед Драгиња се чисто збуни, порумени и обори смерно девојачки очи на земљу, а Љубинко се опет ослободи те продужи:

— То ми је особито мило, госпојице. Верујте ми, такво што не чу још ни од једне Српкиње. Не ћу да вам ласкам, него вам баш искрено кажем, да ћу данашњи дан врло добро запамтити. Ваше речи јамчиће ми увек, да наше Српкиње не презиру своје, као што гдекоји мисле, па као што сам и сам све до мало пре мислио.

— Па зар има господине, рече Драгиња нежно погледавши га, и такви Српкиња, које о тој ствари не мисле ко ја?

— Камо наша срећа, да ви несте једини, што тако судите! Ал ја би реко да је овде у Карловцима такво цвеће одвећ ретко. Барем о овима, што су у Варадињу на одгајању биле, не би смео нит могао то тврдити. . . .

У то ће да се засвира нека немачка игра те неки млад грађанин узедо, тако рећи, испред носа Љубинку девојку, прекиде им њиов родољубиви разговор. Ал Љубинку није ни у крај памети, да се с тога расрди: за немачке игре слабо је марио и игро их је само онда, кад се у друштву не би нашло довољно мушкараца. Гледајући донекле, како се други журно окрећу, дао се и неотице у мисли, те тако и не осети, кад се у један ма нађе на оној поширокој чистини, што западно од чардака лежи. . . . Колико му се родољубље онога девојчета допада и колико га с тога цени и уважава, у толико више и живље осећа и чувствује нешто у грудма својима према њему, што није кадар јасно сватити и протумачити. . . . По срцу му се нека безгранична милост разлива, узрујале се сасма непознате жеље, па жеље се те промећу у тежњу, у крилату тежњу те би да излете па да одлете с бескрајним поверењем на срце оне плавуше — да л зато, што онако ватрено род свој љуби? — — — — —

На пуцњаву из мали пушака разабро би се час по наш Љубинко у својим новим мислима и осећајима, те би онда хотећи их се навалице опростити гледао непомично у плаветнило небесно,

слушо с највећом пажњом певаће горски тица; ал плаветнило га је то увек одводило на плаве очи драгињине, песме тичије опомињале су га још више на милозвучан ромон драгињина разговора. . . .

Тако је ето непрестанце само о њој и на њу мислио!

Чудно му је, не може довољно да се начуди, кад помисли, шта се то с њиме збива: та он још ни према једној Српкињи, па била она каква му драго родољупкиња, није тако осећо, ко сада према Драгињи, кћери „Господар Јове!“ И сумрак се већ почео ватати, а он се још у мислима шеће, сам самцит; тако га затекоше и неколико другова, који не дођоше на Стражилово, да играју, већ да се мало по гори прођу и да се наживају милина, што их је ту у то доба године ко ретко где у Врушкој наћи. Јако се зачудише, што га усамљена и замишљена застадоше те одоше питати га, шта му је и да му се није какво зло догодило.

— Е да, није зло . . . та није ништа, одговори им осмејкујући се те покушавајући да се у силу Бога пред њима покаже, да му баш доиста није ништа.

На такав одговор и на присиљено понашење његово згледаше му се другови, вртећи главом један на другога, те идући с њим заједно чардаку зборише тајно међу собом: „Тај се по свој прилици још из родољубља у какву и заљубио!“

Дошли су већ и до чардака. . . .

На све се стране опремало на пут.

. . . Још мало па при растанку са гором групуше мале пушке, таљиге зазвркуташе, песме се заорише . . . одјездише ко какви сватови.

Ђаци и други, који су пешке дошли, пратише их донекле погледима, па онда натенане певајући и громко подвикујући одоше и сами у Карловце. . .

Ту ноћ свео је Љубинко очи истом пред зору и снови је о руменим уснама, о плавим очицама и белом лицу драгињином. Србин је, вала Богу, па како да не снови о тим омиљеним народним бојама! — —

II.

У Карловцима ћеш наћи сијасет мали улица; ту понајвише живе сиромашни ђаци — „благодјејанци.“

И љубинков конак беше у једној малој улици, која је с једне стране на главан сокак а с друге на Дунав излазила. Соба му је и друга му посниска и прилично мрачна. У прочељу стоји икона — свети Јован, газдин светац — и пред њоме кандило, а са страна висе на зидовима слике, представљајући различне призоре из српске повеснице. Сиромашнога Љубинка доста је муке стало, док их је стекао! Два кревета, две столице, један сто, два кожна ковчега и огледалце на ћерчиву од прозора: то је био сав намештај у тој ђачкој одаји. . . .

Беше баш зимско вече у божићни пост, кад се после вечере неколико љубинкови другова, богословаца и гимназиста, нађоше у њега. Поседали су које на столица, које по креветима и ковчезима

— као и други ђаци. Сви су до једног „благодјејанци.“ То сведочи и оно дробно комађе „благодјејанска“ леба на столу и оне кашике, што ће их гдекоји извадити из шпага, да пропрате њима своје ватрене речи. Па није ли и оно „благодјејанац“, што после жива говора ено приступа крчагу испод стола, да си грло покваси, залажући по мало и леба, пошто га је у сланици осолио? — —

Говор се врзе у тој дружиници поглавито око школски ствари, око „благодјејанија“ и понашања карловачки грађана наспрам ђака, те ту између једнопатника паде многа искрена реч о стању ђачком са различне стране. Сумњам, да би професори и многи грађани могли саслушати жалосна разлагања те дружине, а да не поцрвене — од стида! . . .

Није друкчије, већ мора да је у таквим тренутцима постало оно име „раја“, којим се нарочито карловачки ђаци крсте, имајући зар на уму беде и невоље, што их за права Бога „турска раја“ трпи.

Још срећа је велика, што такве жалосне прилике не трају до века, што има и веселији и сјајнији дана у карловачки ђака! Иначе би се сваки ратосиљао и Карловаца и школа... А би л' да видите један од такви веселији и светлији дана? Ако сте ради, а ви дођите међу ђаке одма с јесени, ил тамо на зиму око светог Јована, ил кад је коме од њи имендан, ил кад се коме превалила која „лутка“ више од куће, ил кад коме стигне „заира“: па ћете видети, што никада видели несте. Па знате ли,

код који ћете ђака наћи највеће појезије у весељу ?
 Код они у оним малим улицама. . . . Ту ћете у
 каквој тескобној собици затећи одма чим се сутоњ
 увати на столу чутуру усред венца од мајушни
 чашица , а мало подаље пред столом други венац
 од чили момака око тамбураша. . . . Чим их тако у
 колу застанете , можете маом држати , да су већ
 прилично угрејани. Но шта ћу да вас даље упућу-
 јем . . . . ено погледајте им у игру ! Како ти то
 они верно цртају и изводе бујне осећаје срдаца
 своји час у смелим скоковима , праћеним живим
 усклицима , час у вештим , ситним заплетима лаки
 ногу , час опет у тијом поноситом оду ! — По
 сад су се већ доста наиграли , па се пуштају из
 мушка сложна кола те ите сваки својој драгој у
 оно коло око чутуре , да јој уз онај најдивнији
 сватовац „многаја лета“ у једном пољупцу по-
 сисају сву сладост са румени усана. Није их баш
 ни најмање стид ! То се тако тера све дотле , док
 се цело срце не претвори у милост , а чим се милост
 весељу придружи , одма је и усхит ту. . . . Уз то
 потресу они слаткотужни гласови од

„Чарна горо пуна ти си лада
 Срце моје још пуније јада“

танке струне најдирљивији гусала — срца , покрену
 живо успомене на миле и драге . . . . е нуто сад
 они чили , они ватрени ђака , где их како пролевају
 сузе од радости и туге . . . . где их , како се у грлењу
 и љубљењу опрашгају слатка терета срдаца своји !

Тако се веселе карловачки ђаци! . . .
 Ал од свега тога не беше сада у љубинковој соби ни спомена. Сета се нека навукла на млада чела свеколике дружине, нит' се ко шали, нит' ко год кога задиркује: озбиљне се ту зборе речи! Не стаде већ и речи, гробна тишина завлада у одајици; у то се зачу неки бат у кујни, неко куцну на вратима, „слободно“ се одазва, а унутра ступи Лука, најшаљивији друг љубинков.

— Ао да дивши ми јунака, проговориће им, не чују се ни да су живи, срам вас било! А да на што вам је језик? Скупили се тобоже људи на диван, па ћуте! Боље би вам било да седите сваки код своје куће с књигом у шакама, него што трошите тако узалуд скупоцено време — та на то су вас и послали ваши родитељи у Карловце! . . .

На те лукине речи пренуше се сви ко из сна . . .
 брзо се жив говор заметне, ту се шалило, доскакивало, приповедало онако по ђачки да не може боље бити. Нарочито је занимљиво приповедао Лука једну епизоду из свога ђаковања за млађи година.

„Седимо ти једаред ја и Јова, онај, знате, из Шијачке — започне Лука — у нашој соби, гладни ко вуци а без паре у џепу. А било је већ пред вече. Уједаред ће неко „куц куц“ на вратима . . . кад тамо а оно једна девојчица. „Браца Лука“ рече ми „поздравила вас тетка Маца, да дођете са господином Јоцом вечерас на вечеру . . . биће лепа друштва.“ Можете мислити како нас је непријатно та вест дирнути морала! Јово! — реко ја — Quid

putas? А Јова се дуго не домишља, него ће катонски: „ego autem censeo Carthaginem esse delendam“ а ви знате, шта ће то рећи у нашем језику. Онда ти ја онако мало косирећи се: „Поздрави лепо тетицу и кажи јој, да јој лепо благодаримо, но сада још не можемо зајамачно обрећи да ћемо доћи, јер имамо много посла . . . ал ти велиш, да ће бити лепа друштва . . . лепа друштва . . . е за љубав томе лепоме друштву можеш рећи тетици, да ћемо за цело доћи. . .“ Девојче оде, а ја и Јова у смеј . . . „ћути, добро је“ . . . „биће берићета“, рекосмо један другом па се онда станемо опремати за тај свечани акт. На брзу се руку дотерамо и што но кажу уљудимо . . . обучемо стајачице, а капути већ какви су да су. У кратко да кажем: били смо тамо први. И вечера се већ започела, наравски са киселом чорбом. Ја и Јова само намигујемо један на другог и осмејкујемо се гледајући на колаче и печење. Девојке нас час по нуде, а кадгод ћемо ти се баш и сами понудити. „Кошара“ ни једној не дадосмо. Међутим увардам ти ја, како испред Јове и колача и печења страовито не стаје и одма се досетим узроку . . . сетим се на његову сваке вале вредну навику да он такве реткости радо у шпагове слаже, како би их ваљда после код куће боље и подробније испитивати могао. Ево већ дођоше и крофне . . . ту је дакле близу час игрању. Како сам ја преко од Јове седео, можете мислити, да је она чинија у нашем крају пре свију остала празна. Остадоше само још два ститка у њојзи:

једна великачка и једна мала мајушна. Баш пре што ће доћи време устајању, понудиће ме моја комшиница оном заоставштином од крофни . . . ја сам се дуго опиро са „вала, вала лепо и благодарим“, но кад ми рече „ваљда ми не ћете још корпу дати“ — а ја ти — наравски из галантерије руком те за ону великачку. Не сећам се, да л' се она на то насмејала, ал врло добро сам опазно, да је Јова тео да пукне устежући се од смеја. А ја мишља у себи „ајд, ајд Јово, доће време, кад ћу се и ја теби смејати“ као што се на скоро и збило. После вечере окупиће нас девојке да играмо. Мени је тешко било, јер сам се био набацао као сироче на даћи, а Јови је још теже, јер га шпагови силно претежу. Ал није вајде. Уватимо се у коло. Баћа свира не мож' боље бити, а ми онако мало угрејани играмо, реко бисмо се помамили, сва се кућа тресе. Јова је игро преко пута од мене. Играли смо тако донекле помамно, кад ми уједан ма паде поглед на Јовин капут . . . *horrendum dictu* из продрте поставе куљале су оне реткости! Ту ти ја одма станем на њега намигивати и главом вртети, ал јесте Јова ти се мој помамно и не пази на мене, већ оборно главу те се бечи ко други од руде. Кад ја виде, да ту нема шале, него да се реткост све за реткости измиче, а ја ти учиним чудо — испустим се из кола те овако подбоченим рукама, играјући тобоже чардаш, ајд преко кола управо Јови те му пришапнем, да му колачи испадају из капута. У смеју са те ванредности није нико ни

опазио, на што сам ја смерао. . . Но да вас даље не морим казаћу вам и констатоваћу вам само још као фактум, да је Јова сутра дан при истраживању слабо шта нашао у капуту. Измаче му се таква студија! Белај! . . .“

Испред такви речи одлете сва туга као да је није никада ни било из собе љубинкове, те уступи место својој вечитој непријатељици радости. Но весеље њиово узедде још већма мах, кад Лука рече, да је он дошо к њима „у функцији гласоноше“ те да ће о светом Јовану сви бити позвани на игранку код госпође Тешићке.

„Вала Богу“ рекоше ко из једног грла, „кад се и отменије Карловкиње једаред сложише, да и нас у своје друштво позову. Живеле!“ . . . Ту се већ више не могаше уздржати Никола, друг љубинков, те је извадио ено последњу јединицу из ковчега, принашајући је свесрдно на жртвеник братског весеља. За који час па ево чутуре с румеником те уз „У здравље Карловкиња!“ „Живеле!“ и „Многаја лета“ засузи ту многоме око — од вина. За цело није од њи нико ни помислио, кад је љубинковој кући ишао, да ће се чак око поноћи и весео дома вратити. Но право се весеље до душе никада и не тражи; долази увек само од себе, нит знаш како нит зашто . . . прави ти је самоник. —

Онај глас о игранци учини, те неки од богослова стадоше много жељније но иначе изгледати на светог Јована; а Љубинко да може избрисо би из календара све дане, што га растављају од ве-

чера, кад ће се поново састати са оном плавојком, с којом се на Стражилову онако лепо разговаро. Није шала онака Српкиња! А где је други дан Дуова, где ли је свети Јован! . . .

Кад дознате, да у Карловцима врло мало има грађана, који допуштају да им ђаци у кућу долазе и да „господар Јова“ никако у те не спада: ви се онда зајамачно не ћете чудити, како да се Љубинко за тако дуго време још ниједаред није састао са Драгињом. . . .

Но дан за даном па дође и очекивано вече на светог Јована.

Код госпође Тешићке затече Љубинко многобројно друштво од момака и девојака, ал Драгиње још не беше у дворани. Започне се и играти. Љубинко је чеко на познату нам госпојицу и чеко, но кад виде да је никако нема и да друштво нањ мотри, а он узме другу; ал истом што се дваред преко дворане окренуо, ето ти и ње са матером. Наш богословац сврши сада на брзу руку игру са својом играчицом па онда, клањајући се, оде Драгињи.

— Слуга понизни, госпојице!

— Службеница!

— Добро те већ дођосте . . . од кад вас изгледам! Верујте ми, госпојице, да ни најмање не би био весео, да ви не дођосте.

Драгиња се ваљда није надала таквим речма, кад се онако збунила. О, та дивота ти је, погледати је . . . гле, како јој се на ма ружична румен прели преко бели обрашчића; гле, како стидљиво

подиже оборене очи, па како умиљато осменувши се голубијим гласом проговори:

— А како то, молићу?

— Та ви сте, знате, добра Српкиња . . . ви радо играте коло. . . . Зар се не сећате Стражилова? — — муцао је Љубинко и сам збуњен. . . .

Стооке матере девојачке опазише на брзо, како се „господар Јовина“ кћи некако чудновато поздравља са тим богословцем те почеше већ једна на другу и згледати се: но Љубинко, као да је знао, да се на њи двоје мотри, а ваљда нешто да се и сам што пре опрости своје неприлике, позове Драгињу на играње. У ватри те праве игре истоци се сав лед њинове забуне . . . од сад су се много слободније разговарали. . .

Играло се много и ватрено.

Љубинко се већ више пута обређо са свима госпојицама, ал у колу је увек само уз Драгињу играо.

— То је, говорио би јој, за успомену на оно коло на Стражилову.

. . . . А је л' и то било зарад какве успомене, што би, да може, свима мушкарцима забранио, да не играју с „господар Јовином“ кћери? Што би, да може, свакога замолио, да се с њоме не разговара? . . .

И до вечере беше све живо и весело, но о њојзи ти потече нов бујан извор од весеља . . . . шала, досетка, доскочица сустизали су се ко брзи поточни таласићи . . . све је ишло по српски, искрено без устручавања. После се опет започне

ватрено, одушевљено играње и трајало би било до зоре, да матере не позваше кћери кући. . .

При расстанку понуди се Љубинко матери драгињиној да их прати и она му — допусти.

Идући с Драгињом испод руке, рад би јој наш богословац нешто казати, што још ни једној женској не каза, ал не може . . . сав је необично узбуђен . . . преко усана му само уздисаји прелазе . . . а и рука као да му није баш најмирнија. Срећа, што је и драгињина дрктала те тако није опазила слабостињу његову!

— Лепа ноћ, госпојице!

— Лепа, врло лепа.

То им је био сав разговор. Ал зато су им се у толико више и живље срца разговарала . . . та они уздисаји шта би друго и били, но одјечи од гласова срдаца њиови! . . .

У том најтајнијем разговору дођоше и до куће драгињине те Љубинко се доста збуњено опрости и с њоме и с матером јој.

Од опроштаја тога само је то утубио, да се Драгиња при расстанку љупко нањ осменула — месец је беше издао. Осмејка тога сећа се Љубинко врло често . . . сећа се и свиколики речи њезини на игранци, чувајући их ко најдраже благо у својој памети. Стога и вади он из те ризнице онако тајом тај бисер, нижући га зар за спомен у ћердане и гривне, па умећући местимице и по које зрнце драгога камена — погледа драгињина, и по који рубин — осмејка њезина. Ал чудо! Ти се ћердани и гривне некако

све у ланце промећу те му све већма и већма срце стежу . . . оће га још и сужњим оне красуљке учинити! . . .

— — Да л' зато, што је онака Српкиња? . . .

III.

Лепо ли ти је, Боже, у Карловцима о пролећу и у лето! Ту не треба да мориш ноге па да дођеш до врела од милина и дивота, што их природа обилато показује: миомирис од багрена, липа и давина веје већ у самој вароши по зраку врушкогорском! Са свију страна смеши се живот пун свежине, пун здравља; мелем се ту лије за болнога, сласт за здравога; а за заљубљенога? Питај Љубинка! Рећи ће ти: Карловци су са својом околицом рај земаљски. —

После оне игранке о светом Јовану затећи ћеш га почешће у кући госпође Тешићке. Она му онда рече, да ће јој миле бити његове посете; он сада дакле само испуњава њену жељу, уједно бројећи оне часе, што их у тој кући проводи у најсретније свога живота — та тамо долази и Драгиња!

Даница, тешићкина ћерка, свагда би с осмејком погледала на сестру и другарицу своју, кад год би Љубинко к њима дошао. Бистро око њезино брзо је докучило из понашања његова, а нарочито из они погледа с вером и поверењем, да никако није ладнокрван према Драгињи: а баш и сама Драгиња

не би честита другарица била, кад не би Даница тајне свога срца открила. Од туда онај ђаволасти, несташни осмеј на уснама даничиним, у коме су се оне добро разумевае. . . . Чисто, незлобно срце радује се увек туђој срећи, а Даница је гледала у љубави љубинковој и драгињиној срећу њину; зато је од све душе настојавала, да то красно цвеће срдаца њиови не увене, него да лепо узрасте до пупољка, па пупољак да се развије, да размирише. . . . Како ти је само она то вешто знала удружити се у каквој друштвеној игри са којом од млађи госпа, што „фоте“ раздаје! Таква прилика никада не би за Љубинка и Драгињу прошла на лијо — без пољубаца. . . . Па и иначе, кад су њи троје на само били, те кад је Љубинко какву љубавну песму из „Седмице“ читао и тумачио: Даница је свагда умела говор на њи двоје окренути и Љубинко је доста пута морао шевељити са одговором. Онда је — у теснацу — обично и он попуштао од своје тобожне озбиљности и — смејао се. Да сте онда тек видели Даницу, како се смејала! . . . А Драгиња? Драгиња би само гледала преда се у свој посо и чинила би се свему невешта. . . .

Једном је баш читао Јовановићев „Разговор са срцем.“ Глас му је долазио све то нежнији, елегичнији . . . осећање га све већма и већма обузима . . . девојке и неотице застале с плетивом те га неданимице слушају: из те је песме говорило срце и душа његова.

Сав се чисто преобразио. Кад изговори последње речи о срцу, „задркће па ћути“ и његов глас задркта — ућута.

И девојке су ћутале. . .

Много је, што у тој песми иште мушко срце од женског, ал Љубинко и не сумња, да не би Драгиња одговорила свакој жељици његове душе.

. . . У то је позвала мајка Даницу напоље. . .

Драгиња се замишљено загледала у плетиво па и не зна да не плете, а Љубинко је спустио „Седмицу“ на колено, очи је упрљо у тле па — мисли. . . Ту ће сад тајом бацити Драгиња поглед на Љубинка, но у тај пар погледа и он на њу. . . погледи им се сукобише, а образи поцрвенеше.

— Ви, господине, врло лепо читате песме, прекинувши несносну одморку рече Драгиња.

— Доиста?

— А особито сте ту сада вешто прочитали, скоро би рекла, да сте је сами саставили, ил да јој је песник једни мисли био са вама.

— Е да!

— Види се, да обојица сумњате у верност женску, да не верујете у дубљину и јачину женске — —

— Ја не верујем? . . . Јесте, право велите, ја ни једној женској не верујем, окром — вама. Ја само у ваше срце верујем . . . тако верујем —

— То је велика вера! прошапута Драгиња тијо полагаано, па у забуни обори опет очи на клупче. . .

Но Љубинку се већ више не седи мирно. Устао је са столице.

— „Велика вера“, велите? . . . Јесте, душе ми, моја је вера бескрајна, та то је вера срца! Па за љубав таквом срцу пуном вере — додаће нежно и с највећим поверењем гледајући у Драгињу — не устежите се ни ви са исповести вере срца вашег. . . Реците само „верујем“, па смо обоје спасени; јер вера спасава.

При последњим речма стајао је он са свим предњоме, пруживши јој десницу своју.

. . . . .
 . . . . . Ала су дрктале те младе руке у ватреном загрљају двоје драги, ала су ти плаји пољупци гласно говорили: „верујемо, верујемо.“ . . .

. . . . .
 Знаш, како је мору, кад преко њега силовити вијор јури: тако је сада у срцу љубинковом и драгињином. Ал бура буде па и мене, море се стиша, те на глатком огледалу његовом опет се небо са сунцем својим огледа, а тако беше на скоро и у срцу ти наши драги: ту се све светлило на јарком сунцу од љубави, чисто, као јасна мисао у човека. . .

Драгиња опет мирно седи и плете, па и Љубинко је сео на своју столицу. Само што се сада без устручавања једно на друго осмејкује осмејом пуним среће и блаженства.

Тако их је и Даница застала.

— Ала сте што може бити лепу песму изабрали — рекла је Љубинку — жао ми је јако, што несам ту била, да чујем како сте је протумачили.

— Е, Бога вам, гвспојице . . . та оно и не

треба тумачења . . . разуме се и само од себе . . . ;
 Је л' те госпојице Драгиња ?

— Да богме . . .

То рече, збуни се, застиде се, скочи са столице те седе за клавир.

Орловском оку даничином не могаше се утајити та сестрина промена, зато се ено опет онако ђаволасто осмејкује . . .

Драгиња је свирала неку фантазију. Чисто се сама себи чуди, како јој иде посо од руке . . .

. . . Како су се слатки, како су се тужни гласови извијали испод они нежни прстића . . . гласови чисте љубави, јасни одјеци срца, што се топи у милини, у рајевини ! . . .

Љубинко рече, да сасма разуме ту музику, премда се иначе врло слабо у њој разумева. Но томе се не треба чудити : та он је осећо оне гласове ! . . .

— Како вам у овај пар свирка тако добро иде од руке — говорио је Драгињи, пошто је оно парче свршила, то би вас лепо замолио, да нам штогод и српски посвирате. Српски ми је, знате, увек најмилије, ма и не било тако вештачки ко туђе . . .

— А шта бисте ради били ?

— Гле ње, још пита ! — рећи ће на то Даница — зар не знаш, да господин Љубинко најрадије слуша сватовца ?

И Љубинка и Драгињу обли дивотна румен, а Даница запева уз свирку своје другарице :

„Благослов иште Драга девојка.“ . . .

Љубинко је најсретнији отишо тога пута од куће тешићкине.

Човек, кад дозна, да је коме мио, воли га већ и само због тога, а немо ли, кад сву своју срећу гледи у томе, што ће га тај други миловати. Љубинко зна, да га Драгиња воли, па је блажен, а тако срећну чињаше му се и све, што га окружаваше, сретно и блажено. . . Све му се сада некуд у живим бојама светли, све је отворено, весело па и сама намрштена лица професора и отменији грађана као да ведрије изгледају. . .

Па како ти он сада дивоте природине цени и љуби, скоро их обожава! Свако јутро видећеш га код оне „варадинске чесме“, код оних мирисних липа украј варадинског пута. Ту ће увек дочекати, да се и сунце роди, а после јутрења отићи ће свагда у патријарску башту, да учи онде — у миру у тишини. Ал јесте! Уља славуј не ће да зна за Љубинкову лекцију те му баш изнад главе изводи песму за песмом, не знаш која је лепша. Свака ти је то пуна духа, пуна чара, свака по уздисај љубави.

. . . А може л' ту Љубинко, да се не сети своје Драгиње, може л' да и сам не уздане! —

Књига се склапља, као што се и отворила — Љубинко иде у школу, а лекције не зна. Но он се с тога сада слабо жести. Не мари ни за какав и ни за чији укор ни због попуштеног учења, ни због јавног шетања са Драгињом и Даницом.

Он само живи за љубав!

Тако му протицаше узастопце дан за даном,

весело, блажено, тијо па тако га застаде и свети Илија. Положи, како тако, испит од друге године богословља, па онда оде у Даљ, да буде тамо на патријарском добру преко вакације. Нема ни оца ни мајке, нит брата нит сестре, па шта ће код куће? . . . Тежак му до душе беше растанак са Драгињом, ал није било на ино, а и она знајући, да ће се зајамачно за два месеца повратити, утешила се. . . То ће им време испунити сећање, а сећање је велика утеха у осами, особито ако је душа уверена о вери драгога свога, те ако не отвара двери љутом безбожнику — сумњичењу.

IV.

Школа се започиње.
Са свију страна стижу ђаци у Карловце.
Пре два месеца вукла је жива жеља свакога у постојбину и сваки је једва дочеко час, да у њу пође. Код куће су га радо примили отац и мајка, брат и сестрица па му у свачему годе . . . а он је весео, задовољан. Ал за мало, јер осећа да није међу друговима; да нема с киме прозборити коју онако искрено, ђачки, да нема ђачка весеља; а чим то осети одма се и зажели мили Карловаца, силно их се зажели, ма да можда знаде, да га тамо понајвише кубура и патња очекује. Па жеља та расте све већма и већма, што је ближе време поласку те испуни на послетку једина и душу и срце ђачко. Зато и јесу они нежни осећаји, што обично сваки

растанак прате, много слабији у ђака, но у другог света — ал прави ђака, а не материни маза. . . .

А наш Љубинко у толико је радије изгледо на крај вакацији, што није никога имо од рода; па њега је осим жеље за друговима и друга, много јача — њега је тежња у Карловце вукла. . .

. . . Ала ти сада ђаци живе!

Ко је од њи и у то доба године невесео, тај као да не ће никада ни бити весео.

. . . Па да л' је и Љубинко сада весео?

* * *

Драгињин је отац био „господар Јова“, а то вам је чудан светац. Озбиљан је и сувише, па намрштен је, а ђак нека му не излази на очи; смеје се само онда, кад види, да је који од суграђана по-срнуо у имању. Ал немојте мислити, да се он онда зато смеје, што би се тиме уједно и жеља његова испунила! Не, није „господар Јова“ тако рђав човек. У том осмеју показује се унутарње задовољство његово са собом, што произлази из увиђења, да други не умеју употребити околности на своју корист — као он. Па „господар Јова“ није тек штогод у вароши. У магистрату се слуша његова, и тешко којем млађем општинару, који би се њему у чему опрљо. Особито је био противан зановицама; то му је и спољашњост показивала. Та од како га знаду, носи цилиндар, белу мараму на врату тако да се огрлица не види, и плав капут ниже колена. . . .

Простији грађани питају га увек за савет и држе га за особито мудра човека, веле, да би био таман за министра.

Па какав је био ван куће, такав је и у кући. Он воли своју јединицу, ал не би му тешко било за навек се је одрећи, кад би што против његове воље учинила. И доиста, Драгиња је слушала оца свога, ко мало које дете; стрпљиво је сносила сваку ђуд његову, у чему је највише мати потпомагала, која је много препатила од самовоље мужа свога. —

„Господар Јова“ дошо је једном, на скоро после љубинкова одласка у Даљ, веселији но икада кући својој. Драгиња и мати јој чисто се зачудише, кад га опазише.

— Иди Драгиња мало у другу собу, рече јој умиљато, имам нешто да се на само са мате-ром поразговорим.

Драгиња га је послушала.

— Ја мислим, жено, — говорио је „господар Јова“ — да је наша Драгиња већ за удају. А за њу се ево лепа прилика отвара. Стева Петрић иште је. . . Честит је трговац а и имућан је. Има лепе ви-нограде, па самац је. Како после смрти наше све штогод имамо Драгињи остаје . . . могли би лепо живети.

— То је све лепо, Јово, ал ја држим, да у тој ствари ваља њојзи оставити на вољу. . .

— Није, него још шта! „Ваља њојзи оставити на вољу“! реко би она зна, шта може бити за њу најбоље. . . Какву она може имати вољу код мене

жива? . . . Ја ти само кажем, да ођу да она пође за Петрића, па „мир всјем.“

— Кад је тако, а ти ради како знаш, неси ми треба ништа ни говорити . . . могло си одма свештеника дозвати, па нек их испита.

Е, ту тек да сте видели, како се „господар Јова“ разгоропадио.

— Гле ти ње! Како само предикuje! — прoдeра се на њу те удари бесно песницом о сто. А мислиш ли ти, да ја не знам, зашто ти тако говориш? . . . Ха ха ха! . . . Ти ваљда држиш да сам већ оглувио и ослепео, па да не чујем и не видим, на што ти и на твоја сестра смерате! . . . Но превараћете се у рачуну, кажем вам лепо, превараћете се . . . не ће моја кћи поћи за богослова, док је мене жива!

Мати је ко громом ударена ћутала . . . није му ништа одговарала. . .

Драгиња је чула у побочној соби вику очину па се сневеселила; једва дочека да мати изиђе напоље.

— А шта је то оцу? Па што сте се ви тако снуждали?

— Дао би Бог да на добро изађе!

— А шта ј' то, је л' те мати? Зар ми не ћете казати?

— Знаћеш скоро. . .

Више јој не теде ништа говорити; није рада да буде злогласница своме детету.

Међутим је „господар Јова“ љутито и замиш-

љено одао горе доле по соби својој. Час по отела би му се по која од мисли у реч. . . „Моје дете да пође за богослова! . . . Како су и помислити могле на такво што! . . . Да буде ваљда у каквом пуком селу попадија! . . . Не, „невозможно“ . . . није то произишло из драгињине главе, на то су њу мати и тетка навеле. . . Ал Драгиња ће свога оца послушати . . . та она је мене увек без приговора слушала!“ Код такви речи разведрило би му се мало намрштено чело, а сада чисто као да му засја зрака поуздања на лицу, да ће се она те наклоности оканити, чим јој, као што он већ зна, разложи несрећу, која би из такве удадбе по њу произићи могла. . .

Пошто се тако у својим мислима утврдио, а сумње ућуткао оде у драгињину одају. Застаде је при везу. Ушавши унутра обазре се свуда око себе па видевши да никога више осим њи двоје нема, узме столицу те се посади крај ње. Драгињи је то све одвећ необично; помислила је на матер, како је мало час после разговора са оцем онако забринута онако бледа изгледала, те се, зло слутећи, и сама уплашила.

— Драгиња, је л' била ту мати?

— Јесте, отац.

— Па је л' ти што казала?

— Рекла ми је само, ал не знам за што, „дао би Бог да на добро изађе“ и —

— Е да! . . . нема се ту дете моје ничега бојати. Све ће то добро бити. . . Видиш, сине — про-

дужи скоро ласкаво и одвећ поверљиво — ја сам рад да те још за живота удомим и усрећим те сам те ето наумио удати за човека, који ће те пре но ико сретном учинити.

Драгиња је већ зазебла у срцу.

— Ваљан је, печен је у послу; од добре је куће а и имућан је. Знаш, да и сама знаш кога мислим, јер њему нема у свим Карловцима равна . . . Стева Петрић заиста је најчеститији од млађи Карловчана . . .

Драгиња саслуша те речи као злочинац пре суду своју, само што не осећаше у савести својој гриже, што злочинца мори; ал зато у толико већи беше бол, што јој се невина срцу дотакну. Терет се велики сада на њ обали: та свака речца очина говора беше по тешки камен! Ћутала је . . . бледа . . . скоро бесвесна.

— А шта је то теби дете! Што тако пребледе?

— Није ми нешто добро . . . мука ми је.

— Мука ти је? . . . Ваљда што ти и ја не говорим, ко мати и тетка, да поћеш за богослова!? . . . Не једи ме дете, лепо ти кажем, тим лудоријама . . . Драгиња! Ти знаш добро какав сам ја . . . Пази шта радиш!

То јој рече те изађе напоље.

Драгиња не могаше даље држати уставу, што заустављаше силовити поток суза: бризну у љуто, у чемерно плакање . . . Памет и срце . . . уватили се у коштац те се јуначки носе. Ко је ли ће од њи мејдан одржати? . . . У души јој се отворио изглед

на неку страовиту поплаву. Па поплава се та све то већма примиче дивотном, зеленом пољу — нади драгињиној — па ево је већ и до њега . . . поплави га свог, претвори га у бурно језеро. А по том језеру плови теретна, а слаба шајка. Драгиња с највећом пажњом прати сваки покрет њезин . . . задршће се кад опази, како се силни валови стреме да је потопе . . . лакше јој је око срца, кад види, да се из понора њиови помаља . . . но шта јој би на ма, те је онако пребледела? Шајка је ударила о стену па се разбила, па је утонула . . . Срце њено пуно љубави разбило се о кршну вољу очину. —

Драгињи се сада ништа више не мили; ладнокрвно гледа, како јој добра мајка учествује у несрећи њезиној, ладнокрвно слуша, кад је теши, да ће отац одустати од своје воље. Па и даничино и теткино световање, све је узалуд; Драгиња зна, да ју је срећа за навек одбегла, зна, да је воља очина гвоздена нужда, па зато јој се и покорила. Рекла му је, кад је други пут запитао о тој ствари, да ће поћи за Петрића.

— Оћу, рече, да вам учиним по вољи, знајући, да ви најбољу срећу мени желите.

„Господар Јова“ није знао шта би од радости, кад те речи саслуша: што никад није чинио, пољуби сада Драгињу у чело. Она се на то лако осмехнула, но у осмеју том, реко би, да је тела казати: „гле како ме радије мртву целива, но што ме је живу љубио.“ —

И Петрић већ поче долазити у „господар Јо-

вину“ кућу. Он истина знаде за љубав драгињину са Љубинком — та знали су сви Карловци — ал је, по несрећи, од они људи, који не верују, да има праве љубави. Као што иначе све с трговачког гледишта сматра, тако суди и о љубави, да се из сретни околнотти рађа, а уз то још особито тврдо верује у оно „време је свему лек“ додавајући у својој памети „време ће и мени задобити љубав драгињину.“ А у том уверењу као да га је и сама Драгиња утврђавала. Мрзила га није никако; свагда се лепо с њим разговарала и реко би скоро да је с њиме унапред делила радост у души, како ће све ко што ваља у кући уредити, како ће винограде подићи, како ће децу своју неговати и гајити . . . барем би се увек на те његове речи смешила, ал некако чудновато смешила. А сирома Петрић држаше тај осмеј њезин за израз душевне радости, коју је он доиста осећао: но љуто се вараше. . . .

Прође им и прстен. . . .

„Господар Јова“ весео је и пуно је задовољан, што му све иде у реду, по вољи. Њему ни у крај памети није, да је Драгиња цвет, који је он узабрао те који ће за који час увенути. . . .

Утолико јача туга гризе меко срце мајке јој.

— Уби ми дете крвник, уби ми снагу моју, моју јединицу, шта и шта пута би горко нарицала.—

У то ево и Љубинка из Даља.

Да је могао, био би ватрењачи, на којој се возио, вита крила своје тежње позајмио, да га само

што пре пренесе у Карловце љубљеноме злату. Алшта ледена јава мари за његове ватрене и лакокриле жеље и тежње? . . . А можда му је јаднику „спора“ ватрењача у тај пар како ваља добро дошла била, уљуљавајући га и задржавајући у сну, у тако бајном сну!

Доцкан је у вече приспео у Карловце, те та му се ноћ учини дугом вечитошћу. А можда му је сада и црна ноћи добро желела, застирући завесом својом трагедију будућности његове, која ће се са првом зором да отпочне! —

Код госпође Телићке застао је Љубинко су-традан и Драгињу. Сав се упрепастио, кад је опазио, како су се све промениле. Драгиња ладна па бледа; Даница озбиљна, погледи су јој пуни сажалења; госпођа Телићка снуждена и невесела. . . . Разговарали су се о обичним стварима.

При растајању љубинкову замолила га је даничина мати на две на три речи па само у своју собу. Љубинко је зебао у срцу. Кад су ушли унутра, каже му госпођа, да има нешто важно да му саопшти.

— Та шта је за Бога? Говорите; јер ћу пропасти од неизвесности.

Сада му она благим и сажалења пуним речма исприча, шта се после његова одласка у Даљ збило, како драгињин отац не ће ни да чује за богослова, како му је тврда воља, да Драгиња пође за Петрића, како јој је већ прстен био —

— Не ће да зна за богослова? . . . За Пе-

трића? . . . Драгиња се удаје? . . . То је воља оца
јој! . . .

— Зато вас молим, да се не нађете увређени,
што вам морам казати, да изволите од сада поште-
дети моју кућу својим посетама.

— Боже сачувај! милостива. Не, ја ћу ево
одма отићи . . . одма из стопа . . . ал будите тако
добри те ми само још сада допустите, да одем до
госпојице Драгиње . . . да јој честитам . . . да јој
кажем „сретно.“ . . .

Госпођа Тешићка не могаше му одбити ту молбу
те Љубинко се врати с њом заједно девојкама у собу.

— Госпојице Драгиња! Ја се срдим на вас. . .
То ни ни најмање није лепо. Ви се удајете, а мени
ништа и не кажете. . . Сретно вам било . . . сретно. . .

Драгиња му тешком муком рече:

— Ја сам у животу своме од мушки само вас
волела — — — ви сте ми прва и последња љубав
били. . .

Више не моглоше ништа говорити . . . ћутећи
пружише једно другому руке, да се последњи пут
рукују. . .

Тужан ли ти то беше растанак!

Даница и мати јој сузним очима испратили су
Љубинка, а он се, реко би, ко иза сна пробуди,
кад се на улици нађе. Врата, што се за њим затво-
рише, учинише му се ко двери рајске, а сам се
осети као изгнаник из раја: челична воља оца дра-
гињина беше пламени мач, којим га истераше из
врта блаженог сновиња.

Ала је то била жалосна јава, на којој се Љубинко сада нађе!

... Љубинко! Како ти је сад љубави?

— Љубав ми је умрла, убили су је љути непријатељи, а с њоме убише ми и свуколику срећу. Ха, ха, „он не ће да зна за богослова.“ — — — „Драгиња се удаје за Петрића.“ ... Дакле сам ја нико и ништа наспрам Петрића? ... Зар је Петрић пре заслужио њезину руку од мене? ... Нека их, нек је усреће. . . Ал не ће је усрећити, не, не ће — — и њу ће убити — убити крвник. — С Богом Драгињо, с Богом злато, срећо, животе мој — —

Такве су мисли мучиле сиротог Љубинка, кад је раставши се последњи пут са кућом госпође Тешићке ко бесомучан своме конаку ишао, а срце му је пуцало од бола. Тај дан уграби му све што му је најдраже било на свету, уграби му љубав драгињину! Та љубав њезина беше жртвеник, на који је он био принео све радости ђаковања, све намере своје, сву своју будућност. Са љубави му дакле осташе и све намере на путо, са љубави му умре и сва будућност његова.

... Остале су му барем радости ђаковања!

Јадно му ђаковање! Кога радост и милост љубави мене, тога мене и свако друго уживање. . .

Љубинко се сада клони свакога друштва и весеља, па и кад га другови сажалевајући га одведу на силу у друштво, он не учествује у весељу и радости других. Миран је и одвише . . . дао се са

свим за своим послом те иде редовно и у цркву и у школу. . .

Глас, да се Драгиња венчала са Петрићем, није га ни најмање узнемирио, саслушао га је мирно, ладно. Газдарица, која му је јавила за ту ствар у његовој соби, изашла је тарући кецељом сузе од образа. Жао јој беше његове младости, његове среће. —

V.

Прошло је већ две године, како је Љубинко свршивши богословље оставио Карловце. Са пустим срцем а без рода и сродника камо би на другу страну, но у пустињу — у Врушку.

А зар је Врушка пустиња? Зар је Шишатовицац, у коме он уточишта нађе, са оном дивотном својом околицом, пустиња? Не, доиста пије. Шишатовицац је за онога, коме је кадра лепота природе душу и срце развеселити ко мало који манастир бујно врело дражи и чара. Гле само, какав ти се оно призор указује, кад из дворане манастирске према југу погледаш! . . . Уз саме зидове од ћелија уздигли се високи јабланови те изгледају ко вечити стражари те свете куће; у дољи провирују из дрвља растркане куће прњаворске . . . иза њи се спуштају према потоку, што долином тече, красни вртови и виногради а иза ови отворила се зелена ливада. Зеленило њезино нешто блажије и светлије од онога, што се са страна узбрдице преко шуме разлило, недољиво ти око

привлачи те га све даље и даље одводи, док предањ на брежуљку насељено село Чалма не изиђе, а одатле ће после ко муња да одблуди чак тамо далеко преко Саве до србијански гора и ту ће истом застати. . . .

Па при свем том Љубинку је Шишатовац ко пустиња. Нит му је кадро око застати да гледа те дивоте нити их срце осећа: та цвеће од радости не расте више за њега, па није ни чудо!

Као ваљан искушеник радо слуша све, што ко старији каже и то му не пада тешко; а друго и сам отац игуман и други оци калуђери пазе Љубинка више, нег што се обично чини са искушеницима. Но он је то потпуно и заслуживао. . . „Будилник“ би га увек на ногама застао; свагда је после „еклисијарха“ први у цркви, па чедан је те смиран и скроман наспрам свакога. То све задобило му је на брзо срца свију, који су га познавали и особито би гостима мио био. Бивало је шта више, да су га нежније душе, чувши од оца игумана за приповест његову, јако жалиле, а ваљда их је нешто и његово блеђано лице и његов сетан поглед побуђавао на сажалевање! . . .

У миру а без икакве промене протекоше му ту у Шишатовцу две године дана.

Са свом братијом лепо живи; он их поштује, а они њега пазе, ал најрадије се са оцем Мелентијем разговара и дружи.

Мелентије беше човек доста књижеван и иначе врло разборита глава, мого му је дакле лако

омилети. Па тај отац добављаше му и различити књига из Митровице, а књиге су биле још једино благо, које је Љубинко љубио. . . .

Једном је седео наш млади искушеник сам самцит у својој ћелији читајући Хамлета. Ноћна тишина . . . осама . . . бледа светлост, што се од малене воштанице по одаји разлеваше . . . она страовита појава у томе делу, где се Хамлету дух очин појављује: све је то учинило, да се Љубинко ко с неком стравом око себе згледо и да је чисто одскочио од столице, кад је баш у тај ма чуо неко тијо куцање на вратима. . . . „Слободно“ једва једвице пређе му преко грла: и отац Мелентије јако се зачуди, кад уђе те спази Љубинка бледа и заплашена.

— А шта је вама, Љубинко, што сте тако пребледели?

— А, ви сте, оче Мелентије . . . О . . . знате, чито сам нешто страшно, па сам се готово и сам уплашио.

— Гле јако! Но и ви би ми били чудан јунак! А да шта бисте јадан радили, кад би се ко Лука Вукаловић подигли против Турчина —

— Шта рекосте „против Турчина?“ . . . А ко је то Лука Вукаловић?

Не одговарајући ништа па то питање пружи му отац Мелентије „Српски Дневник“ у руку са речма: „ето вам па читајте. Добру ноћ!“

Док је честити калуђер то говорио, док је изишао био из собе те врата за собом затворио,

дошао је и Љубинко већ себи и узео је лист, да прочита место, што му га отац Мелентије назначи. Лука Вукаловић подиго се у Херцеговини на Турке; узањ пристаје јатомице бедна раја. Устанак ће се до који дан по свој прилици пренети и у Босну и ми би рекли, да ће ово бити почетак крвавој драми, што се кад тад мора представљати на оне стране нашега народа.

Те речи није наш Љубинко читао, већ их је што 'но кажу гутао.

„Бедна раја“ . . . „Турчин“ . . . „устанак“ . . . све то некако чудотворно пробуди заспале успомене из срећнијег ђаковања његова и одведе га попут муње у некадашњу дружину ђачку, у доба, када је једном онако ватрено, онако родољубиво беседио са друговима својима о потребама нашега народа, када је оплакиво кобан удес бедне раје, када му је срце најжешће жељом горело, да се Турчин из српски земаља истера.

Помисао на те дане ули, реко би, на ма нову снагу у клонуло, малаксало срце његово. . . Љубинко прену новим животом; родољубље, чисто родољубље обузе га свега те у души му засијну најплеменитија мисао, што је човек замислити може. . .

Кад није срећа дала да као свећеник у народу своме делам, морам гледати да му ма на који начин будем од користи. . . Као калуђер слабу би му услугу учинио . . . не, не ћу . . . то не би било доста. . . Ха! Знам, шта ћу. . .

У таквим мислима дође Љубинко и на прозор

од своје ћелије те погледа у ноћ, благом месечином осветлењу ноћ . . . и гле, испред духовни његови очију уклонише се све оне горе на југу, као да у земљу пропадоше . . . он гледа, како Турци по Херцеговини секу немилице тужну рају и како им села пале, гледа па се стреса . . . гледа опет на другој страни, како дивни јунаци Херцеговци сатиру насилнике Турке, гледа међу њима дична сокола Луку те ће да плане:

Ха! љути крвници рода мога, почекајте, доћи ћу вам и ја скоро у пооде. . . . Славна браћо Херцеговци ево и мене скоро у вашој дружини. . . Милина ти је то, погинути „за крст часни и слободу златну“ . . . Хеј слободо! Слободо!

Да је ко гледао, какви су спољашњи знаци пратили ту страшну борбу у души и срцу љубинкову, не би веровао, да је то онај мирни, онај скромни искушеник. Ваљда се и сам месец томе зачудио, кад је ено стао баш управо наспрам прозора узевши га онако марљиво на око!

Па шта виде то небесно око у тој ћелији, дочим је све живо у манастиру већ увелике санак боравило?

Виде, како један повисок, вита стаса човек у подугачкој кошуљи, опасан црном дизгом по пасу — немирно горе доле, ода машући по каткад рукама и песнице грчевито стискујући. . . Смеђа коса спушта му се скоро до рамена; кроз бледо блеђано, суво лице час по запламти необично јака руден . . . из зажарени дубоко упали очију реко би

да живе варнице севају, а око усана као да му се лепрша осмеј пун сласти и горчине.

Дуго је месец гледао узбуњена Љубинка, а гледо би га још и дуже, да се не навукосе црни облаци испред њега.

Једва после поноћи могаше Љубинко те ноћи заспати и калуђери се сутрадан чудом зачудише кад дођоше у цркву на јутрење а искушеника не затекосе, а још више кад дознадоше за његову намеру.

Залудан беше ту сада сав труд игуманов и братије, да га одврате од наумљена корака; Љубинко остаде веран својој одлуци.

За четрнаест дана ено га већ у лукином стану, ено га где одужује дуг роду, јуначки се борећи са неприатељем хришћанства.

Није за дуго било а Љубинко изађе на глас, постаде правим јунаком — ал слава његова беше као оно цвет што се раном зором дивно расцвета а о вечеру већ увене и угине.

Истом што се месец дана наврши, како дође у Херцеговину, а дописник дневников из Котора јављајући за једну жестоку борбу између Турака и Херцеговаца рече између осталог и ово: „У том крвавом боју погибе више од нашијех ваљанијех ђетића, између другијех да ви споменем и некака Љубинка Сријемца, што ни прије два мјесеца дође у помоћ.“ —

* * *

Љубинкове кости леже сада у јуначкој земљи херцеговачкој, ал гроба му нико не може наћи; но баш да се и знаде за њега, ко би му дошао у по- оде, ко би над њим наричући сузу пролио, кад никога нема од свога?

Пролијте барем ви, драге сестре Српкиње, сузу жалости над несретним удесом нашега Љубинка; покажите тиме да цените и уважавате по- жртвовање за род, а српска вила уписаће му име у читуљу српски мученика и сачуваће му спомен за потоњи свет.

Но ако вам је одвећ жао, нежне душе српске, што се Љубинку гроба не зна, те што му тако нико не може наћ отићи и сузама га својим залити, а ви оти- дите до „господар Јове“: ту ћете се довољно утешити.

„Господар Јова“ ће вас одвести на карловачко гробље и показаће вам гроб, у коме половина Љу- бинкова живота вечити санак борави. . .

Ту над гробом драгињиним приповедиће вам тужни отац, како му је мила јединица после удаје све већма и већма венула, док није и увенула. Кроз плач ће вам признати, да је убијца детета свога, да је убијца жене своје, јер и она је на скоро после смрти драгињине свисла од жалости: а ви ћете гле- дајући горко ал касно кајаће самовољна оца и сећајући се ти невини жртава самовољини узданути те рећи: Самовољо нигде те не било!

Коста Руварац.

Пастирова врула.

(Приповетка.)

I.

Кандила се већ по небу гасе —
 Бело стадо по пољани пасе,
 Млађан пастир у врулицу дува —
 Златоруно стадо своје чува.

Накривио шеширић на глави
 Па у зору гледи како плави,
 Зору гледи, у врулицу дува —
 Златоруно стадо своје чува.

Врула мала у јадног пастира
 Ала тужно, невесело свира,
 Није чудо! . . . та из вруле мале
 Песмице су туге изазвале.

Снуждио се, оборио главу,
 Врулу баци на зелену траву
 Па својима мислима се даде —
 А шта мисли? само Боже знаде!

„Реци мени, мој мили пријане,
 Зашто трујеш младе твоје дане?
 Реци мени, ко у тебе дира?
 Зашто нема срце твоје мира!

Црни облак више твојег чела,
 Ко да ти је кућа изгорела
 И у кући све твоје имање:
 Што ти тако оде радовање?

Ил ваљда си мајку изгубио?
 Када си се тако замислио,
 Ил ваљда те друга жеља мори? . . .
 Мили брале, говори, говори!“

„Зашто трујем младе моје дане?
 Рећи ћу ти, милени пријане:
 Мене нешто страховито пали,
 Што ће у гроб скоро да ме свали.

У сеоцу девојчица плава
 Млада ти је ко зелена трава,
 Лепша ти је од зорице ране
 Ил од оне руже расцветане.

Да ми дадеш три кесе новаца,
 Три хиљаде вунати оваца,
 Свакој овци седам клепетара,
 Четир миље из овог хатара;

Четир миље из овог хатара,
 Да ме позна за свог господара,
 И сто села да дадеш меника:
 Није мени, што је моја — дика.

Ја је волим ко зорицу белу,
 Ја је волим, златну моју Јелу,
 Ал девојка за мене не брани —
 Зато су ми дани огорчани.“

Ово вели па обори главу,
 Русу главу на зелену траву
 Па својима мислима се даде . . .
 А шта мисли? само Боже знаде!

Замисли се мој милени свирче,
 Замисли се млађано пастирче,
 Замисли се, ао Боже свети,
 А стадо му ни у крај памети!

. . . Кад већ сунца на небеси неста,
 Уста момче са својега места,
 Мали шешир на очи натуче
 Па весело за стадом дудуче.

Раштркано бело своје стадо
 Једва скупил момче моје младо,
 Још из мисли кад се мало прене,
 Са овцама у село се крене.

Иде стадо, а све ближе, ближе,
 Ево већем у сеоце стиже,
 Клепетаре кад и када звекну
 Ситни јањци кад и када мекну.

Кад је пастир у сеоце стиг'о,
 Ајкачу је у висину диг'о,
 У вис диг'о на пуцати стаде
 На милоту оне цуре младе.

После опет врулу своју тражи
Љутог звера, да мало ублажи,
Црну сету овог љутог звера
Са срдашца мало да отера.

Врула танка тужне гласе даје,
Она мома добро ји познаје,
Она мома, што на клупи седи,
Па са клупе на пастира гледи.

„Боже мили зашто сам је чула?
Однесе ми срце ова врула!
Па сад не знам или ћу пастира
Или врулу, што му тако свира.

Но гле мене! што ћу помислити,
То и тако никад не ће бити,
Мож' да веће другу мому воли . . .
Срце моје утоли, утоли!“

Сад је пастир бич на леђа мет'о
За њим иде грдно неко псето,
Велико је, к'о што људи веле,
Као оно двогодишње теле.

Иде пастир, мој милени брато,
А девојче, а његово злато,
К'о што пастир с' стадом иде даље:
Тако за њим уздисаје шаље.

Ал већ, ево, не види се стадо,
Нити стадо, нити момче младо,
Са клупице већ и цура уста — — —
О љубави, о љубави пуста!

II.

„Недеља ће сутра да осване,
Играћеду моме код мејане,
Али, тужна, ја играти нећу,
За пастиром млађаним умрећу!“

„Недеља ће сутра да осване,
Играћеду момци код мејане,
Сваки нађе себи милу дику,
Милу дику, лепу у облику.“

Само ја сам, слатка моја рано,
Кано суво дрво одрезано,
Само ја сам, круно срца мога,
Без љубовце и без рода свога!“

. . . После подне, а после вечерња,
Кад изађе звезда вечерња,
Око крчме и сад ко и прија
Скупила се силна момчадија.

Скупиле се и девојке младе,
Свака свога драгана имаде,
Само Јела, само она нема,
Да га грли с ручицама двема.

Утом, ево, сеоског свирача,
Црњи ти је од сваког ковача,
Под пазуом носи своје гајде. . .
Момци вичу: „Ајде, брацо, ајде!“

Још Циганин када дегод свира
Никад није ост'о без пешкира,

Са прдаљке и сада се вије
Један пешкир танке ћерћелије.

Игра коло . . . прдаљица гуди,
Коло игра и срце у груди,
Земља тутњи, шта друго и знаде?
Под ногама момчадије младе!

Игра коло . . . но не игра Јела,
Сукња јој се опарала бела,
Да је мајка код куће не кара:
Крпи сукњу онде де с' опара.

Шије Јела у крчми на клупи,
Млади пастир у одају ступи,
Девојци је нешто рећи тео:
Ал' неможе! језик му се сплео!

Чило момче пред цуру је стало,
Око му се од сузе засјало,
Бисер-сузу отре са рукавом
Па уздане за девојком плавом.

Тужан пастир не зна шта да ради,
Из прслука врулицу извади,
Да из вруле из дрвета сува
Оно каже, што му срце чува.

Ал у врулу таман једном дуне,
Девојкине мисли се забуне
Скочи с клупе па полети к врати,
Ал је пастир зарана увати.

„Куда бежиш, моје бесцен-благо?
Куда бежиш, цвеће моје драго?”

Куда бежиш, срећо, од менека?
Зар не видиш, да волим тебека!

Задршће се младолика Јела
Ко танана пред вијором јела,
Одговора момку није дала,
Да га воли: сама се — издала.

. . . Венчало се момче са девојком,
А са својом тицом лепопојком,
А девојка до новог вина —
Миленог родила му сина.

А мој мили, мој брајане млади,
Од милоте шта друго да ради?
Чеду своме уз врулицу свира
Боже мили да срећна пастира!

Мита Поповић.

Стара класичност.

Из овог наслова виде читаоци, да ћу их сад далеко одвести од садашњег врло усколебаног времена, од трвења разни странака и народности чак к душевном животу два народа, који одавно немају политичне егзистенције. Па опет се усуђујем мислити, да има колико толико саучешћа спрам ови народа и њиови умотворина, јер су та два народа Грци и Римљани, а име Грка и Римљана остало је кроз сва времена у лепом гласу. Та Грци и Римљани играју у историји човештва улогу, с којом се ни један други народ похвалити не може. Грци су први највишу точку у представљању лепога достигли. Остали народи старога света нису се у том њима ни приближили. Ако их пак новији народи у науци надмашују, треба узети, да они на леђима Грка стоје, и да прве кораке, који су свагда најтежи, нису самостално учинили. Римљани су пак тиме, што су тада познати свет покорили, и грчку израженост усвоили, новом времену приступним учинили резултат развитка старога света.

Искуство свију времена учило је, да класична древност најздравије живље за изражавање младежи има, што друкчије и не може бити; јер класични су се народи, који сами свежу и веселу младост рода човечијег представљају, најприродније развијали. Управо то је то, што им је дало снаге, те су могли на пољу литературе, вештине и науке онака чуда створити, са који их класичним народима, њихова дела класичним делима, називамо.

Заиста је велика и богата литература старих Грка и Римљана! На прагу грчке литературе, па налазимо одма два омирова епа, којима се епични спевы новији народа ни из далека не приближују.

Узмимо сад, да је Омир био прва књига, из које су се дечаци стари Грка а доцније и код Римљана учили, онда можемо лако знати, до како високог се степена морала класична литература узвити.

Нема ни једне стране човечијег живота, која није у делима стари Грка и Римљана додирнута. Страхопоштовањем спрам свега, што је узвишено и божаствено, наданута су дела Еврипида, Есхила, Пиндара а особито Софокла, кога су стари због његове озбиљне и мирне величине трагичним Омиром називали, чије трагедије не само старе Грке, седеће у атинском позоришту на каменим клупама, усхићаваху, већ и данас после две хиљаде и више година на берлинске, париске и лондонске грађане, једнако делују. Тежња за истином, је ли могла јаче и силније подстакнута бити, него чрез сократова ђака Платона, који је оштром дијалектиком праз-

ност и ништавост надрифилозофа обаро, и чрез учитеља александровог Аристотела, који је филозофију и све науке у тврде границе свео. Љубављу к правој слободи и отаџбини дишу сва дела старих; и много световање и одвраћање од празни фразе често љубиви демагога и од страсности заслепљени странака, као и од тиранске самовоље и ропског пузења налази се у делима Грка и Римљана од Омира па до Тацита, а нарочито у беседама димостеновим и цицероновим.

Од новији литература није ни једна једина до општег признанства доспела, на коју нису грчки и римски узорци уплива имали. Талијани поштују Виргила као првог свог песника. Класични песници француски држаше се аристотелови правила до крајности. Шекспир је за најкрасније своје комаде узео материју из старог света, и казује нам у свом Јулију Цезару, како он римски живот свађа. Велики говорници енглеског парламента свагда су се по Димостену и Цицерону изображавали, којих обоице беседе имадоше и имају у малом прсту. Код Лесинга, реформатора новије немачке литературе, види се на свакој страни дубоко учење старих. Гета и Шилер течајем свог развијања све то више старе Грке поштоваше, и у најзрелијој периоди свог делања највећма их пригрлише.

Из до сад наведени узрока, мислим да се може лако увидети, да је класична литература ваљано средство за изображавање младежи. Но да студија стари класика красним плодом уроди, иште се

мушки и озбиљан рад, и треба знати, да се карактеристичне црте духа класични народа не могу из превода увидети, већ искључиво из класични језика; јер су ови најверније огледало овога духа у његовој ограничености.

Па при свем том, што је грчка и римска литература тако огромна, тако угледна и узорита, било је још у 4. веку после Хр. људи, који се из свију сила напрезаху стати на пут упознавању младића нарочито са грчким класицима. Нападаје ти насртача на грчке списатеље одбијао је храбро верни друг и пријатељ грчки класика, Василије велики, епископ у Кесарији кападокијској, из чији је књига и први просветитељ наш св. Сава науке црпио. У наше доба пак подигло се готово више него икад неразумни, страсни и зловољни противника, који држе, да млађи нараштај у опште може бити без занимања са старим класицима, већ да га треба поучавати у знаностима, за општи живот практичнима. Да видимо, у колико им је тврђење на свом месту. Избацимо н. пр. класичну литературу из школа, а место ње уведимо тако зване практичне науке. Наскоро ће се плод видети. Може бити да ћемо добити по ког доброг техника, трговца и фабриканта, али зацело не грађана од сталног карактера, тешко добри учитеља, судија и свештеника, а још најмање песника, вештака, наученика; и све, што човечијем животу вишу цену даје и за што нарочито млађи нараштај треба да је одушевљен: литература, вештина и наука тако ће пасти, да се никад више може бити не ће подићи.

Има пак неки, који нису тако искључиви непријатељи свега старог, већ мало попуштају па предлажу, да се латинска литература и латински језик задржи, а грчка литература и грчки језик да се са свим из гимназија изостави. Овакав су предлог већ многи од Србаља у повременим листовима чинили. Но такав предлог не ће ни један свестан Србин усвојити, јер између осталог знање грчког језика не мало доприноси к томе, да можемо све наше црквене књиге потпуно и лако разумети. После, учени Немци и остали просвећени народи срањују грчку појезију, а нарочито Омира с нашим народним песмама, и чим су у стању то радити, морају наравно учити грчки и српски језик, чинити дакле два посла, а ми не ћемо да чинимо само један посао, не ћемо да учимо грчки. А и иначе с општег гледишта предлог тај, да се у гимназијама латински учи, а грчки језик и грчка литература да се истисне, смешан је заиста. Такав је предлог готово тако исти, као кад би се изискивало, да српски историци пишу историју српску, а да ништа не спомињу о Турцима. Оно, што је у ствари тесно скопчано, то наука не сме одвајати. Оба класична народа у најтешњој су свези: улога, коју они у развијању човештва играју, међу оба је народа подељена; јер они се међусобно условљавају и допуњавају. Велике умотворине Грка у литератури, вештини и науци биле би код политичне немоћи, у коју је овај народ баш с тога пао, што је своје душевне силе у најразузданијој слободи развио био,

пропале без Римљана, који су као светом дрмајући народ грчке науке усисали, самостално репродуковали и онда их, и ако у слабијој мери, културним народима средњег века пренели, где су у манастирима дотле уточиште имале, док нису у 15. веку, кад су узор грчког изображења на ново непосредно приступни били, општа имовина свију народа могле постати. Римљани би пак, да нису грчку изображеност усвојили, остали били варвари, за што су их Грци у почетку и држали. Оно је истина могуће латински учити, што'но се каже, а да се грчки језик не зна, знања си прибавити о латинској литератури, а да се није ни један грчки списатељ прочитао; али такво знање латинског језика, такво познавање римске литературе врло је још далеко од целог и потпуног познавања.

На послетку све укупно узевши оћемо ли следовати гласу и ког противника класичне древности? Оћемо ли и ми пружити руке наше, да помогну раскопати вечно и бистро текући извор свега европског душевног развијања, да помогну скврно расећи живац у историји људског изображења?

На ово питање да одговорим нећемо, држим да ћу мисао сваког Србина погодити, коме срце за душевни напредак Српства куца, и који чврст, сталан и поуздан темељ нашој слабој и нејакој књижевности жели.

Пошто су читаоци овај увод прочитали, знам да ће се ретко који од њи наћи, који не би увиђао важност учења стари класика. А да би се сваки

још најлакше могао уверити, да се старокласична литература збиља особито младежи не може довољно препоручити, навешћу овде у преводу нека места из Димостена, и то из најкрасније његове беседе.

Но пре свега мислим да не ће бити излишно к ономе, што је већ напред о Димостену речено, још коју додати, будући ће читаоци његове речи читати, речи, које су неодољивом силом срце слушалаца обузимале, и куд је говорнику драго било повлачиле.

Док год ваљаност и зрелост мишљења, а не спољашњи успех, буде мерило пресуђавању, Димостен ће се као човек и као државник бројити међу највеће и најблагородније духове свију времена. Беседе његове, које су најјасније огледало његовог карактера, остаће бесмртне док је света; та оне су против непријатеља грчког народа, а нарочито против заклетог атинског душманина, македонског краља Филипа, по једногласном тврђењу свију древни историка биле поузданије, убојитије и страшније оружје, него ли стреле и копља свега грчког народа! Презирао је свако излишно украшење; само је ствар, о којој је био накан говорити, имао пред очима. Истина уверења била је закон, против кога није никад згрешио. Материју разређује јасно и опредељено, мисли развија бистро и оштро језиком, који је величаствен, па опет прост, озбиљан па опет допадљив, збијен па опет течан.

Из ови речи може си свако представити велики

дух димостенов. Но на сваки начин свако ће си најлакши и најпоузданији суд о њему као говорнику моћи начинити, кад прочита ма и поједина места из беседе његове за венац (*περὶ βεναίου*), у којој се величина генија његовог и сва снага његове логике најсјајније огледа.

Да би читаоци места, која из беседе ове наводим, потпуно разумети могли, казаћу овде у кратко, шта је дало повода тој беседи.

Пошто су Атињани и Тивљани у несретној битки код Керонеје 338. пре рођ. Хр. од Филипа, краља македонског, са свим побеђени били, и тако снага најсилнији држава сломила се, упу се сви они, који су у Атини били пријатељи македонски, из свих сна, да се при још свежем сећању на претрпљену несрећу сва мржња на Димостена, који је на тај рат световао, излије. Али народ, који је знао, да је он свагда у доброј намери уверење своје откривао, одбије сва потварања оних, што су му завидели, и удостоји га шта више почасног налога, да онима, што су за слободу отаџбине код Керонеје крв пролили, беседом једном вечни спомен подигне. У то доба од прилике предложи Атињанин Ктисиџон да се Димостену, што је, кад од државе добивени новац за подизање атински зидова није био довољан, много из свог џепа на ту цел дао, после у опште са његови врлина: златан венац поклони, и да се ова њему намењена част у театру пред целим народом обнародује. Против овог предлога подигне се Есхин, после Димостена

најславнији говорник грчки, који је био заклето непријатељ димостенов и слепо оруђе Филипово. Он тужи дакле Ктисифона суду, што је овај противу закони предлог учинио, да се Димостену још пре него што је дао рачун о свом званију и на што је новце употребио, златан венац поклони, и то у театру, који није место за народну скупштину, и што је од истине се удаљио, будући да Димостен нити је праведан човек, нити је заслужан државни грађанин. На ову судијску парницу стекао се био из целе Грчке силни народ. А зар је и могло бити вредније шта гледати, него при тако важној парници брижљиво вођени и грдним непријатељством распалени бој између два највећа говорника? Јер је ктисифонову обрану сам Димостен на се узео.

У уводу своје беседе моли Димостен судије и слушаоце, да га вољно саслушају, тим пре што је он у парници с Есхином двојакo несретнији. Прво и прво што он, кад би против Есхина пропао, не губи оно исто што Есхин, кад би против њега пропао—јер он губи њиово поверење, а Есхину би се само тужба његова одбила. Друго: урођено је човечијој природи, да исмејавања и потварања радо, а онога, који се сам хвали, немило слуша. Сад пак оно, што се радо слуша, остаје Есхину; а што је тако рећи несносно, остаје њему да говори. Узме ли то у обзир и прећути ли оно, што је учинио, онда ће се морати мислити, да он није кадар тужбе, што су против њега подигнуте, оборити и доказати, да намењену му част заслужује. Упусти ли се пак

у испитивање и разлагање свог деловања као грађанин и као државник, онда је наравно принуђен, да чешће сам о себи говори, ал' то ће он покушати колико је могуће просто и у границама пристojности.

После увода прелази Димостен на обарање тужби, што су против њега подигнуте, претпоставши, да га је Есхин, кад би потварања била истинита, одавно могао тужити, а не при оптужењу Ктисифона.

Говорио је изнајпре мирно и ладно, после све јаче и силније. Но кад је дошао до тачке, која му се најважнија чинила, т. ј. да покаже, да није он већ Есхин отачаство издао, и да је он свагда само слободу, достојанство и корист Атине пред очима имао, изведе у крупним цртама цео лик свог живота пред гледаоце, и доводио их је тако мало по мало у ватру; и кад их виде, где пламте, продужи овако:

„Будући да се Есхин ипак непрестано на не-сретни свршетак позива, то хоћу нешто да рекнем, што ће се може бити смешно чинити. Но нико, за Бога, нек се не чуди ватрености моји речи, већ пека драговољно о њима промисли. Да су сви оно, што ће бити, јасно предвиђали, да су сви то напред знали, и да си ти Есхине то предсказо и с виком из свег грла потврђавао био, ти, који ниси ни уста рад' тога отворио: и онда Атина са свог не би била смела саћи, ако је хтела обзирати се на славу предака или суд потомства. Сад је она

додуше несретна била, што се свима људима догодити може, ако је божја воља; но да се она, која је тада искала, да стоји на челу свима Грцима, својевољно натраг повукла, пала би на њу кривица, да је све Филипу издала. С каквим би образом, за Бога, морали ми странце, који би у нашу варош долазили, гледати, кад би остале грчке државице бој бојовале биле, само да Филип не буде вођа и господар над свима нама, а ми да смо га избегли били, ми, чији су стари свагда волели најопаснији рат за част и право, него ли срамно живети? Јер коме је Грку, коме ли варвару непознато, да би Тивљани, а још пре снажни Шпартанци, па и сам перзијски краљ радо и весело и с највећом захвалности вароши нашој допустили били, све што жели да добије, а што има, да безбедно ужива, само ако би хтела заповеди примати и другима уступити, да стоје на челу Грка?

Но то нису Атињани од своји стари научили, нити је то било њима сношљиво, нити од природе им урођено, нити је ико икад могао Атину на то склонити, да се онима придружи, који додуше силни бише, но свагда непоштено радише, већ је она борећи се за част и славу свагда свакој опасности смело пркосила. И ви сами поштујете така дела као света, држите их за тако достојна имена вашег, да баш оне од ваши предака, који су тако радили, највећма хвалите. А и право је тако. Јер ко се не ће дивити врлини оних људи, што се одважише, земљу и варош оставити и на лађе склонити

се, само да не узморају туђим заповедима покора-
вати се, који Темистокла, што је то саветовао био,
за војсковођу избраше, Кирсила пак, који је за то
био, да се остане у вароши и да се Ксеркс, уну-
тра пусти, каменисаше: њега људи, а жену му жене
ваше. Јер тадашњи Атињани не тражише каквог
говорника или ратнога вођу, који би их сретним
робовима учинио, већ шта више ни живети нису
хтели без слободе. Сваки од њи био је уверен, да
је не само за оца и матер, већ и за отачаство ро-
ђен. У чему се пак састоји та разлика? У томе, да
онај, што држи, да је само за родитеље своје ро-
ђен, природну смрт очекује; који пак мисли, да
је и за отаџбину на свету, тај воле пре умрети него
ли је у ропству видети и патње, какве држава у
ропству сносити мора, држи за што год страшније
него ли смрт.

Кад би се ја сад усудио тврдити, да сам ја
тај био, што вас је на то склонио, да предака
ваши достојно мислите и радите, свако би ме
потпуним правом корио. Ја јавно сад исповедам,
да су то ваша одважна решења била, и дока-
заћу да је и пре мене Атина тако мислила; но
тврдим уједно, да сам и ја у свему, што се збило,
ревносно саделовао. Овај човек пак (Есхин), што
ми све пребацује и вас против мене непрестано под-
бада и силом вам у главу убија, да сам ја одгово-
ран за све оне страоте и опасности, што је Атина
претрпела, овај оће тиме, што гледа да мене
са да намењене ми части лиши, да и вама с главе

за сва будућа времена венац славе скине. Јер ако ви закључите, да сам ја Атину тада на танак лед навео, онда ће се о вама судити, да сте ви сами погрешили и да несрећу није судбина собом донела. Но то није тако: не, ви нисте погрешили Атињани! кад сте се у опасни онај рат за општу слободу и спасење упустили; кунем се претцима нашим, што код Маратона највећој опасности пркосише, код Платеје бој бојоваше, код Саламиса и Артемизије на мору се борише; кунем се толиким осталим јунацима, што у јавним гробовима почивају, које је све укупно, а не само оне, који сретни бише и победу одржаше, држава једнаке почести удостоила, у један исти гроб закопала. И право је тако; јер што је била дужност врли мужева, чинише сви; среће пак само толико свакоме паде у део, колико коме од Бога би намењено. И ти надрикњиго (окрепнувши се Есхину), да би ме лишио почести, коју су ми Атињани наменили, и њиове оданости према мени, говориш о пређашњим трофејима, биткама и делима старог времена, о стварима, које су у овој парници излишне! Ја кад сам ступио на говорницу, шта сам требао саветовати Атини? Да л' с таким предлогом да сам на среду изишао, који би спомен на оне јунаке скврнио и каљо? Но, онда би смрт био заслужио!

Такав ветрењак (као што је Есхин) Атињани, у сваком погледу је створење, што само лаже, потвара, исмејава и иза леђа говори! Јер шта је твоје говорништво отаџбини користило? Сад си дошао и

приповедаш нам о прошлости, баш као кад лекар болесницима својима, док су болесни, ништа не саветује, ништа не преписује, што би им могло помоћи; кад је пак који од њи умро и кад га већ у гроб носе, онда га заједно прати и на гробу говори: „О, да је човек ово или оно чинио не би умро!“ Безумниче! Тако ти сад говориш!

Видите дакле, да се онај поражај, који би и ти неваљаоче морао оплакивати, а не радовати му се, никако мени не може приписати. Саслушајте само ово: Нигде, камо сам год као посланик од вас послан био, нису ме филипови посланици надмашили, нити у Тесалији нити у Амбракији, нити у Илирији, нити пред тракијским кнезовима, нити у Византији, једном речи никад и нигде; на послетку ни у Тиви. Али што су његови посланици речима изгубили, то је он оружјем опет освојио! И ти о томе иштеш од мене рачун, и не стидиш се онога плашљивцем и кукавицом назвати, који овамо оћеш да ти је јачи и силнији него све оружје филипово? и то још речју! да, речју, јер чим сам другим могао располагати? Ја не имадо ни једног војника, не имадо заповедништва над војском, за које ме одговорна чиниш, ти безумниче!

За што је државник одговоран, о томе можете од мене строг рачун искати. Томе се не ћу противити. Па шта је морао државник чинити? Догађаје одма с почетка точно схватити и другима их казати. То сам ја учинио. После, предупредити, колико је већма било могуће, закашњивања, изговарања,

свађања, у опште уклањати све мане, без који ни један републикански устав не може бити, а напротив слогу и вољу к одважном делању потпомагати: и то је оно што сам ја радио. Ко је јунак, да ми нађе коју погрешку ма у којој од ти точкака?

Ако ли ко пита, како доби Филип? свако ће живи одговорити: својом војском и својим златом, којим је поткупио државнике и наше. Војску нашу ја нисам предводио; дакле у овом погледу не може бити говора о мојој одговорности. А што се тиче покушавања, да се дадем поткупити, кажем, да сам ја Филипа победио. Јер као год што онај, који другога поткупи, овога победи, тако напротив онај, који се не дадне подмитити, над поткупитељем победу одржи. С тога дакле колико су моје силе допирале, Атина је остала непобеђена!“

Пошто је још даље претресиво политично делање есхиново и своје рече после:

„Чини се готово, да си ти Есхине ову парницу заподео, само да покажеш, како имаш извецбац глас. Али нити речи говорника, нити усиљавање и нипињање гласа његовог вреди штогод, ако нема исте цели, које и народ, и ако не мрзи или љуби оне, које и отацтво му. С тога је Атина имајући моје намере и моје деловање пред очима, а напротив твоју претворност и неверство, мене избрала да беседу говорим у спомен оних, што су за отаџбину пали, а не тебе, ма да имаш леп глас“, и на послетку сврши овако:

„Два су својства, Атињани, која добар гра-

Ћапин мора имати — а таквим бар мислим да се могу извати — мора у срећи отаџбини својој достојно и велико место, у свако доба пак своју верну љубав према њој сачувати. Ако му прво, величина отаџбине, не стоји у власти, стоји бар ово последње. Верну ову љубав према отаџбини ја сам свагда сачувао, и то ћу лако доказати. Јер узмите! Ни кад се искала моја глава, ни кад сам био гоњен и оптуживан, ни кад су ови изроди као дивје звери били на мене подстрекаваши — никад нисам у љубави својој према отаџбини ни најмање оладнео. Та од почетка сам у политици својој само тим јединим путем ишао, на ком могу част, снагу и славу отаџбине своје подићи и потпомоћи. Ја не спадам дакле међу оне, што с радошћу поздрављајући победе непријатељске по пијаци се шећу, с неким људима се рукују и радосну им вест казују, да је кући јављају; а кад о напредовању отачаства коју реч чују, онда уздишу и главу обарају. Тако раде ови несретници, што своју отаџбину презиру, као да тиме сами себе не исмејавају, кои од туђина спасење ишчекују и туђу срећу, што се на развалинама грчким подиже, с ускликом поздрављају и вечно трајање њено од свег срца желе.

Но не дајте ни један од вас Богова томе ваш благослов, већ подарите и овим људима, колико је могуће, боље увиђење и бољу памет. Ако се пак не могу излечити и поправити, онда их збришите с лица земље, да им се ни за траг не зна; а нас остале избавите од сваке претеће опасности и дарујте нам сретну будућност!“

Питаће читаоци на послетку, ко је у овој парници мејдан одржао, да ли Есхин или Димостен? На ово питање да и не одговарам, знаће свако ко је пажљиво речи димостенове пратио, да је Есхин морао пасти на мејдану. Он буде из Атине изгнан, и живео је после на острову Родосу, где га жители варошп Родоса замоле, да чују његову и димостенову беседу. И кад им Есхии најпре своју, а сутрадан димостенову беседу прочита и види где су се сви од чуда покочили, пошто су ову последњу чули, изусте и сам: „а колико би се тек онда морали чудити и дивити, да сте њега самог чули!“

Јован Туроман.

Јерина.

Ао, Боже драги, да дивни сватова,
 Да дивни сватова, да лепи дарова,
 Што их носи зора милом војну своме,
 Милом војну своме, сунцу злаћаноме!

Исток је навуко свечано одело,
 Свечано одело, румено па бело,
 А од златни звезда нанизо је венце,
 Нанизао венце, да венча младенце.

Зелена је гора миром мирисала,
 И руменог ђула сватима габрала,
 А дечица њена, славујићи мали,
 „Исаије ликуј“ сложено су појали.

И када су брачне покидали венце —
 Родило се златно, малено детенце,
 Крстили су росом своје златно лане
 Па му име дали: лепи Видов дане.

* * *

Зраком плови сунце, као златна лађа,
Ил ко златно тане, што запад погађа,
Па зраком обија росу покрај пута,
Да девојке младе не уквасе скута.

Врдничко се поље зелени и плави,
Црни му облаци полегли по трави,
Из црног облака муња каткад севне,
А за оштром муњом гром јеком запевне.

То су чете мале момчадије младе,
Што кад и кад пушци живи огањ даде,
Међу њима венац лепи девојана,
Што певају песме од Кулина бана.

А за њима старци и старице баке,
Наслањају кости на дренове штаке,
Па када их снага и ноге издаду
По зеленој трави доле поседаду.

И Јерина стара и Јерина мати,
Старачким кораком гомилицу прати;
Ал Јерина мајка и ако је стара,
Нема кад да седне, кости да одмара.

Светом намастиру њу ми срце вуче,
Па што ближе стиже, све то већма туче,
Незна, да л' да пева или ће да плаче,
Кад угледа сина, намастирско ђаче! —

*

Намастирска звона звонила су давно,
На службицу божју, славље православно,

Светина се гура и тамо и амо,
Да добије места тек у цркви само.

Раваница црква пуна белог света,
Ко зелена башта, све цветак до цвета,
Једно друго носи до светог олтара,
Да целују тело славног кнез Лазара.

И слепци су гусле положили доле,
На зелену траву, па се Богу моле,
А струнице мале јоште су дрктале,
Тако су се јако песмом разиграле.

Јерина би мајка долетела била,
Да су јој нарасла од све жеље крила,
А овако стара дошла је тек саде,
Па чело олтара уморена паде.

Подигла је главу, па ћелију гледи,
Ћелијцу малу, где јој Јова седи,
Не ће да га тражи, јербо добро знаде,
Да у цркви дете мора бити саде.

Из цркве се чује — о да дивне сласти!
Како лепо поје, не удем вам касти —
Из цркве се чује самоуче ђаче,
Јерина га слуша, па плакати заче.

Јерина га слуша, а срце у груди
Оће да јој свисне, оће да полуди:
„О ти си ми снаго, мој Јоване сине,
Само да те видим, да ме жеља мине!“

*

Свршила се служба, све по своме реду,
Лаки богомољци из цркве идеду,

Каква су им срца , ко лагани вали ,
Јер су се у цркви с Богом изравнали.

Јеринине очи по свом свету траже ,
Што јој је од света милије и драже ,
По авлији ода , Јову довикива ,
Али јој се Јова млађан не одзива.

Јеринине очи гледе на све стране ,
Док се на једноме ђачету не стане ,
Прљаво је , јадно и неочешљано ,
„ Можда си ми и ти таки слатка рано !“

Тако рече мајка , па ђачету ита ,
Те га за јединче , за Јована пита —
Кад је чуло дете за Јована друга ,
На срце му паде и терет и туга .

Па изводи мајку изван намастира ,
Да покаже место покоја и мира ,
Брише сузу с лица прљавим рукавом
Понда поче вако са тугом и стравом :

„ Ено видиш , стара , на ономе брегу ,
Где се тице мале и славуји легу ,
Под јеловом граном где тице певалу ,
Јовине ти кости бораве у ладу .

Сваке благе зоре , пре нег сунце гране ,
Славуј-тице мале са зелене гране
Изводе му песме од јутра до мрака ,
Да му буде лака земљица и рака .“

Писну , врисну мајка , па на ма побледи ,
У жилама јој се врела крвца следи ,

И свилену верту од бола и јада
Поцепа за Јовом на триста комада.

Без душе и свести на гроб му је пала,
Гроб још непобусен сузом је капала,
Из мајчиног ока капља где је пала,
Чемерика трава ту је изницала.

Око крста веша кошуљицу танку,
Што је на дар тела своје милом ранку,
Да га живог, јадна, обрадује чиме,
А не да му црну раку кити тиме.

Па се на гроб спушта па тужно лелече,
Од лелека њеног луг и брда јече,
Жалосно запева, жалосно нариче,
Свог Јована сина поименце виче. —

* * *

Спустило се сунце за гору и море
У пламено море, да грехе сагоре,
Тешки људски греси, душевне убице
Сунчево су сјајно окаљали лице.

Заишло је сунце, зашло да почине,
Да уступи места месецу, да сијне,
Па ко има туге, да га туга мине
На мелему благом тапке месечине.

Па Јерину мајку месец озго сија
Да јој тешке ране мелемом увија,
Ал Јерина мајка већ више не уди —
Срце јој за Јовом препукло у груди.

Ђорђе Бугарски.

6*

Коњ у Србина.

Коњ вам је врло чудновата животиња! Мудрошћу и добротом створитеља на благослов рода људског опредељен, подноси вам он, осим најладнији северни предела, сва поднебија наше земље, те час ћемо га наћи у ниском ропству, где најнезнажије послове обавља, час опет у сјајној краљевској пратњи; час ћемо га видети, где мирно и спокојно тегли тежачки плуг, час опет, како јуначки јури у навали битке посред грувања топова и муневитог севања голи мачева.

Но није ми намера набрајати све одавно већ припознате заслуге и врлине коња; ја сам наумио поглавито о коњу код Србаља говорити, како су га наши претци ценили и љубили, и како га и сад код нас гдекои уважавају.

Држе, да су арапски коњи за сад најбољи на свету. Мислим дакле, да не ће бити неумесно, ако пре свега бацимо један поглед на ту врсту коња, како ће читаоци моћи увидети сродност њиову са

коњима наши јунака, те се уверити, да је сравнење Арапа са Србином и у овом обзиру сасвим основано. . . Већ и сам коран учи Арапа, да му је коњ неоцењиво благо. Тамо вели Муамед о коњу: „Ти ћеш бити човеку извор среће и благостања — на леђима твојима нека част седи, а из трбува твога нег извире богатство; — свако зрно зоби, које се теби да, нек испуни грешника од греха!“ И Арап се верно држи ти речи свог пророка; он коња љуби као каквог члана породице своје; коњ с њиме живи, с њиме спава, с њиме умире. Спава л' Арап, коњ га чува, он га у опасности брани, он га од смрти храни. Чешће и деца арапска на бабовом коњу спавају, и онда коњ као укован стоји, да не свали чедо господара свога, ког тако страсно љуби. Па какав је тај коњ? Представите себи коња средње величине, танког тела, малене главе са великим поздрвама, малим устма и ушима, и великим, отвореним и живим очима, коња са витким, танким ногама, с малим ал чврстим копитама, са извијеним (лабудовим) вратом, репом повисоко издигнутим, са светлом, меком гривом — представите себи, велим, таког коња, па ето вам појма о коњу арапском. А помислите ли још, да је тај коњ ватрен, брз, лак, поучљив, доброћудан, веран и трпељив, онда ћете имати праву слику коња, ког Арап тако ватрено, тако безгранично, да не кажем, лудо љуби. —

Да сад видимо коња код наши стари јунака. Ево какав је њиов коњ био:

„Ал' ето ти Крле капетана,
 „На зеленку коњу маменоме,
 „Зеко му се махом помамио;
 „Седам копља у небеса скаче,
 „По дванајест равна поља прима,
 „Из зуба му ватра сипа жива,
 „Из ноздрва мавен пламен лиже,
 „На сапима мудра видра игра.“

Ако и одбијемо на дару појетично претеривање у нашим народним песмама, опет не можемо на ино, а да не признамо, да су стари наши јунаци заиста ваљани и ваљано обучени коња имали. Па, и ако немамо о овој ствари опширнији извештаја, до ови из народни песама, то опет не треба сумњати у истину ови речи. Ево да видимо зашто. Да не идемо даље од душанова доба. Тад почеше Турци, позвани неслогом византијски царева, у Европу прелазити. Они су имали на гласу коње, јер су у њи били коњи арапски или бар од те врсте. „Где несреће, ту и среће има“ вели народна песма, па тако и доласком Турака, поред неописани јада и невоља, дођоше добри коњи у наше земље, те се које преотимањем, које спаривањем и код нас брзо распростреше; а како цвет наши народни песама управо у доба државне пропасти наше, дакле кад се Турци већ у Европи угњездише, пада, то можемо готово поуздано рећи, да су сви ти славни коњи наши још славнији јунака арапске крви били. За доказ овоме могли би и то навести, што се врло често у песмама спомињу: косати коњи, то јест,

с подугом коврчастом гривом, као што је то у арапски коња.

Кад даље пођемо у сматрању ти стари јуначки коња, наићи ћемо на две главне врсте, и то: на правог арапског, и на тако званог туркоманског коња. Први је мањи, ал' ватренији; други је доста већи, али такође храбар и одважан. Тако би могли истумачити оно у нар. песмама: „На дорату коњу големоме“, а на други мести опет „маленоме“; јер они големи коњи били су за цело речени туркомански. Тако и она плоча и потковица, што су је Турци у гори нашли, мора да је била са каквог великог туркоманског коња, јер тамо стоји:

„Од чуда су плочу измјерили:
„Сама плоча шест литара дође.“

Осим те две напоменуте врсте коња, могла је бити и једна трећа лоша, за обављање обични послова, но ова је слабо заступљена у нар. песмама, те зато не ћу о њој потање ни говорити, но само ћу да напоменем, да по свој прилици онај коњ спада у ову врсту, за ког је Јуришић Јанко рекао султану, кад га је из тавнице пустио:

„Дај ми царе коња разломљена,
„Нејахана тридесет година,
„Нејахана, на бој нећерана.“

Додавши овоме, што о коњу до сада реко још и то, да их је по боји било различни: као: шараца, дората, вранаца, кулаша и т. д., сврша-

вам говор о спољашњем изгледу коња, те прелазим на много важнију и занимљивију ствар, на психичну страну његову.

Српском јунаку био је коњ десна рука, и нигде готово нема говора о јунаку, а да му се и коњ не спомене. Он је пратио нашег јунака у лов и у бој, у беду, у смрт. С највећом бригом неговао је он коња свога, неговао га је по седам година, само да му буде ваљан, да се не постиди с њега међ осталим јунацима. Зато се и бринуо онако, да опрема коњска одговори и љубави и достојанству његовом. Па како је изгледала та опрема?

„А на вранцу чултан до колена :

„Чисти скерлет златом извезени,

„Златне ките бију по копитам’,

„Бојно седло од шимшир дрвета,

„Шимшир седло сребром оковано,

„На облучју камен сија драги,

„О облучју госпоцко оружје —

„Зауздан је уздом позлаћеном.“

Ево тако је био опремљен коњ српског јунака! Па, коме не ће заиграти срце, кад види таког коња, таку опрему, а вр свега на коњу онака јунака, као што су наши били!

Да видимо сад, како је наш јунак свог коња поред неге и љубио, колико ли је поуздања уњ полагао. — Ђурађ Сенковић буде под старост од Турчина на мејдан позван, али са старачке слабости не може нањ да изиђе, а овамо опет није рад пустити нејаког јединца свог, Ивана, бојећи се, да

не би погинуо. Но на велику молбу његову пусти га ипак, те седлајући коња љуби га „међу очи“, и пун наде и поверења препоручује му сина свога:

„Ао, доро, врло добро моје!

„Доста ли смо, доро, војевали,

„Из Турака робље изводили,

„Од Турака глава доносили!

„Сад сам, доро, остарио врло,

„Ја не могу више војевати,

„Сад те шаљем с главом неразумном,

„Са Иваном, са јединим сином:

„Ива ј', доро, глава неразумна,

„Чувај, доро, чедо моје, Иву!“

Кога не ће тронути овака љубав, овако поверење спрам коња! Не ће ли сваки признати, да тек Арап коња овако љубити може и љуби? . . . . А да би се и боље увидело, како је Срб-јунак и чезнуо за честитим коњем, ево да још нешто напоменем.

Сваки ће знати, да је Србину лична слобода највеће, најдрагоценије благо његово. Слободу је волио нег живот свој; та и на што му живот, кад нема слободе! Па и тој тако силно љубљеној слободи претпостављао је он ропство, ниску службу, само да дође до ваљаног коња. Тако видимо, како Љутица Богдан служи војводу Драгију девет година „за добра из потаје шарца!“ Девет пуни година служити, девет година слушати туђе заповести, покоравати се туђину, па можда и најпростије послове извршавати рад једнога коња — није ли то већ и сувише?

Но кад већ има јунак честитог коња, то га онда и чува као зеницу своју. Ваљда нема блага, за које би га дао од себе. А кад јунак коња поклони, то онда држи да је највећи, најдрагоценији поклон приказао, и онај мора бити честит и угледан међу браћом, који коња на поклон добије. . . Обично су га поклањали на венчању таст зету, или на саmrти отац сину. А нема ли јунак на саmrти ни сина, ни рода, ни честита побратима, то ће пре погубити коња свога, но што ће га после себе оставити. И Марко је свом Шарцу главу одсеко, кад је умирао: „Да Турцима не чини измета.“ Ово је наравно био хрђав обичај и силно је шкодио расклођењу и распрострањавању добри коња, али је Србин по нарави завидљив, па неможе да трпи, да му туђин, а још мање душманин коња јаше, кога је тако јако љубио. Само је така љубав могла и морала произвести обратно и љубав коња према господару. И заиста, колико је теретан задатак, задобити наклоност неразумне животиње, опет га поред такве неге и љубави наши јунаци у пуној мери решише. Говоре, да је било коња, што скапаше над мртвим господаром, а не хтедоше ни капи воде нит' ране окусити. Како је жалосна она појава, кад после смрти најмлађег Југовића (Дамјана) коњ му Зеленко у по ноћи завришта, а мати дамјанова запита љубу сина свога: „Што нам вришти дамјанов Зеленко?“ Љуба пак, уверена о међусобној наклоности и љубави јунака и коња, одговара:

„Њега нам је Дамјан научио,
 „До по ноћи ситну зоб зобати,
 „Од по ноћи на друм путовати:
 „Паk он жали свога господара,
 „Што га није на себи довио.“

А као што је коњ најтужнији, кад му нема господара, тако је опет и највеселији, кад је он уз њега. Онда му је, што 'по веле, срце на месту! Ово можемо и данас видети. Кочијаши л' ко други осим господара, то се коњ скуњи и једва ноге ми-че, а маши л' се господар узде, таки као да га не-ка пова ватра обувати! Одма се забечи и поноси, одма је радоснији. Само у највећој невољи, кад увиди, да му господар без узрока и неправедно на њега заборавља, изневериће коњ јунака. Како је лепа слика коњске трпељивости и оданости до крајности у оној дивној песми: „Коњ јунака оставио, на злу месту у Косову.“ Како живим бојама црта ту коњ немарност господара свога:

„Није мени додијало,
 „Бојно седло шимширово,
 „Нити ми је додијала,
 „Тешка узда искићена,
 „Нити су ми додијали,
 „Чести пути на далеко;
 „Веће су ми додијали,
 „Чести пути у меану:
 „Мене вежеш за меану,
 „А ти идеш у меану,
 „— — — — —
 „А ја коњиц жедан, гладан,

„Копам земљу до колена,
„Гризем траву до корена,
„Пијем воду са камена.“

Није ли то доста довољан доказ немарности господарове? Па није ли ту потпуно оправдан поступак коња?

Иначе је коњ сваки миг свога господара разумевао и верно га извршавао. Истина да је требало обучавања и стрплења, док се до тог дошло, али челична воља наши јунака одржа и ту победу, те учини од коња оно, што само човек од живињета може учинити. Па чему је учио Србин коња свога? Је ли га учио бројити, седети за асталом или играти? као што то други цивилизацијом омекшани свет чини.

Није! Србин није ишао на то, да се свет диви вештини његовог коња, ни да иде с њиме по свету, те да га за кору леба показује, не, његова намера много лепша, много племенитија беше. Он је знао, да му се ваља бити са душманом, знао је, да живи у времену, где га са свију страна сваки час очекују опасности, па у том уверењу тражио је он кога, да му буде при руци. И тако га је намера намерила на коња. Знајући дакле, да му се ваља борити, обучавао је Србин и коња свога боју :

„Немој доре уздом забунити,
„Ја сам дору боју научио,
„Вешт је дора боју и мејдану,
„Дора ће те собом заклањати,
„Испод бритке сабље уклањати.“

А шта је имо коњ да чини у боју за господара свога?

Данас, кад тек барут чуда и покора чини у битки, данас паравно нема ту коњ много посла. Ал' онда му се ваљало друкчије узети на ум. Онда му је ваљало клекнути у одсудном тренутку, кад је смртоносна стрела ил копље на господара јурило; онда му је ваљало узманути главом, па господара у седло бацити, ако га је когод изањ кренуо; онда му је ваљало пропети се на стражње, те дочекати нападача у опасности на предње ноге; онда му је најпосле ваљало разумети и знати вољу господара свога!

Ево шта наше песме о томе веле:

„Бог помаже Страхинићу бану,
 „Има Ђога коња од мегдана,
 „Што га данас у Србина нема,
 „У Србина нити у Турчина:
 „Узмахује и главом и снагом,
 „Те у седло баца господара. —
 „Како копље на планини звизну,
 „Соко Ђого паде на кољена,
 „Изнад њега копље прелетило.“

А на другом месту:

„Вилип нагна суру бедсвију,
 „Да уиђе у нову меану;
 „Али неда Шарац од мејдана,
 „Већ кобилу бије по ребрима.“
 „Но му рече из меане Марко:
 „Пропусти га у меану Шарче!“
 „Кад је Шарац саслушао Марка,
 „Пропусти га у нову меану.“

Ето шта је знао, ето шта је чинио коњ наши јунака! Ето напослетку, како су се разумевали коњи и јунаци! Па зато се и није чудити оној и оноликој љубави, неги и поверењу наши јунака у своје коње.

Даље нас уче песме, да су наши јунаци коња готово као човеку, као себи равна сматрали, пришивајући му и само својство плача, говора, разума, шта више и видовитости и провиђења у будућност. А томе се није чудити. Гдегод је човек с коњем тако рећи срастао, где се не да један без другог ни помислити, видећемо да коњ сузе рони и говори. Тако и Омир пева, да су коњи славног грчког јунака Ахила бесмртни били. А код нас ћемо не на једном месту наћи, како коњ „сузе рони“, како „њиском проговара“, па и како, као што већ реко, и прориче или бар слути. Тако пред смрт маркову:

„Стаде њему Шарац посртати,
„Посртати и сузе ронити.“

У опште, све што се да рећи о коњу српског јунака старија доба, све је то у марковом Шарцу сајужено. Он вам је леп, добар, храбар, јак, веран, послушан, лак, брз, — у кратко, он има све стране ваљаног коња. Шарац је узор свију коња онога времена. . . .

А како сад да нема у нас таки коња, питаће можда когод од читалаца?

Томе се није чудити. Шта више, чудо би било, кад би се још налазило таки коња код нас. А да

би се о истини ови речи уверили, ево, ступимо ма у коју простију кућу српску.

„Доведи коње, да идемо у варош!“ заповеда домаћин. Син радостан, што ће од коњушара до куће јахати или се с киме утркивати, весело узима уларе на раме, па ајд' по њи. Кад дотера заложих мало сламом, удом житном сламом, док међутим газда натовари на кола и по двадесет мерова ране, а вр свега младу, да је понови, те се тако у варош крене. Ту прода рану, па онда ајд' кући. Али венац пред крчмом чудно мами газду пуног новаца, те он не може да одоле срцу, него се сврће на „чашу“ вина. Коњи наравно дрежде гладни пред крчмом, док и газда добро убрађен на многу молбу младину не изађе. . . . „Ће, барна, мрков!“ Одоше у магли; јер сиротни коњи морају упети све силе, ако су ради с читавом кожом кући отићи. Кад тамо дођу, испрегне их сип јадне, гладне и уморене, па куда ће с њима до опет коњушару! Тек што су се тамо нешто чемерне траве напасли, ево опет гесе по коње: оће да иде на њиву, ил у сувачу, ил у госте. — Па да ли је чудо, што код оваке неге немамо коња као Краљевић Марко ил' Бановић Страхиња? Ја и опет велим: није; јер ако се и на кога, то се на коња код нас, бар за сад, на жалост најмање пази.

И у опште, од кад почеше коње душмански терати, од кад многи коњ искапа очи под грдним теретом, дочим газди ни на памет не долази, да га својски нарани, осим ако ћемо оне силне батине па

и левче урачунати, уопште, од кад почеше коње мучити, изгубише они своју пређашњу цену и важност. И све то они трпељиво сносе. Од мајушног миша па до човека удрите у кући ма кога, свако ће дати гласа болу своме, само коњ муком мучи, и спокојно сноси глад и терет, батину и смрт.

У нечем нас теши у овом обзиру уверење, да баш несу сви коњи код нас те уде среће. Налази се и данас људи, који коња воле и негују. А то су по мом мњењу нарочито младожење и младе делије. Младожењи је код нас скоро већма стало до тога, да с ваљаним коњма иде по девојку, нег и до саме женидбе. Шта више, не ће се ни женити, док баба „парадне“ коње не купи. Па зар није лепо видети, кад младожења не узевши ни сламке у руку пројури кроз село? Ту заигра срце и њему и старим родитељима у закошару на шареном ћилимцу. А шта мислите, како је девојкама, што кроз прозор вире? „Ух, друге, коме ће тај? Та погледај му коње, као змајеви!“ — За сватове се најбољи коњи бирају и држе. А и није мала ствар, ко ће код утркивања први бити? ко ће први дојездити у девојачку авлију, да каже „сретно!“ девојачкој мајци? ко ли ће први барјак скинути са стреје кућне?

Ја сам видео једног коња, који се чим гајде чује, одма што 'но веле забечи, врат укочи, гриву на-костреша, из ноздрва му посукти модра пара, ноге подскакују, а реп му се задигне, е би реко, сад ће се пребити! Слушао сам једну приповетку

о једном сватовском коњу. Тај се тако био навикао на сватовац, да се није тео с места маћи, док му га не запевају. Кад му умре госа, упрегне син коња, да иде у варош, да купи што је нужно за укуп. Газда паравно лежи мртав у соби. Син упрего па виче, туче, шиба, ајак — не помаже. Сад већ није нмо куд ни камо, већ запева:

„Сватови уранили пут изгубили“,

коњ одма крене, и тако син оде у варош. . . .

За утркивање такође тимаре и радо надгледају коње младе делије. Дођите ма у које бачванско село, кад „терају Божић“, па да се нагледате коња и момака. По двадесет до стостину њи утркују се на коњма кроз село, па благо оном, који све престигне. Тај је јунак оног дана! Па и љубовца му је поносита с тога, те се у колу чудно вркочи и подскакује.

А свецем ил недељом, кад седи старо и младо „на дивану“ пред прозорима, чешће се поведе реч и о коњма, те се један с другим надтиче. „Шта? Та сламку да бацим на мог чилаша, искрво би ми кола!“ „Е, да“ приватиће други, „мој се путко баш не стиди чилаша! Море, кад сам ја утеко Субићевој риђуши, онда можеш мислити.“ Тако се диване старији, а млађи седе па примају, те гледе да обистине речи своји родитеља добром негом и тимарењем своји коња.

Ето, таки је коњ у Србина! —

Написао

Јован Петровић.

Прометеј.

На камену високом прикован
 У окову се поноси титан,
 Поругљивим се баца погледом
 На Олимпос, на душмана му дом;
 На Олимпу је пировање, част,
 Међ боговима њему у пропаст:
 Пеарима се златним куцају,
 Од одкуцаја горе пуцају,
 А човек бежи неданимице
 У гудуре, у мрачне станице;
 Ал' не дркће Прометеј, не дркће титан
 На камену, на станцу прикован,
 Већ оковима бије о стене,
 О стењу пршти сужно прстење,
 А из грла се грдан ори смеј,
 Та доста грдан да га чује Зеј!
 То воле људи, воле робови,
 Ал' Зеј се стреса, бог над богови,
 Стаде му реч у грлу узану,
 Напитак му на усни усану,
 Из божје руке пеар испусти,
 Од пеара се море заљушти

Те бурним валом гњева студена
 Запљускује титану колена; —
 Ал' не дркће Прометеј, не дркће титан,
 На камену, на станцу прикован!
 Из грла му се опет ори смеј,
 И опет дркће силан боже Зеј!
 У титанину море мисли ври
 Узаврели му осећаји сви.
 Ал' везан је Прометеј, везан је титан
 На камену, на станцу прикован,
 Те не мож' сила мисли врелије
 Стеновито да чело прелије,
 Да разаспе по земљи благослов,
 А у небо да дигне потоп нов
 И борбу правде, борбу поноса
 Прот силе саме, прот Олимпоса!
 Ал' слути Зеј грозећи потоп тај,
 Прислушкује му манит запљускај,
 И опет стрепи неустрашљив Зеј,
 И опет онај титанови смеј!
 И Зеј већ види слободан свој плен,
 Разнето небо, Олимп потопљен,
 И себе сама милост просећа,
 Већ ледне вале к'о да осећа, —
 Потресло га је, задркто је кроз,
 У колени му чисто зимогроз!
 И још титански тај продрзљив смеј —
 Да силан роб! ох, да сирома Зеј!
 У страу Зеј с дркћућа колена
 Свог орла шиље глађу морена,
 Да једе роба, да му вади плућ,
 Нек' с' онда смеје богу с' ругајућ'
 И оде ор'о зраком пливајућ'
 И стаде јести титанску му плућ,
 Ал' чим нарасте — опет онај смеј,
 Ни једна реч, већ смеј и опет смеј —

Да пукне силан од љутине Зеј,
 Ди њему смејом пркоси јунак.
 А он још на то свој да даје зрак!
 Ал' зна то јунак, знаде то титан
 Зато се смеје сужан, прикован,
 Та зато поруга, та зато смеј
 И зато грми од љутине Зеј!

* * *

Од ото доба па све до сада
 У сурог орла та је навада,
 Кад пабирчи у бојно у поље
 Да тражи себи плуће најбоље,
 Најбоље срце и најбољу крв,
 На најбоље јунаке му је стрв;
 На кукавице, издајнице, гад,
 Ни самртна га не понуди глад.
 Еј, поносити врли брале мој!
 Обиђи ти и мало лошиј бој!
 Ма чекајући таког дечка ти
 Сва пасма ће ти глађу скапати;
 Јер толко добар јунак, роб толико лош,
 Не роди више ил' — не роди још.

Л. Костић.

Значајност дубровачке књижевности.

На обалама јадранског мора, у земљи, где лимуни и наранџе расту, изникао је пре своји четир стотине година један диван цвет, а тај цвет беше пород српскога духа: то беше дубровачка књижевност.

Она нам се дакле управо у оно доба појављује, кад је на источним странама српскога народа азијатска сила државу за државом обарала, окивајући слободу у љуте окове, у којима ће после читаве векове да робује и чами. И доиста је то не мала утеха по сматраоца нашега народнога живота, кад кроз густу таму, што притиште тада наше земље, угледа у западном куту њиовом светлост — онако сјајну светлост! Неотице ће ту стати те запитати, од куда да се баш у то време тамо такав живот укаже?

На то му повесница онога доба овако одговара:

Пре свега ваља знати, да је Дубровник као република под окриљем угарске круне био у петнаестом веку са своје огромне и многостручне трговине у најбољем цвету благостања; да се у то време у њему богата властела са свију страна наши земаља стекла била; да тај град никада није толико становника имао, ко тада. За тим треба узети на ум, да је у то доба Цариград допао турски руку и да су услед тога грчки списатељи и наученици листом у Италију поврвели са неоцењивим благом старе класичне књижевности. Ту их примише с раширеним рукама и они стадоше, које као учитељи, које као пријатељи властеле и владалаца талијански благотворно своју радњу развијати. Па то њиово делање не ограничи се само на Италију, последице његове показаше се на брзо и на западу давши ту нов полет и науци и вештини. Исто се десило и са Далмацијом. И амо докле допреше зраци видеља, што га потомци Јелина у Италији зажегоше; било је сувише знаменитији међу њима, који у самоме Дубровнику гостољубна уточишта нађоше: да споменем само Јосифа Ласкариса, Димитрија Халкокондила и Манојла Марула. А то све силно је делало, да се подстакне воља стварању духовни створова у народном језику и улевало је већ у неку руку у њи дух класичан или је барем имало велика утицаја у определење природе њиове како са материјалне тако и са формалне стране. Напоследку не сме се ни то прећутати, да је тада у Дубровнику не само у школи, него и у државним делима народан језик

у велике већ био употребљаван. За доказ овоме последњем помињемо закон дубровачког већа од год. 1472. у коме се налаже, да се барем већања и закључци његови талијанским језиком пишу и састављају.

У таквим се ето околностима зачала дубровачка књижевност, не ограничавајући се ни у самом почетку једино на Дубровник, него и на друга далматинска места простирући се, а нарочито на Сплет и Хвар (Лесино).

Па које су значајне црте те књижевности?

У њој опажамо прво и прво кроз и кроз народан језик, чега као што знамо у старосрпској или србуљској нема. Друга карактеристична црта њезина јесте, што је већином у појезији усредсређена; јер у научним делима и историји налазимо латински или талијански језик. А трећа је особина те књижевности то, што је латиницом писана. . . .

Сматрајући је даље као засебну целину видимо на њојзи неке знаке, који нас нуде, да је на двоје поделимо. За међу томе делењу узимамо доба, кад се дубровачка књижевност до класичности узвила: у Гундулићу, Палмотићу и Ђорђићу. У првом делу опажамо одма у почетку чакавачко наречије у природној чистоти с језгровитим и зрнатим стилем — веран одблесак грчког класицизма: ту је у мало речи пуно садржине. Грчки је уплив у превази. Обично је мерило дванаестерац са сликом, по свој прилици под упливом талијанштине. Но што ближе означеној међи идемо, то утицај талијанштине све

већма и већма расте, нарочито што се стила тиче, који једном изгубивши првобитну језгровитост никад више не дође себи: ено у сами представника класичнога доба није ни налик на Ветранићев, Држићев, Луцићев. Уз ту промену у стилу видимо још, да и чакавачко наречије то више и више уступа штокавачком и да се пређашњи дванаестерац осмерцем замењује. У таквом облику налазимо дубровачку књижевност и у класичном њезином добу. Прелазећи са вршне тачке развитка њезина на други део опажамо талијански уплив у свачему: талијански су песници узор у свима врстама појезије, талијански развучени стил свуда се употребљује, језик је изгубио природну своју чистоту те пун је талијанизма, а и у самој садржини види се знаменито опадање.

Да приступимо сада ближем одређењу дубровачке књижевности с обзиром на унутрашњу природу њезину.

У њој су све струке појезије достојно заступљене: и лирика и драма и еп.

У лирици су љубавне песме по најчешће. Прелазећи по врту дубровачког песништва час по наилазиш на бујан извор од нежни осећаја људски. Па извори су ти бистри, непомућени безобразлуком и бестидоношћу, те несу с муком и натегом изведени: у њима се јасно огледа права природа човечија. Међу тим песмама имаде их, што и данас могу за узор служити! А томе се не ћемо много ни чудити, знајући, да се не један од одабранији

дубровачки песника, не нашавши одзива у обожава-
ваног те у песмама узнашаног лица, или одањ
изневерен будући — целога живота свога за не-
сретна држао; па било их је и такви, који су се с
тога одрекли света и светски уживања те повукли
се у тишину самостанску, да у њојзи премишљају
о ништавости земаљској. Тако су већином постале
оне многобројне религијозне песме, које се
доиста и дубоким мислима и свежином осећаја од-
ликују. И иначе у опште ваља признати, да је дубро-
вачко песништво великом религијозношћу проник-
нуто. Осим тога имаде у лирици дубровачкој још и
много пријатељски и патријотични песама.
У овима последњима нарочито се уздиже Дубров-
ник, та „част нашега народа.“ . . .

Око драме се такођер марљиво радило. Но
нигде се ваљда у толикој мери не показује утицај
грчке књижевности, као ту, да богме само у први
ма; јер доцније је у свему талијанштина правац да-
вала. У дубровачкој је драми пуно превода и то
врло добри превода са грчки класични дела, па уз
то су и у самим оригиналима предмети из грчког
света нарочито из митологије: а да и не помињемо
уплив грчки на састав и у опште на техничку стра-
ну драме, у чему су се Дубравчани понајвише Ев-
рипида држали. Иначе су фабуле драматске вађене
из библије и еванђеља, из социјалног живота ду-
бровачког па и из повеснице јужни Славена. Што је
нарочито развијању драматичне појезије на руку
ишло, било је народно позориште. Јесте, Дубров-

чани су још онда имали народно позориште, кад га ни у једног славенског племена не беше!

Из епске појезије довољно ће бити да уз палмотићеву „Кристијаду“ само Гундулићевог Османа споменемо, па да се јасно означи, како се у тој врсти радило. Истина тај еп није баш према строгим законима естетике састављен, та и сам избор у предмету — смрт турског султана — није добар; па опет субјективност песникова, што нам се час по, кварећи утисак саме приповести, са својима рефлексијама указује: — ал појетичан дух, што изањ на свакој страни веје, те оне красне (премда одвећ романтичне) епизоде, што се на славенски живот онога доба, нарочито на борбу између Пољака и Турака односе, накнађују у пуној мери онај недостатак, не дају нам шта више при првом утиску нањ ни помислити. Није друкчије, већ човек се мора дивити оноликом познавању славенски етнографски и географски одношаја, као што га ту у Осману налазимо, па после оној жаркој љубави наспрам васколиког Славенства, у којој је, рекао би, песник слутећи зар предобразио узајамност славенску!

Колико се радовати морамо, кад тако видимо, како је у дубровачкој књижевности све лепо успевало: у толико нам је већма жао, кад разгледамо, како је та радња све више и више малаксавала, док није на послетку скоро са свим клонула. Узрока томе појаву имаде много; ал свакако међу најзнатније спадаће уплив језуита, који су сваком приликом ишли да угуше дух народан, почињући наравно

из темеља свој скврни посао — у школи. Уз то ваља још споменути, да је Дубровник страовитим земљетресом од 1667. год. у часу за векове у благостању своје назад бачен. Тако се на место пређашњег народнога живота увлачила то више и више талијаншина: у школу уђе талијански језик, народно позориште пропаде, на место њега подиже се талијанско. — Па при свем том духовна радња браће Далматинаца није услед ти неповољни околности престала, таворила је све дотле, док не дође до бољи дана и сада се, као што знамо, у њојзи нов и живљи живот започео.

Напоследку да видимо, какав је уплив имала стара дубровачка књижевност на наш народ ван Далмације. Одговор гласи: никакав. Дубровачка је књижевност нарочито за Србе православне вере била само благо у земљи закопано и то нарочито са врло незгодни околности, у којима се наш народ тада налазио, а биће нешто и са латинице. Та ево и данданас знаде се за њу код нас понајвише само по имену: а да није браће Хрвата, који се својски латише издавања врсни дела дубровачки песника, не би ни толико знали о њој, колико сад знамо. А шта би било, да се њен уплив није само на један део Далмације ограничио, него да је и у друге стране нашега народа па ма само међу угарске Србе пута си прокрчио! Онда за цело не би у прошом веку русизмима издадевен црквенославенски језик нашао у Србаља присталица; онда се не би код нас говорило, да је истом Доситије казо Срб-

љима, да им српски писати ваља; онда се не би у повесници наше књижевности спомињао „славено-српски“ језик; онда не би било оне љуте борбе између Вука и противника му са правописа и чистоте српскога језика, што нам толико времена узеде: и ми би били у духовном развијању далеко напреднији, корачали би живље за духом времена и у културном обзиру много би боље стајали, него што данас стојимо.

Коста Руварац.

Љиљан цветак.

Љиљан бледи међу цвећем
 Главу спустио,
 К'о да му је шарен лептир
 Здравље попио.

Над њиме је блеђан месец
 Сузе ронио,
 Па га росом — звездицама
 Златним појио.

Љубило га златно јутро,
 Да му одлане,
 Понуде му доносило —
 Зраке сунчане.

Лаорићи долетали
 Па га тешили,
 И на крили мелема му
 Благог носили. —

Жутео је љиљан бледи,
 Није мирисо,
 Па се цвећу исповедо
 Кад је издисо :

„Надамном је сузе лила
 Мома млађана,
 Девојачком клетвом клела
 Свога драгана.

Јадала је своје јаде
 Сјајним звездама,
 Купала ме свако вече
 Горким сузама.

Надамном је уздисала,
 Ја сам венуо,
 И у срцу од дан на дан
 Јако копнуо.

Млада мома пресвисла је,
 Ја сам остао,
 Тек док лаки вијор дуне
 Па сам опао.“

Ђорђе Бугарски.

Кажи ми се . . . . .

Кажи ми се од куда си
 Чедо моје мовано,
 Кажи исток, што те роди,
 Сунце моје огрејано!

Са севера знам да ниси,
 Ни са горе магловите —
 Ладне земље не рађају
 Таке очи огњевите.

Знам да ниси ни са југа,
 Јер да те је југ љубио,
 С лица би ти снежак бео
 Топли јуже растопио.

Већ из мога младог срца
 Поникла си сладка селе:
 Ту противне две стихије —
 Југ и север мејдан деле.

Ђорђе Бугарски.

Је л' да си . . .

Је л' да си се шалила, девојко,
 Кад си мене песником назвала?
 Ил не чујеш, де ми људи веле,
 Да се манем песме и гусала.

Још певање није за менека,
 А за невен и врло сам мали!
 Дотле ће ми тек име да живи,
 Док ме смрти у раку не свали.

Но нек буде, к'о што људи веле—
 Без награде нисам зато пев'о:
 На гуслама један венац носим,
 Што од тебе доби, лепа дево!

Мита Поповић.

Једно вече у Фрушкој Гори.

Био сам у Фрушкој Гори. Лего сам у бујну зелену траву, што се простирала по косом, западном гребену једног брежуљка. Заилазеће сунце борило се са вечерњим сутоном. Са иљаду иљада бритки мачева севао је величаствени краљ светлости на црну аждају црне помрчине. Адска чељуст њезина прогутала је сво светло оруже сунчево. Прогутала је, али је то оруже, оруже светлости и топлоте, оруже блакости и милости, па јој није могло наудити. Паклени зуби њени заватили су и за светло тело сунчано, заватили и љуто га обранили. Из оти самртни рана просуло се море од румене крви, и у њему се утопило побеђено величаство сунчево, а по земљи је ширила црна своја крила победоносна страотна краљица помрчине. Ова мрачна победа њена а сјајна погибија светлости одведе ми мисли на оно свето место, ди је погинуло јарко сунце нашег живота бијући се са страшном ноћи дивљаштва душманског. И отпре невесело срце напуни ми се још

жалоснијим, још црњим мислима и осећајима. Учини ми се као да сам на Косову. Горски редови Фрушкогорски дођу ми као мртви редови неумрли делија наши у горостасе протурени. Црна ноћца и' је обавила црним, жалосним покровом, светила им небесна чело главе тињају место воштаница, а славуји им поју тужне песме самртничке. Као муња пролети ми кроз главу цело дуго доба наше патње и несреће, од онога дана крвавога до вечера данашњега. У највећој узбуђености повичем кроз ноћну тишину: Неумитна судбо људска! Докле ћеш Србина гонити? Шта ти је скривио, да га одсудиш на вековечну патњу и невољу? Зар петстогодишње тавновање није довољно, да откаје и најцрње и најстрашњије грехове? Зашто друге народе обасипаш срећом и славом земаљском, а Србина си одредила, да на позоришту светском до века жалосну улогу игра? Погледај и њега јадаред милосним погледом! Пошљи и њему једаред један зрачак од сунашца бољег живовања! . . . Но опрости несмислености мојој, што се усуђује приклињати те, да пореметиш неумитни закључак праведности твоје. Србину је моро заслужити проклетство твоје: његову је несрећу вечна правда одредила. Па то ће му бити још једина утеха у теретном стању његовоме. —

Тек што сам ове речи изустно био, зачујем близу себе шуштање коракљаја по трави. Обазрем се и разазнам кроз помрчину женски створ у дугом белом руву, са распуштеном дугачком ко-

сом. За тили часак оживе у мени све оне разноврсте, чаролијске гатке, које сам некада слушао о вилама и вилским састанцима. Бурни осећаји овладају малаксалим срцем мојим. Смешан стра са радошћу. Још се нисам ни разабрао био од ове страшне радости, када ми допре до ушију јасан глас као сребро; „Еј несмислени Србине! Што лелечеш и тужиш се на судбину, да је само Србина одсудила на патњу и несрећу? Што се необазреш по широком свету око себе, па ћеш наћи још беднији, још несрећнији народа? Зашто кривиш и пребацујеш судби, да те је проклела, кад није? Што не позовеш бистру памет своју у помоћ, па ће ти она казати, да вечна правда никог непроклиње; да њој нису једни пасторчад, а други права деца? Та неби л' та правда најнеправеднија била, кад би једног проклињала а другог благосиљала? Зар не уживаш и ти све благодети небеске и земаљске, које ма који други срећнији народ ужива? Па шта тражиш још више „с' више“? Што тражиш срећу земаљску изнад земље? На земљи, у себи, у прсима је својим тражи. У њима ти је клица и извор сваке среће и несреће. „Помози си и Бог ће ти помоћи.“ Ако си срећан, можеш слободно ускликнути: „Ја сам себи сам срећу стекао!“ Ако те је несрећа обрвала а ти слободно јаучи: „Ја сам сам убица среће своје!“ Стреси за један часак слабост људску са себе, па се запитај свесрдно, ко је дошо главе народу вашем, ко вам је убио срећу вашу? ко је? — — Сами! сами сте сјурвали државу из

највеће славе у понор ропства и невоље. Сами сте криви, што ослобођена десница народног тела вашег не ће и сестру своју леваку и васколико тело да ослободи од тешки, столетни верига душмански. Сами сте криви, што сте прешавши у овај вилајет, пустили, да вас неколико утамане самосталност народну. Сами сте криви, што је вас неколико узело самоуправу на оном пољу, на ком би могли крепити и развијати малаксалу снагу народну и сејати семе лепше и срећније будућности. Сами себи ћете криви бити, кад на оној истој светој земљи, од које су праоци ваши сваки педаљ једним животом мученичким искупили, будете туђе пришипетље, туђе подлоге. Сами себи ћете криви бити, кад вас нестане са лица земаљскога!“ —

Вила ућути. Неотице ми се уздигне оборен поглед и управи на лице јој, које је мени окренула била. Учини ми се, као да јој се из очију просипа страотан мрак. Учини ми се, да предамном стоји она душманска, она злокобна вила, вила самртница. Мишља, да је баш сад отровне очи своје упрла, да једним смртоносним погледом устрели цео кукаван, несрећан народ. Ужас и очајање преиспуне ми срце. У том ужасном очајању отеше ми се из раслабљеног срца преклињући гласи: Надземаљски створу! Смилуј се! Поштеди невин народ! Узми за њега млађани живот мој! Опрости незлобном народу! Не задаји му смрти! Смилуј се! —

Ућутим. Са вилини усана зачу се озбиљан глас, а у њему сам разабрао ове тужне речи: „Ма-

лодушни Србине! Небој се! Ја нисам вила самртница. Ја не ћу задати смрти ни теби ни јадном народу твојем. Да могу ја би му живота дала. Ја би му тражила лековита биља од смрти. Али како ћу, кад су кржаве сузе, што сам и' проливала од онога дана несретнога, исплакале видовите очи моје. У мене нема више оног спасоносног погледа. У мом погледу нема више оне ватре животворне, која је маом засушивала љуте ране самртне. Небој се од саморане слепице, која се потуца по свету од камена до камена од немила до недрага!“ — —

Слепа вила застане. Мојим срцем овлада жалост и туга. Врео пљусак од суза проспе ми се из очију, проспе се, да се одзове, да ожали жалосну судбу посестрине народне. Текле су сузе, а вила опет наруши покој ноћни својим тужним гласом: „Млађани Србине! Немој проливати сузе! Немој преклињати смрт, да те умори, заклињи се, да ћеш живити, живити за народ свој, делити шњиме све, па и најљуће болове, као што би и радости делио. Од самртника нема народу лека. Жртвеник народности ваше оће већ да се поломи под тешким теретом силни жртви мученички. Али се смрт смрћу не лечи. Треба ту живи руку, које ће засадити башту вашег народног живота лековитим биљем од самрти. Треба народ лечити од смрти, ако не ће да пропадне. Он ће умрети, он ће пропасти, ако га не будете лечили оним лековима, којима се други лече!“ — —

Опет умукне вила. Последње речи њене подране у мени последњи пламичак наде, који је већ тео

био да се на веки угаси. Рабријим гласом јој опет проговорим: Вековечна видарицо народа и мога и твога! Кажи народу, какви ће га лекови излечити од извесне смрти његове? Како се зове то небесно, то божаствено биље? . . .

Озбиљно оде вила опет беседити: „Напредак! Напредак! Напредак! Ову свету реч нека дубоко у срце удуби. Нека научи децу своју, да му је сваког боговетног јутра и вечера уз молитву своју изговарају, да му непрестано у ушима звони. Та зар невидите, да код вас целог паметног света брод живота народног свежом, брзом реком, реком од напретка плови, а ваш је заосто у глибу трулог старежа и вредоносног назатка? Баците поглед на целокупан живот ваш, од највећег отменика па до најпростијег простака! У вас они синови народни, који највише средства имају, најмање народу добра чине, а дужности су им највеће, јер су им и права највећа. У вас су они, који би требало највише најмање просвећени. Од њи би се народ највише користити мого, они би га требали да млеког душевног изображења напајају, али како ће, кад се онде, ди би ваљало да се освешћују, у светилишту наука затупљују и залућују. У вас они синови народни, који би требали колико толико да надокнаде самосталност народну, и онде, ди би могли народност своју унапређивати, пуштају да туђ живаљ овлађује. У вас је онај сталеж, који је основ свима сталежима, најназаднији. У место да га власници његови извешћују и обучавају у вештини

и знању просвећенији народа, они се отуђују од њега. Народе српски! Зар си изгубио сву бистру памет своју? Зар си заборавио оне свете непроменљиве законе природне, који ти налажу да напреднији, да бољи будеш? Зар не видиш, да те природа већ љуто казни, што си прекршио божаствене заповести њене? Зар не знаш, да је напредак и просвета челична нужда, која из самог састава природе људске истиче, и да је једини услов среће и благодостања земаљског? Па ако оћеш да будеш срећан и благословен, зашто неуклањаш препреке, које ти сметају? Како ћеш наћи место, како ћеш истесати градиво и из њега цркву среће народне подићи, кад ти тама незнања очи заслепљује? Тама незнања! То је највећа душманка твоја! Та је утаманила многобројније, збијеније, силније народе, народе, који су се били већ попели на врхунац среће и славе земаљске: а да не утамани вас јаднике, који сте раштркани по свету, и који сте таман почели живити, да не утамани тако зелен, тако страстан народ?! Не мојте мислити, да ће вас сјајне светковине и друге привидности отргнути из извесне пропасти! Треба ту душевног рада, треба ту одушевљени радина, заклети под светом заставом богиње просветнице; треба ту јуначки духова, који ће се бити са злим духом, са врагом незналицом, што се обе-сио о слаба, вита крила духа народног, па им не-га да прну и одлете на ону светлу, на ону чаробну гору, ди је најсветија, ди је навеличавственија богиња свој вечни престо ударила; треба ту

душевни лекара, који ће народ лечити од рђави, од окужени страсти његови, гује процепкиње, која му се у срцу излегла, па му отровним зубима својим цепа и сиса срце срца његовог, крв крви његове, живот живота његовог. А колко има у вас таки одушевљеника, који нису погазили свету заклетву своју? Па и на ту мајушну четицу и на најврсније синове и добротворе ваше нашло се заклету непозваника, те се на њу блатом гнусне и бестидне клевете бацају. Нашло се мрачњачки синова, који не знаду, да је црњи и страшнији грех отуђивати народ од просвете, него не просвећивати га; који не знаду да сваки тренутак, који се народ доцније освести, векове беде и невоље за собом вуче. Неслушај, народе, на злобан глас ти лажни пророка твоји! Послушај глас посестрине твоје, та из искрена срца иде. Дозидај и оне свете цркве, у којима ће чинодејствовати они јуначки свештеници, који ће се против незнања и рђави страсти народни борити. Подижите и зграду, кад сте темељ ударили. Подижите, ако не ћете да непогода и злоба светска поруши свето дело започето. Сви сложено делајте. „Један за све, сви за једног.“ То нека су вам златне речи, које урежите у срце, у крв, да вам сваког боговетног крвотока на памет дођу. Поједини родољуби, поједини наученици не могу народ спасти. Треба цео народ да је родољуб, цео народ научен и изображен. Целина, општа корист, опште благо треба да је сваком најсветија брига. Општи опстанак осигурава и појединце.

Пропадне ли цео народ, пропадају и појединци. Поједини главари народни треба да живе за народ, а и народ за главаре. Народ треба да слуша главаре, али они нека не забораве, да су синови народни, па ако га они оставе, ако му они помоћи неће, нико се на њега смиловати неће, јер је саморац на свету; нигди пријатеља, нигди искреног другара нема. Главари нека започну, а народ ће се одазвати. Зар невиде да је остављен сам себи и својим страстима? Уместо да га чувате као зеницу очну, ви га пуштате, да га странци истискују. Уместо да му одржите ону дивотну снагу, ону дивску животну способност, којом га је нарав одарила, и да на њу накаламите племенито биље праве изображености, ви га пуштате, да га змија падрриизображености страначке све већма и већма опасује, док му не искр'а јуначко тело и несатари снажан дух његов. Та зар невидите, да ће у вас настати скоро оно несретно време, у ком ће се на срамоту вашу на вама самима испунити оне тужне речи вашег рођеног народног певца :

„Непоштује млађи старијега,

„Неслушају ђеца родитеља,

„Родитељи пород погазили

„Цри им образ био на дивану,

„Пред самијем Богом истинијем!

„Кум свог кума на судове ћера,

„И доведе лажљиве свједоке,

„И оглоби кума вјенчаног,

„Вјенчаног или крштеног;

„А брат брата на мејдан зазива,

„Ђевер снаси о срамоти ради,

„А брат сестру сестром педозива;
 „Несветкују свепа никаквога,
 „Нити жегу у цркву свијеће,
 „Нити служе богу летурђију!“

Дубока тишина настане. У мени се цепало срце од туге и терета. Али нагон, да дознам праву заблуду народа мога преотме ма, и тако се опет усудим запитати створ, што је предамном стајао: Кажи, добротворко народна, да да нађе народ лековито биље од напретка? Да је? Како се зове та башта у којој ти лекови расту? —

Опет зачујем глас вилин: „Наука! Наука! Наука! Она вас само може спасти. А како ви цените највеће распрострањене и најбоље посреднице њене, како ви обгрљујете добре књиге? Никако! Најплеменитије и најјезгровитије воће у перивоју ваше књижевности ви најмање бегенишете. То уважавајте! То обљубите! Добре књиге ће вас научити природне законе, на којима се опстанак ваш оснива. Оне ће вам казати, како да преустројите цео живот ваш. У њима је нацртао живот свију народа, који пропадоше, који остадоше, који се прославише и усрећише и који последњи заосташе. У њима ћете дознати за све страпштине, којима су народи лутали, док нису до праве цели своје дошли. Па то туђе богато искуство нека вас умудри и нека вам припомогне, да пре достигнете сваком народу обећану земљу бољег и срећнијег живота, него што су ваши преодници странци. Добре књиге су вам исто тако нужне као хлеб пасуштни. У њима ћете наћи

племенитије ране, ране за узвишенији, за мислени живот, који не пропада као телесни, већ вечно траје. Добре књиге нека су вам најприспјији пријатељи и другари. Кад те Србине у непостојаном животу твој бура сустигне, кад у црној ноћи несреће залуташ, добре књиге ће бити сјајне каживезде, што ће те од бродолома спасти и извести у сигурно пристаниште. Ако те је, Србине, жалост обрвала, ако си саранио и оца и мајку, па си осто саморан, слаб, ћудљивој игри свакидашњег случаја изложен, ено ти другог оца и мајке, ено ти највећег мудраца народног Доситеја. Њему притеци у невољи, њега запитај за савет, он ће те утешити. Та ни твој рођени отац не би ти могао дати мудријег и искренијег савета. Послушај његове свете речи, па ћеш бити најсрећнији на целоме свету. У црно завијена сестро српска! Ако си положила у гроб брацу свога узданицу своју ено ти славни поборника срца и осећања. С њима се побратими. Та ни твој рођени брат није те могао ватреније и светије љубити. Србине брате! Ако не маш сестре од заклетве, ено ти четир сеје, четир збирке народни песама, њи обгрли. Та ни осећаји и загрљаји твоје рођене сеје нису могли бити нежнији и српскији. А и ти Србине, који маш и оца и мајке, и сестрицу, и ти Српкињо, која маш брата од заклетве, је л те да је блаженство имати и љубити сажртног оца и мајку, брата и сестру, а да какво је тек имати и љубити бесамртног оца и мајку, загрлити бесамртног брата, миловати неумрлу сеју?!

Уживај, Србине, који још ниси, блаженство то, па се нећеш покајати! Разгревај срце своје на сунцу вишег духовног живота! Под жарком ватром од оти зрака оживиће наново избрисана слова од наравственог законика, који је нарав сваком у срце усадила. Сваки боговетни дан преврћи листове од ове свете књиге староставне, па се довијај, које заповеди још ниси испунио, те и' и испуни. Само тако ћеш се моћи спасти од пропасти, само тако ћеш спасти и одржати неоскрнављену светињу имена и достојанства народног пред лицем Божијим и људским!" — —

Слепа вила престане. Ја подигнем очи, али не опазим никог око себе. Посестрима народна је већ отишла била. Куда је отишла вила? Је ли отишла у горске пећине, да тражи и пробуди јунаке народне, који тамо санак бораве, да дођу, те да спасу народ од пропасти? Или је отишла вечноме престолу, да измоли самртност, да не доживи страшни час, у ком цео народ умире? Или ће чекати, да види, оће ли се одазвати народ гласу божаствене посестрине своје? — —

Светозар Савковић.

Песма и пољубац.

За пољубац, реко теби, дико,
 Са рујани, са усница твоји,
 Песму ћу ти написати лепу
 Из препуни, из недарца моји.

Ниси тела са мном да се мењаш,
 Ниси тела, звезде небесна,
 Ма пољубац с девини усана
 Никад није колико је песма! —

Шта је пољуб? — Детенце усница,
 Уирло је текем што се роди:
 Шта је песма? — Стаза пуна цвећа,
 Што са земље у небеса води.

Шта је пољуб? — Мирисаво цвеће,
 Што са брега у поток се свали,
 Те изведе за један тренутак
 Сребрњасте ђинђуве над вали.

Шта је песма? — Злаћено прстење,
 Што ти срце — што ти песник кује,
 Поред живог небеснога плама
 Кује песник, кује . . . јадикује.

Па је л' верно бисер своји чувства
 На ибришим — у ретке наниз'о,
 Веруј мени, луче моје танко,
 Није песму тек за данас пис'о.

Ој, па ако још ни сада не ћеш
 Са пољупцем песму да пазариш,
 То ми, душо, ил за моје песме —
 Ил за мене — врло мало мариш. —

Мита Поповић.

Што ти тако. . .

Што ти тако много певам?

Питаш мене, злато моје:

Што сви јади целог света

На срдашцу моме стоје.

Са песмицом сваком мојом,

Што из срца лети мога,

Један терет пане доле

С мога срца пламеног.

Кад ни бола ни терета

Не ћу више осећати —

Онда, душо, онда дико,

Не ћу више ни певати!

Мита Поповић.

Нешто о писму. *)

Наумио сам прозборити неколико речи о писму (Schrift) у опште, о његовом постанку, о његовој потреби, о упливу му на језик и књижевност, а на-
 послетку и о разноликим облицима, у којима се оно
 појавило до данас у разних народа.

Видимо, да у васцелој природи две силе раде:
 телесна и духовна. По раду тих сила деле се и
 производи њихови на телесне и духовне. Телесни
 су производи и онако опште познати, за то не ћу о
 њима ништа ни помињати; духовни пак поникоше
 из човека, у коме је цела природа оличена, а те-
 мељ им је језик.

Човек је начинио себи језик из нужде, потак-
 нут од душевни сила, којима га обдари творац ва-
 селене. Али језик не постаде махом, но полагаано,

*) Извори: K. W. L. Heyse „System der Sprachwissen-
 schaft.“ — Kritische Blätter. I. II. III. — Dr. H. Stein-
 thal. Die Entwicklung der Schrift. — Dr. Franjo Rač-
 ki: „Pismo slovjensko.“

органички се развијајући, па тек онда, када се свршило то органичко стварање језика, изумеше људи писмо; јер увидеше да им ваља забележити летећу речцу. А шта се представља у писму као производу ума људскога? Представљају се појмови и мисли, које у говору — том носиоцу појмова и мисли — чујемо, а у писму видимо. А зар не представљају и друге ображаће вештине појмове и мисли? Представљају дакако, али у конкретнијем облику.

А ево с' чега је писмо потребно.

Чим се свршило поменуто органичко стварање језика, одма је настала и потреба писма; јер духу човечијем ваљало је мисао мало даље од говора протегнути. А та потреба беше прека у свакога народа, који жељаше да не остане на најнижем ступњу културе, који тежаше да се узвије до моралне и умне слободе, до историјског развитака. Да је човек самац, не би му требало писма, али у заједничком животу, у народу не може бити без њега. Па од какве је користи писмо дотеривању и углађивању језика посебице! Узмимо да се језик и не употребљава у књижевности, па опет му је писмо одвећ нужно. У обичном говору сливамо ми нејасно и тавно поједине честице и зглавкове језика, у писму пак делимо их у речи и гласове, па их учимо чисто и оштро изговарати. Да није писма или боље рећи да писмо не веже речи, пропаде нам етимолошки и граматски облик њихов. Сваки језик, који се говори, мења непрестано облике речи својих,

нити би икада престао у мењању томе, да му није писма, које га тако рећи зауздава, иначе ни најмање не шкодећи развиту његову; писмо нас учи јоште и природи језика, јер га представља у јасноме облику, а тиме нам иде врло на руку да га то лакше и боље сматрамо и испитујемо. Али ево ми употребљавамо језик не само у свакидашњем говору, него јоште и у књижевности. А шта је то књижевност? Ништа друго, до извештај развитака духа човечија у извесном времену, обележен језиком и писмом. Производе књижевности делимо на песничке и прозаичке. Па у каквом одношају стоји писмо према њима? Рекао би, да одушевљеноме песнику писмо никако и не треба, и да му више шкоди, но користи, и ма да је вештачка појезија у својој исконитости писана, опет се није ту смерало на читаоце, него на слушаоце. Наравно да ваља мислити, да је Омир (или они који су певали Илијаду и Одисеју) писао, али не за то да му песме читају, него да не пропадну и да их рапсодје наизуст уче. Сасма другачије стојимо у томе обзиру са прозом. Ту је писмо *conditio sine qua non*. Из свега овог увидети се може, да писмо ико и није човеку од природе преко нужно, нужно му је свакако за развитака духа његова, за развитака образованости његове; јер у језику се огледа дух и образованост човека, дух и образованост целог народа, а језику је као што смо видели писмо од преке потребе.

Пређимо на писмо у његовој разноликости.
Као што одајемо и лучимо у језику и другим

духовним створовима посебне степене развитка, мање или више развијене: тако исто видимо и у писму, ако га посмотримо од постанка његова до данас, разне ступње савршенства или несавршенства, видимо и упознајемо разнолике облике писма, који се ако не по све хисторијски, оно барем по унутарњем начелу, један из другог извијају, један другог допуњавају. Развитак тих појединих степена писма у појединих народа уједно је и развитак духовне снаге и хисторијског значаја њиховог.

Видели смо да је писмо у опште насликана мисао, ал' њу нам казује и глас, реч, те тако оно може мисао или пластично, у слици, изразити или изразити глас, реч, којом се иста казује. Писмо је дакле или непосредна слика мисли или посредна слика гласа, речи. Тако најстарија повесница писма разликује у свију народа у начелу само два писма, т. ј. сликовно и гласовно. Сlikовно изражава слику, која казује мисао, а гласовно глас, реч, којом се мисао казује. Сlikовно писмо разликује се у основу од гласовнога и дели се у кириологијско са сликама, што представљају ствар непосредно, фигуративно; символско показује слике, што преносе ствар у њеном природном значењу на вишеприродне појмове или апстракције; сематичско или писмо у знацима, који не стоје ни у каквој свези са означеном ствари, него представљају чисто апстрактне појмове. Гласовно писмо казује нам глас силабе и писмена (Buchstabe). Које ли је писмо старије, сликовно или гласовно? Знамо

да савршеније постаје обично од несавршенијега, по томе је сликовно писмо као несавршеније од гласовнога, као савршенијега, старије. А да је сликовно старије, види се јоште и отуда, што оно не зависи толико од појединих језика, колико гласовно.

Да видимо сада, у каквоме се облику појави писмо у појединих народа. Почнимо са сликовним, од кога, као што рекох, три врсте има: кириологијско, символско и сематијско. Кириологијскоме се трагови налазе код северних Американаца, код народа, који су на најнижем ступњу просвете. Код њих значи у реченом писму н. пр. Слика човечија са крилима уместо руку — о, кад би као тица брзо летео; слика оружана борца стојећа под небом — посвећујем тело моје боју; слика небеснога генија — духови тамо горе хвале име моје и т. д.

У Мисиру, земљи огромних пирамида, пониже и разви се писмо у символским сликама. У писму се томе опажа мало виши степен самосвести и просвете. Те су слике мање више неразговетне, и дају се различито тумачити, а уз то су још и пуне мистерија, с тога и Диодор казује да је то писмо тајна мисирски свећеника. Још од вајкада делили су мисирско писмо на две врсте: на свето или право хијероглифијско и на курзивно, које се при писању употребљавало. Курзивно се даље делило на свећеничко и народно, које последње поче се тек под Псаметихом, концем седмога века пре Хр. употребљавати; а све ове поменуте врсте мисирскога писма употребљују се до трећега столећа

после Христа. Са почетком пак тога века пренебрегава се домаће писмо и место њега видимо, где се уводи писмо коптијско, управо писмо грчко, умножено са шест писмена из писма курзивно-народнога; али и ово прекројено писмо траје само осам столећа: у једанаестом веку прогања арапски језик и писмо и језик коптијски. Ваља нам ту још приметити, да хијероглифијско писмо има осим фигуративних и символских јоште и гласовних знакова, које у најновије доба изнађе у њима францески наученик Шампољон. Тако слика руке, мисирски „tot“ стоји за глас „t“, а слика орла, мисирски „achôm“ за глас „a“ а обе слике једна уз другу дају глас силабе „ta“; али овај гласовни елеменат не влада у целоме писму, нити се меће за сваки глас особни знак, него се један исти глас вишестручно бележи. Из овога би се дало закључити, да је у том мисирском писму као неки мали прелазак из писма сликовног у гласовно.

Како мисирско, тако постаде и хинеско писмо из простих слика; а представља нам једно-силабне речи — из којих се цео хинески језик састоји — знацима, који не означавају глас, него појам речи, не стојећи нит' у просто сликовној нит' у символској свези са појмом самим. Писмо ово има правих знакова двеста, из којих после произведоше Хинези оних тридесет и три хиљаде, што их има у царскоме речнику хинескога језика. Као што у мисирском тако исто има и у хинеском писму неколико гласовних знакова, али писмо по себи јоште није гласовно, него је истом прелазак гласов-

номе. Да је у њему онолико исто знакова колико је у језику једносилабних речи, онда би га с пуним правом могли назвати писмом гласовно-силабним.

Гласовно начело јавља нам се тек у силабном писму Јапанаца. Њихов се језик састоји из четрдесет и седам силаба, које су довољне, када се свакако испремећу и испрекрштају, за образовање свијух речи. Да би ово неколико силаба писмом обележили, позајмише од Хинеза толико исто знакова, и ови им сада, пошто су их мало скратили и дотерали, чине њихово силабно писмо. Хоће ли Јапанац да напише н. пр. *agasuna* (песак) то ће ти узети за сваку силабу знак, који је према гласу те силабе.

Врх савршенства свога достиже писмо тек онда, када се у толико развило и усавршило, да кадро беше обележити глас најпростијег елемента гласовног, глас писмена. За постанак овога писма не казује ни повесница ни споменици; свакако се морао ту узвити дух до оне генијалности, где свативши језик са његове духовне и органичке стране, разлучи га у најпростије елементе, у гласове, који су темељ свакоме језику. Но пре него што ћемо поменути прелазак из силабнога писма у чисто азбучно, ваља нам се обазрети и на семитско писмо, које првобитно пониче из сликовнога. Имена и облици писмена у томе писму означају природну ствар, а име те ствари почиње се оним гласом, кога ваља дазначи писме. Из њега се развило боговско санскритско писмо, за које би рекли да је управо прелазак из си-

лабног у азбучно. У санскритскоме има додуше и самогласника и сугласника па је с' тога азбучно, е али ту видимо јоште и то, да се речи писане овим писмом не сричу с' гласа на глас, него са силабе на силабу, дакле нит' је чисто силабно нит' чисто азбучно, но нешто средње између њих. Овде ћемо споменути још и клиновно писмо као силабно, али из оно неколико споменика, што се сачуваше на развалинама старога Перзепола и других места, не може се оно доста поуздано растумачити.

Сада да приступимо чисто гласовноме писму.

У старо доба живели су у Азији на обалама средиземнога мора Фенићани, народ просвећен у сваком обзиру. У овога народа налазимо врло рано писмо савршено гласовно, а пошто су они својом трговином и обртом долазили у додир са разним иним народима и тиме упознавали их и са својом образованости и са својим писмом: то можемо слободно рећи, да је писмо с просветом њиховом основало просвету потоњег, старога и новог света. Еда ли и у каквом одношају стоји феничко писмо према мисирскоме, врло је тешко разгодити. У старо доба није се ни знало за тај одношај, а сада сматрају неки феничко писмо за развитак и усавршење писма фигуративнога, неки пак мисле да је оно изворно и да се извило из разноврсни комбинација од црта. Писмо феничко допирало је дотле, докле и њиове насеобине. Азијатски народи црпили су своје писмо из ањ, а у колико се оно раширило по Африци и Европи, осим повеснички сведочанства,

сведоче нам јоште и многи споменици, који заосташе у Киликији, Мисиру, Киренајики, Нумидији, Ливији, Кипру, Малти, Сардинији, Атини и т. д.

Пошто се после неколико векова раширила домовина феничкоме писму, није чудо, што му се промени и спољашњи облик. Услед те промене делимо га у три рецензије: у феничку на споменицима у Феникији, Малти, Атини и Сицилији; у нумидичку и у феничко-мисирску.

У Европи га понајпре Грци пригрлише, у којих се населише неколко Фенићана; а да је то доиста тако сведочи нам облик, сведочи бројна вредност, сведоче имена старогрчкога писма, које се после раширило све дотле докле је год допирало грчко умље и грчка просвета, и то које у еолској, које у дорској рецензији, а наине ван Грчке по целој јужној Италији или тако званој великој Грчкој. . . Тако донесе Етрушчанима по извесном предању Коринћанин Демарат грчку уметност и дорско писмо; ово је предање народно, а да му се може потпуно веровати, сведоче споменици пронађени и испитани у новије доба, јер на њима није ни једнога писмеца, које се не да извести из дорскога писма. — Етрушчани су били у оно доба са својих политичких установа, са своје уметности и знанствености људи на гласу, те су тако имали уплива на околне народе а наине на племе латинско. И доиста, Етрушчани ударише темељ римској величини и снази, као што су то у доцније време и признавали

разборитији грађани римски. Но писмо примише Римљани од Грка, по свој прилици од кумејских насељеника, као што нам то сведочи неко разговетно предање и истоветност римскога и грчкога писма у млађој рецензији.

Грци и Римљани раширише као посиоци просвете влашћу својом и писмо своје. Римско је писмо, продревши на европски запад, одржало победу и истиснуло писмо народно, ако је такво дегод постојало, а на балканском полуострову мораде се борити са грчким, које би се можда брже распрострло, да несу народи у Панонији и Илирику већ доста поодавна примили феничко писмо из прве руке: а то се види отуда, што у Арбанашкој владаше старо домаће писмо са малом разликом од феничкога, у Панонији пак народно, налик старогрчком, и истом кад овладаше Римљани тим земљама, почеше они тамо уводити своје писмо.

Овде ће бити на реду да се спомену и „руне“ у старогерманским споменицима и рукописима. Учени Немци испиташе ово писмо како с палеографичког тако и филолошког гледишта. Из њихових испитивања видимо да су их употребљавали прво Готи, а за тим Норманци, Англосаси и Франки. Северни Готи употребљаваху руне не мењајући и не поправљајући ништа на њима, али их променише Готи на југу; јер се зарана упознали беху са спасоносном науком хришћанском. Око 355. беше као просвећеник у Гота Вулфила на гласу са научепости и изображености своје,

коме је највише на срцу лежало да упозна готски народ са науком хришћанском. А да би то постигао, ваљало му је писати књиге писмом народним—рунама. Но увидевши да руне у својој простоти не достижу писмо гласовно, реши се да их преради. У тома послу узе Вулфила за темељ грчко писмо онога доба и прилагоди му руне. Ал' како грчка азбука није у стању изразити све гласове властите готскоме језику, с тога задржа он за такве гласове руне без икакве промене, а рунама, које беху једнога облика са грчким писменма, даде глас истих писмена. Осим тога унутарњег гласовног прекроја, дотера Вулфила јоште и спољашњост готскога писма, давши му угледнији, округао облик.

Споменимо овде и садање немачко писмо, које додуше није ништа друго, до писмо латинско, скучено и стешњено од монаха рад удеснијег и бржег писања.

Да видимо напоследку, како писмо пониче у нас Словена.

По неком стародавном предању имали су стари Словени руне; то сведоче и споменици у балтичкој и полабској крајини, у којој су некада становали Словени. Држећи се расправе, што је написа црноризац Храбар у десетом или једанаестом веку у обрану св. Ђирила, и судећи по истој имали су стари Словени црте и резотине са симболичким значајем за бројање и гатање, које не беху знаци гласовни и писмена у данашњем смислу, но знаци чисто фигуративни. То је било писмо народно, што

је поникло из религијозног живота словенскога народа. Тако писмо имали су и Германи и називали су га, ко што знамо, „руне.“ Имамо дакле два писма истога имена, гласовне руне и фигуративне црте и резотине. Црте и резотине имали су Словени јоште као поганици. Ово важи за бугарске, панонске и моравске Словене, дочим смо напоменули да су балтички и полабски употребљавали осим црта и резотина јоште и гласовне руне.

Повесница старих Словена казује изриком да су српски, хрватски, трачки и маћедонски Словени примили хришћанство истом у шестом и седмом веку, изузимајући дакле несловенске али пословењене Бугаре били су сви јужни Словени покрштени до деветога века. Пошто пак писмо подједнако гредe са хришћанством, то су писали јужни Словени свој језик које грчким, које латинским писмом, како који приврженици грчке или римске цркве беху. Латинско и грчко писмо тако су дакле стари у словенској књижевности, колико је старо хришћанство у словенскога народа. А данас, иза толики векова дели се цело Словенство у писму на две чести; једна пише латиницом, а друга ћирилицом. Како ни латинска ни грчка азбука не беше у стању изразити гласнике, којих је изобила у словенском језику, то стави јоште поменути црноризац Храбар питање, како би означили грчком азбуком гласове: б, ж, г, ц, ч, ш, ђ, ю и т. д. које и не познаје грчки језик. Ово је питање врло важно гледом на словенско писмо, и

само су два начина, којима се могло решити: или је ваљало преустројити и умножити грчку или латинску азбуку према словенском језику, или изнаћи какво у сваком обзиру ново и словенштини одговарајуће писмо. И једним и другим путем ударише Словени. Палеографија познаје у Словена одавна осим латинске јоште и грчку азбуку, прилагођену словенскоме језику, тако звану ћирилицу: и другу, од грчке и латинске посве различну, тако звану глаголицу. Ћирилица и глаголица разликују се међусобно по спољашњем облику писмена; на првој се врло лако распознаје да је сачињена на основу грчке азбуке, а на другој се опажа при првом погледу далеко старији, нешто чудновати тип. Ћирилицом се служе Срби, Руси и Бугари, а глаголица постоји још у неким крајевима Истрије, хрватског приморја, а поглавито на неким далматинским островима код Словена западне вере, којима је папа Инокентије IV. јоште 1248. допустио, да могу служити службу римскога обреда словенским језиком.

Ко изнађе ћирилицу, ко ли глаголицу? Која ли је старија?

Да је св. Ћирил изнашао Словенима писмо, о томе нема сумње. Али које писмо он изнађе, ћирилицу (грчко-словенско) ол' глаголицу? Имена, што нам их сачуваше споменици за оно писмо, које св. Ћирил изнађе, даље имена за ћирилицу и глаголицу тако су различита, да се не да из њих разгодити, које писмо, глаголицу или грчко-словенско

ваља разумети под именом праве ћирилице т. ј. писма, које је баш сам св. Ћирил изнашао. Споменници нам приповедају даље отпор, на који наиђе писмо, што га донесе св. Ћирил Морављанима из Цариграда. У оно доба признавала је Европа само два писма, грчко и латинско, који су једини достојни, да се њима шири просвета и хришћанство. Она се дакле није противила, што словенска и германска племена покрстивши се употребљују где грчко где латинско писмо. Али писмо ћирилово наиђе на жесток отпор, јер га сматраху као сасма ново, у свему различно од латинског и грчког. Услед тога подигне се читав рат још за живота св. Ћирила и трајаше све дотла, докле га не утиша римска столица, одобревши и похваливши „писмена словенска, изнађена (heretas) од Константина негда филозофа.“ Но после смрти словенски апостола букнета распра још јаче, и у њојзи су се одликовали по највише Грци, који не би имали били пута мешати се у то, да је св. Ћирил удесио грчко-словенску азбуку, али наиђоше на црноризца Храбра, који је постојано бранио ћирилово писмо. Из његове обра-не даје се увидети: да је св. Ћирил изнашао Словенима писмо у спољашњем облику сасма различно од чивутског, грчког и латинског, користивши се распоредом и унутарношћу писма грчкога, т. ј. да им је изнашао глаголицу а не, да им је попунио и устројио грчко-словенско писмо — ћирилицу. . . А

да би се дознало, која ли је старија, ћирилица или глаголица, ваљало је критички претрести све споменике, који допреше до нас. Много се писало и препирало о томе, особито у новије време, и резултати те препирке дају се у главном свести на ово што долази: Сви глаголски споменици претичу старином својом све до сад познате ћирилске; многи споменици, писани ћирилицом несу друго што, до преписи из старији глаголски, преписивани у Бугарској и Русији; споменици глаголски и из њих преписани ћирилски казују својим не савршенијим правописом, својим граматичким облицима пуним архајизма и својим текстом већу старину него икоји споменици писани тако званом ћирилицом.

А које је домовина глаголскоме?

Многи моравизми и панонизми у језику глаголски споменика сведоче, да им је домовина она иста земља, у којој вршише онако спасоносно дело словенски апостоли. Иза навале Мађара пређе глаголица са ученицима словенски апостола на југ у Бугарску и Хрватску, те после кратке борбе укорени се и рашири у Хрватској, у Бугарској пак оставивши након' себе многе споменике умаче пред писмом грко-словенским, пред тако званом ћирилицом, коју састави Климентије, владика велички, ученик св. Ћирила; јер ту потреба народна изискиваше, да се прими грчко писмо, удешено према бугарскоме језику. Глаголица је по облику своје окру-

гласта у споменицима бугарским, а угласта у споменицима хрватским; обе врсте разликују се јоште и бројем писама.

Ми написасмо овде у кратко само резултате, до којих дође научност у расправи словенскога писма, али са овим још није свршено; јоште се појављују браниоци, те доказују не баш лошим разлозима већу старину ћирилице, међу које спада нарочито нашем свету већ довољно познати руски списатељ Гиљфердинг. Питање је ово дакле свакако питање времена; јер време нам може открити забачене споменике, који ће лако целој ствари други облик дати. . .

Ово би, у колико нам је могуће, био нацрт писма у разних народа од постанка његова до данас.

Стеван В. Поповић.

Ој очима тим сунчаним. . .

Ој, очима тим сунчаним
 Што ме гониш у самоћи?
 Са тог данка никад ноћи,
 Никад санка да пресаним!

У очима тим сунчаним
 Сакрио се тавни санче,
 Слатко моје дивотанче

У очима тим сунчаним!

А очице сласти точе,
 Ја их пијем, пијан пијем,
 Дању, ноћу шњима бдијем,
 Мог бденија анђеоче!

Ал' не своди, сунце, очи,
 Ди борави тавни сане,
 Немој врело да усане,
 Што толике сласти точи!

Испод већа сеничасти
 Док тај санак не испијем,
 Па не заспим санком тијем
 И заносом твоје сласти;

Па одморен у том санку,
 Да се пренем на уранку,
 Да угледам рујну зору,
 Руменију у зазору:

Зажарена уста рујна
 Од пољупца од нечујна;
 Кад у зору свет се стопа,
 А ја из те зоре нове
 Станем пити нове снове,
 И опет се обнезнаним:
 Онда, онда очи склопи,
 Обнезнањен ја ћу пити,
 А ти стидак можеш крити
 У очима тим сунчаним!

Л. Костић.

Десно крило.

Стани, душо, дико стани,
 Јеленче претило!
 На десну ми руку пани,
 Десно моје крило!

Доста сам се већ наљуљ'о
 И туге и мука,
 Од терета тог је мени
 Слаба тако рука.

Дојио сам на њој доста
 Млађани песама,
 Зато ми се, лане моје,
 Рука тако слама.

Доста си ми у песмама,
 Бела моја вило,
 Доста си ми тамо само
 Десно била крило.

Па не бежи , ој та стани ,
Ланашце претило !
На десну ми руку пани ,
Десно моје крило !

Оди , душо , цвете вити ,
Манут' те се нећу ,
Ако не ћеш моја бити ,
Свиснућу , умрећу .

Па душа ми кад полети
У небеса чило ,
Оћеш ту бар тети мени
Десно бити крило ?

Л. Костић.

У ноћи.

Ој , љубавниче , месече !
Ој , љубо , ноћице !
Ој , звезде , под пољупцем његовим
Сведене јој очице !

Ој ноћи ! ој звезде ! ој месече !
Та јесте л' ви тек сан ,
Што вас из плама жешћег свог
Успаван сновида дан ?

Бар љубав моја така је ,
— Ох , ал' сте јој прикладни ! —
И она је к'о диван сан
Из жарки никла дни .

Л. Костић.

Мученица.

Новела.

Зимска мећава навејала је вечерас неколико топли пријатеља у моју скровиту избицу. Одабрана дружина, све сами присни другови. Уживам у таким тренуцима. Ту се топи поледица светске конвенијенције под топлим југовином пријатељске саопштљивости, бистри валови поверљиви и сродни душа подраћају трошну обалу светске незгоде; сваки дим из дугачког чибука обавија и најнемилије успомене све гушћом маглом, свака кашика чаја крепи сустала крила и најустајаније наде. Пламени језичићи из отворени вратаца заложене пећи разгрејавају веселим горукањем укоченост и најћутљивијег језика, приповетке, анекдоте, десетке и доскочице подпирују пламен својског разговора.

Усмеју и жагору пречусмо готово, да се отворише врата и да неко уђе. Осврнусмо се и опазисмо

долажника. Испод натучене шубаре и подигнуте огрлице провирују само два снегом завејана брка. Кад се раскопча повикаше сви у глас:

— А где Богдана! Зар већ из Пеште?

— Ваљда си се сина зажелио? — запитам га — те ти је јака жеља за још нејаким породом тако брзо родила дело?

Богдан ни да би речи, већ скиде доламу са себе, баци се у једну наслоњачу поред пећи па стаде суморним погледом мерити дружину, која је заћутала ишчекивајући његов одговор.

— Ала, Богдане, — рећиће један, — баш си добро дошао да нас развеселиш, тако смо, знаш, били невесели, тако тужни, као убијени!

— Е, та није чудо, — примети други — нова радост, нове бригае; *pater familias*, није то шала, треба колевка, треба пелене, бене, —

— Мани се Новаче, — уђем му у реч, — пелене нису још најгорчиј пелен. — Учинило ми се, као да сам опазио при светлуцању пламена, који му трептећим млазом обасјаваше намргођене повије, да се Богдану очи навлажише.

— Па који сте ми радини? — запита погладивши руком сабрано чело, као да се буди.

— Као што видиш, што гушћи дим, гушћи разговор, што дужи чибук, дуже приповетке.

Богдан није одговарао, само што је тешко уздануо и покрио лице рукавом; отирао је сузе.

— Приповетке дакле? Добро што спомену приповетке; ако сте баш вољни приповедићу вам и

ја коју. Стеване, напуни ми лулу! А ви међу-
тим приправите уши, те несите лулице, да их напу-
ним наркозом моје приповести.

— Оће л' бити бошча, ил' просеча?

— Биће просеча, јер ће вам просећи жицу
вашег вечерашњег весеља, моје је весеље бар про-
секла за дуго.

— Наше просеће луле ишчекивају жељно обе-
ћану просечу.

Док се подпоучише таким дескочицама, додам
ја Богдуну оправљен чибук и метнем предањ чај;
сви се понаместаше да слушају а Богдан стаде при-
поведати:

Кад сам оно лане пошао у Пешту по девојку,
било је баш некако после божића, највећа зима;
куд год сам пролазио на гвоздени коли, свуда снег,
целу је земљу покривао целац, као бели покров це-
локупно тело умрлог светитеља. Чудо да нам је баш
онда највише до весеља, кад природа снови дубоки
сан своје годишње самртности; тако и мени беше:
беше ми као да је милостива рука анђелске проми-
сли посула моје путе лишћем од беле руже а кро-
вове мали салашића на пустари обложила сребрним
телејом, као што се облаже сватовски рузмарин.
Зора је свитала кад стиго у Пешту; одседнем у
гостионици, ди сам се надао састати се понајпре
са друговима мога ђаковања; у кафани не беше ни
кога: ваљда што је још рано, помислим; ал' послу-
жујући момак, који ме познаде, примети ми, да
су господа у карташкој одаји; мислио сам да се

слуга помео у особи, јер се никад нисам дружио с
 карташима, и дуго сам се тако скањивао, док ме
 није приморала досадна самоћа, да отворим врата
 на картарници. Несносан задај навали на мене, и
 док ми се није мало навикло око на тавно прамење
 димећи се чибука, нисам могао ни једног лица рас-
 познати. Дикоји ме погледа тавним очима и загледа
 се као у маковог горњака, ал' одма се опет задуби
 у неодољиву кабалистику, читајући своју судбину
 из четворобојни звезда ђаволске астрологије; тек
 после игре устаде их неколицина и јави ми се,
 млако, ладно, немарно. Једва познадо дикојег од
 моји негда најприснији другова. Беше међу њима,
 који пре неколико година обрицау бити носиоци
 просвете свога народа и ранитељи свеколике му
 племенитости, о којима би пре помислио да ће
 умрети као Камоенши, него да ће живити као Фал-
 стафи; пре: нежни љубавници, ватрени родољуби;
 а сада? развалине погане наваде, очинци јалови
 страсти! Кажу да најмирисавије цвеће кад иструне
 под устојаним зраком, несносније удара него и нај-
 жалоснија трава. Је ли то заиста тако ил' је само
 уображење, то незнам, ал' да сам ја онај кројачки
 калфа, што седи тамо у куту и братими се шњима,
 ил' онај брица поред њега, ја би се поносио поред
 њи, јер свакојакo је већа срамота пасти у свести,
 него недићи се у несвести. Нема несретнијег створења
 на свету од осетљивог бекрије; блажен онај,
 који банчећи само памет попије, ал' који попије и
 срце, тај губи обоје; међу овима овде нисам нашао

ни једног, који би се по томе могао надати блаженству; — ал слагаћу:

— О, жива жељо, од куд тако у зору? —
зачу се за мном познат неки глас.

Ја се осврну.

— Здраво, Марко, брате! — и изгрлисмо се.

— Па ти тако једнако, зар ти кер још није скапао?

— Терам га још непрестано, а кад ми скапа начинићу од коже му рукавице, па док се те подеру, донде ћу се ваљда подерати и ја сам. Ал' и опет морам ти иризнати да сам већ малаксао, бацио сам се на морал, владам се као мушицков Обилић: поћ испред мене бежи, а зорица пред мене спешу, пут ми осветљује.

Док ми се Марко тако тужио, изиђемо из картарнице и пошто ми обрече да ће ме посетити, чим се мало поиспавамо, опростимо се. Бегенишем таке бекрије; тај Марко је покварио ваљда све оне што су ме онако ожалостили кад сам ступио у картарницу, ал' он сам остао је као што је и био: бекрија без срца, пун срца пријатељ.

Попнем се у моју одају и легнем у намешћену постељу, да уживам у сну, што сам скоро мислио на јави уживати, да сновиам о мојој заручници, о Милки мојој. И збиља сновиао сам о њојзи, непрестано о њојзи, само ми се кадкад појављиваше поред њеног сунчаног лика по дикоје тавно лице из картарнице, као труло цвеће у венцу свежи ружица.

Било је после подне, кад сам се шетао с Марком по вацкој улици горе доле; које што смо за ручком испричали један другом своје јаде и наде,

које добро вино, које плава ведрина красног зимњег дана, а највише ваљда што сам се данаске мислио састати са срећом срца мога, тек ја не памтим да сам икада био при веселијој вољи.

— Ко с које би ти точке сматрао ове точкове, Марко? — запитам ја опазивши једне просто, ал' опет укусно и скупоцено удешене каруце, што су стајале пред једном златарском болтом.

— С које точке? Са источне — одговори Марко.

— А зашто са источне?

— Источио би их.

— Из кола би их источио?

— У вино би их источио. А са источне и зато, што би их могао до зоре точити, па би тек у зору увидио, да се немогу источити за једну ноћ.

— Врло узорита жеља. А како ти се свиде ове слике овде? запитам га показујући му на један дућан поред златара, ди беу изложене копије најновији вештачки производа.

— Овај ми се адиђар чини сличниј него те слике, — одговори мој Марко, ал' опет зато приступи са мном изложеним сликама.

Било је врло лепи ствари, ал' не знам да ми је икад почивао поглед с већим задовољством на каквом вештачком делу, као у овом излогу на једној малој сличици. Беше истина само фотографија и то утутнута у један кутић стаклене преплате, тема једна утопљена мученица из дијоклецијановог доба, оригинал је био, чини ми се, од Делароша.

— Како ти судиш о овој слици, Марко?

— Риба у води.

— Увод није рђав, ал' моје уво још није задовољно.

— Незнам јесили ме разумео, — настави Марко бајаги увређен, — ал' ја ћу се потрудити да ти докажем, да ми је пресуда естетичнија, него што би ти мислио. Ја не верујем да има мученица, мучеништво није за слабе жене. Сама природа и судбина женска већ није зато. Женска је осуђена да пати, патња јој је елеменат, у ком живи, у ком треба да ужива, као риба у води. Зато мислим да је замисао у овој слици истина врло природна, ал' ваљда баш зато није кадра дирнути ме.

— Баш зато ме је кадра дирнути — одговорим ја — што је утопљеница; ма какав други начин смрти да је изабрао вештак, неби ми се тако могао коснути срца, као овај. Чувствениј подложак не да се замислити, него што је вода, око ове мученице, чисто су срасле једна с другом, чисто би рекао да су она и вода једно тело. Видиш ли како се шире валови око тог светлог тела? као прозрачна крила невидљиви анђелака, што оће да је понесу у небо или као да јој море, што га је Бог тако широко замислио, отвара своје зрачне дубине, да јој покаже и како дубоко замишља Бог; не што је ижљебио дубоко море, да је прими у своје мекано крило, већ што нам је послао онога, који нас научи ту дубоку мисао, да верујемо у вечни живот с оне стране гроба, и који је њу, своју вереницу,

удостоио тога блаженства, да проникне дубину те божаствене мисли. Заљубио сам се у ту слику и заљубљујем се све већма, што се већма задубљујем. Видиш ли свети венац мучеништва над лицем, како је блед и светао, као измучена јој душа, што лебди — —

Застаде ми реч у грлу: у присенку углађеног окна на излогу огледаше се једно женско лице и падаше баш на светитељски круг изнад главе наше мученице. Осврнем се. За мном је стојала млада девојка и као да је с највећом пажњом мотрила на слику, која је и мене тако занимала. Да није било у по дана, мислио би, да је диван створ вештаков оживио и сишао се са мртве артије, да прислушкује, како људи о њему мисле, да ли га љубе, да ли га осуђују, тако налик беше лепа наша мотрилица на утопљену мученицу деларошову.

Како сам се брзо осврнуо, писам ни опазио како непозната лепотица са мог невештог мицања испусти нешто, што је држала у руци, и тек кад се теде сагнути да домаши упуштену ствар, приметим ја своју неспретност, и додам јој робу, која беше у папир завијена.

— Опростите, госпођице, — изволите, — немојте се срдити! — тако сам замуцао чудећи се још једнако чудноватој наличности њеној и оне лепе слике; ал' још се већма зачудим кад ми непозната одговори: — фала лепо, господине! — и то тако чистим српским акцентом, да сам могао приметити да није горњоземка.

У мојој забуни нисам ни опазио у први ма да сам непознату српски ословио, ал' изненадан српски одговор произнеше најмилогласнијим органом, тако ме осмели, да се одважим са непознатом из ближе се упознати.

— Смест ли поправити своју погрешку, госпођице, смест ли вам помоћи мало понети ово? — запитам је држећи још подигнуту ствар у руци и показујући другом руком на један завежљај, што га је у руци имала.

— С драге воље! — одговори лепотица полазећи — ако вам није жао растати се са тим лепим ликовима, као што би и мени жао било.

— Ако смест питати, шта имате у овој артији?

— Није ништа што би вас могло жешће забавити, није никакво вештачко дело, никаква потресујућа слика, ма да је опредељено, да усаврши слику можда највећма потресујућег тренутка једног живота.

На мој испитујући поглед придода:

— Венац је завијен у тој артији. Истина није мученички, — продужи после неког ћутања значајно се осмејкујући — ал' опет, можда је то баш прави венац за мученице овога света, јер том је венцу суђено, морате знати, да буде венчани.

Развијем артију и угледам необично красан венац; зелени листићи, богато обасути ситним алемима, беу врло укусно разређени између мали цветића белог а љиљана, а на савитку беше овлаш при-

денут шепут од српско-народне траке. Одкинем тај шепут и бацим га на земљу.

— Господине! — замуца непозната — ја молим —

Погледам је: лице јој се зажари, огорчење севаше из црни очију.

— Је л' невеста Српкиња? — запитам најмирнијим гласом, као да сам најсветију дужност извршио.

— Као што видите.

— Сад нам само остају још два случаја: ил' се удаје за Србина, или за туђина. Ако се за Србина удаје, слабо ће јој доликовати, да се при оснивању своје чедне породичке среће, размеће родољубљем; ал' ако свој живот и своје српско срце поклања туђину, онда би јој ова трака била најжалоснија пародија, јер одпадништво је најгнусније, кад се застире варљивим знацима љубави и одушевљења према изневереном роду.

Ненознанка се насмеши.

— Опростила би вам, само се бојим, да не слути на добро; ви знате какав је символ венац за невесту; бојим се, да нисте с отим шепутом одкинули десно крило анђела хранитеља, што лебди над главом моје другарице, којој је тај венац намењен, те да је не преда прерано мучеништву брачног живота.

— Ако мисли, да ће јој брачни живот бити мучеништво, онда је не жалим; а баш и да буде

тако, судбина се постарала, да подари женском срцу ону мекост, која се угиба и под најжешћим ударцима овога живота.

— Мало час другчије сте говорили; ал' сада, као да су вам се омилила начела вашег пријатеља.

Сетим се Марка и обазрем се да видим ди је; нема га; мора да се расрдио, што сам га пренебрегао поред непознате лепојке. У разговору нисам ни опазио, да смо већ дошли до моста.

— Да нисмо помели пут госпођице?

— Ви може бити, ал' ја нисам, ја идем у Будим.

— Па то је врло згодно; ако допустите, пратићу вас преко моста, јер и мој пут води у Будим.

Дан је био леп и ведар, као што је лепа и ведра милост онога, који га је људма поклонио, ал' уједно ладан и студен, као што је ладан и студен суд му и правда му. На мосту беше слабо света, све мирно и тијо, само што се чуло кршење леда, што је испод наши ногу у огромним сантама Дунавом јурио; а с оне стране Дунава, иза бедема и брегова белог Будима, седало је сунце величавно и свечано, чисто и сјајно, као да је погађало свечаност мога долазка, чистоту моје намере и блаженство срца мога. Дивота призора занела ме је.

— Молим вас, госпођице — обратим се мојој лепој пратилици — да мало станемо, одвећ је чаровно!

— Тако вас занела та исторична слика?

— Исторична? Како за кога.

Станемо. На камениту врлику големога ступца поднимљен нисам скидао очију са прозечног плаветнила вечерњег неба, што је обточило будимске горе и дворе, као сјајан оквир што окружава какву тавну слику из старинскога доба, коју је племенита и осетљива рука сачувала од пропасти и обточила скупоценим оквиром, ал' за коју су врло ретке душе изабране и посвећене, да пронађу дубоку тајну чаровне мисли вештакове, да се напију из тијог извора њене сласти, да свате мотив најплеменитијег уживања. У овој слици звао се тај мотив: Милева; да тога мотива нема, за мене би та слика имала само толико вредности, као може бити и за сваку другу непосвећену, обичну душу, ал' Милка је Будимкиња. Жао ми те је, Будиме, лепа слико моја! Часови твоје славе избројани су, јер ја долазим, да изнесем из тебе твој оживљавајући и стварајући те мотив, па да шњиме створим сасвим друкчију и ако Бог да много живљу и дивнију слику него ти што си, да створим шњиме слику свога живота.

Запитаће ме који од вас: Доликује л' то жестоком љубавнику, доликује ли осетљивом младожењи, да своју драгу, своју невесту толико небрегне сматрајућ призор њенога станишта?

Зар онај неужива у вину, који не испије чашу пайскап, кад стоји пред њиме насута и препуна, који слади пре но што ће окусити?

Ал' и још нешто беше што је претезало крила лаганој жељи и то ме је тако приковало при угледу

милкини двора: не знам вам рећи зашто, ал' нека ме је неисказана слутња мучила, да ће ми бити кобан овај састанак с Милком, да ће ми се загорчити пер милина каквом изненадном капи пелена; као што реко, не знам вам рећи зашто ми се то слутило, само ћете се уверити, да ми слутња није прошла на празно.

Из тишине моји сладујући сањарија потрже ме неки страовити врисак. Учини ми се да је глас моје непознанке, ал' као да са две стране долази; осврнем се за њом. Стајала је до мене, наслоњена на камениту ограду моста, скривајући лице дркћућим рукама.

— Шта је? шта вам је?

У тај се ма зачу опет онај врисак, ал' слабиј него пре, и као да долази из дубљине, као неко подземно грозовито стењање.

Непозната пружи белу руку, као да би нешто показала доле у води, нескидајући другу с очију.

Погледам доле:

Две велике санте леда притиснуле су вито тело једне младе девојке; несретница је скочила с моста; дизала је голе руке горе, страовито вриштећи изнемоглим гласом; очајни врисак продире јој часимице шум кршећег се леда и вику чопорег се света на мосту више ње.

Уватим моју непознату за руку и покушам одвести је одатле; рука јој је још непрестано дрктала као прут и беше сва влажна, плакала је као

дете; морао сам је водити испод руке, јер је по-
сртала полазећи.

— Страшан фатум! — прошапута, све једнако
јецајући.

— Фатум од десет фати! — реко ја руга-
јући се тој њеној, како се мени учини, претера-
ној симпатији спрам непознате страдалнице, и по-
гледам у дубљину, која је од прилике толика била,
као што реко; ал' приметивши њен поглед пун туге
и презирања моје поругљивости, запитам је, да ли
познаје несретницу, која је тако тронула.

— Та моја сестра, моја једина сестра! — ви-
кну непозната, и пригибајући се над оградом
опружи руке доле паричући у највећем болу.

— Нанко! слатка моја Нанко! шта учини жа-
лоснице! та Јелка би ти све била опростила!

Две санте леда, што су очајницу носиле, ра-
ставише се; још један врисак само, грозовит ври-
сак, и утопљенице нестаде у леденом гробу.

Јелка је клечећи обгрлила гвоздени ступчић
на огради као покајница надгробни крст и гледаше
тако у вртлог кршнога леда; да је имала доста
снаге за цело би скочила била доле, ал' овако није
се могла ни подићи сама и док нисмо дошли на су-
во, више је почивала на мојим грудма и рукама
него на ногама својим. Кад се сиђосмо са моста,
спустим је с руке, ал' мора ил' да сам је не-
вешто спустио, ил' да јој је поклизнула слаба
нога на клизавој поледици, паде ми пред ноге
и то тако незгодно, да у први ма није ни по-

кушавала подигнути се. Свет се око нас скупио. Уједаред се зачу вика и зврјање точкова, светина се распрште и једне каруце зауставише се пред нама; ливреисан слуга скочи доле и подигне Јелку; каруце су оне исте, што смо их неки час ја и Марко сматрали пред златарском болтом.

Вратоца се заклопише, швићну кочијаш и коњи полетише као виле.

Пођем једном стазицом, која је водила на пречац мојој Милки. Незнам је л' зато што сам нагло ишао, ил' што је стаза стрма, ил' што баш Милки води, срце ми је јако куцало, те сам морао почешће застајивати, да га уталожим. При сваком застанку отвара ми се све величаствениј видик: чисти, свежи зрак, пропикнут спуштајућим се сутоном; бела, нехајна равница, што као да из милости трпи на себи то покривало од снежни праменака и као да је видим како ће да се насмеши кад јој пролеће прогопи те мале ђаволане, као на какву лакрдију о покладама; ал' испод те беле, невине, сановне слике беснио је Дунав са својим ломним саптама, што им се кршеће чак доведе чуло, као какав страховити змај склапајући, грозовите чељусти над прогутаном жртвом. Ладац ме зној пробије сећајући се те жртве; беше ми као човеку што би силом да се тргне иза сна у ком га страшила гоне, склопим очи и пођем нагло узбрдице.

Кад отворим очи, а ја већ на брегу; за мном остадоше црни санови, а пода мном испод брега нижу се редови бели кућица и међу њима бели двори моје Милке. Ох, слатка јаво, силна победитељко страшног ти такмаца, тавпога сна! Ја те љубим јаво, јер ти се зовеш Милка! Они бели стубови, са они сјајни прозори, тако сјајни, као да су у њима остали они погледи, што их је Милка кроз њи пуштала ишчекивајући мене, па она сумрачна одаја иза њи! па оно лепо одојче у њојзи! Ох — за тили часак сам прелетио стрму стазу, за тили часак ево ме пред вратима милкина двора!

Ишао сам безобзирце, трчао сам готово, и тек на врати милкине дворане зауставим се; један ливреисан момак стоји код врата; би ми неповољно што је нећу затећи саму.

— Чекаш ли кога? — запитам момка — јеси л' кога допратио, шта радиш ту?

— А шта ћете ви ту господине, што ви трчите за нама?

Погледам га: онај исти слуга, што је дизао Јелку у каруце кад сам је оно испустио с руке. Срце ми се стегне, морао сам се држати за довратак да не паднем; сад се сетим да сам видио неке каруце пред капијом, ал' у итњи нисам опазио чије су.

Дркћућом руком напипам кључоницу и отворим врата. Спрам прозора опазим женску контуру пригнуту над наслоњачом, у којој је седела друга нека женска покривајући рукама оборено

лице. Она што се пригибала подиже главу и врисну кад ме опази; тече ми притрчати, ал' стајаше као укопана, само потрзавање тела издаваше намеру. Незнам вам казати како је даље било, ил' је она изишла преда ме, ил' сам ја њојзи приступио, само то знам, да сам неколико тренутака осећао на своји усти мекане уснице милкине, и на својим прсима милкине дркћуће груди. Мислећи, сав ми је свет у наручу и заборавим да има у соби осим нас још и другог света; и Милка као да је заборавила, јер тек кад се ја обазро узе ме за руку и пође наслоњачи, у којој сеђаше она друга госпођица.

— Опростите, драги Богдане, и заборавила сам представити вас мојој најбољој другарици, коју још нисте видели код мене; заиста ћете се радovati кад је упознате, видићете само: тако чудноватан карактер, а уз то тако лепа душа, тако дубоко осећање, тако појетско срце! — — Ал' шта вам је, Богдане, што сте тако побледали, што се мргодите тако? — Одите само, одите! Није вас ни приметила још, није можда ни чула како сте ушли; непрестано тако држи руке на лицу па спомиње мелодрамским нарицањем страшни догађај неки на мосту. Сирота Јелка! изгубила је данаске своју једину сестру! — Скочила с моста сиротица; Бог да јој душу прости! — — Ал', Богдане! шта је вама? ви дркћете као прут, руке су вам ладне као лед!

Милка покушаваше привући ме себи, ал' ја сам се осврћао на другу страну, незнам, ил' сам се бојао, или стидио показати сузне очи пред њоме.

— Богдане, слушајте само, чујте! Сад опет разговара о својој сестри! Ал' не — није о сестри, о другом неком!

И заиста Јелка стаде говорити; руке је непрестано држала на очима: — Милче, слатко моје Милче! — бунцала је Јелка — Ја сам пропала, изгубљена сам, Милче, ја сам се заљубила; нити знам како ни у кога, ал' заљубљена сам заиста. Сад верујем и у Ромеа и Јулију и у краља Кофту и његову сиротицу, најчудноватију, најневероватнију љубав, све ћу сад веровати, све, све! — Па једим се, Милче, знаш ли да се једим? Знаш ли да се нисам ни у шта заљубила; мало лепа стаса, мало лепи речи, лепа лица још мање, а најмање лепи мисли и осећања; само нешто мало учтив што је био, услужан, ал' ни то, лажем! ни то није био, неотесан је био, грубијан шта више, па у таког да се ја заљубим, ја! и то у највећем потресу срца свога, при смрти сестре своје! Па ту да се ја заљубим! у кога? — ха! — У тој речи скочи са столице и стаде преда ме с крвавим очима и с раширеним, дркћућим рукама.

— А! — цикну и паде патраг у наслоњачу. Милка уплашена притрчи да ме заклони, а ја немоћно спустим главу своју на раме јој скривајући своју узбуђеност у трепету њена загрљаја. Тако стајасмо и ћутасмо; само се чуло дубоко дисање оба мрле Јелке.

Тек уједанпут скочи Јелка опет, увати Милку за оба рамена и отрже је од мене.

— Неверо! — куњаше бесомучница предишући — Издајицо и неверо! Ја сам ти срце изговорила, ране сам ти своје отворила; а ти претворицицо, бајала си око срца мога, лизала си ране моје, чекајући згону, да ме у најдубљу уједеш, као подла мачка! — О, неверо, да би неверо!

— Ако Бога знаш, Јелка, шта је теби? — Та слушај ме, за Бога, слушај ме! Ти још и невидиш ко је ту. Пусту да ти га прикажем! Ово је Богдан, мој заручник!

— Твој заручник? шта се мене тиче твој заручник? — Заручите се, ако вам је наручно, ја видим да сам ту излишна, зато збогом! ти знаш, ја сам у жалости; мој јад био би одвећ силян такмац вашем блаженству. Збогом!

Полети вратма и одлети као муња низ басамаке.

— Опростите Богдане! — извињаваше се Милка затварајући врата — ово ми је врло непријатно, и само таки догађај кадар је узмутити ми пријатност вашег доласка.

Ја сам ћутао; поднимљен над упразњеном столицом теде ме обрвати навала борећи се мисли и жестоки осећања. У тај пар зазврјаше у авлији јелкине каруце и ја их видео кроз прозор ди одјездише.

— Шта је данаске, Милка? — запитам живо.

— Празник, Богдане; бар за мене, а надам се да је и за вас.

— Не питам то — обрецнем се на њу — који је дан у недељи?

— Среда, Богдане.

— У недељу се морамо венчати!

— У недељу? а зашто тако нагло? — запита
моја невинка и порумени.

— Мора бити! — продерем се ја и лупим по-
гом. — Милка обори очи и ћутећи шћућури се у
један мрачан кутак на столицу.

— Ко вам је та пријатељица? — запитах је
све суровијим гласом.

— Тедо вас известити, — проговори Милка и
слаби јој гласак задркта слатком срдитошћу — ал'
ви ме изволите прекинути; изволите дакле саслу-
шати ме: Јелка је моја најбоља пријатељица.

— Заиста?

— Ви неверујете — судећи по њеном садаш-
њем поступку. Ал' ја вам кажем, то је само њена
особита ћудљивост и чудноватост нарави њезине,
иначе је то најлепша душа и најблажије срце,
што ја познајем. Видићете само: сутра ће ме мо-
лити да јој опростим.

— Добро, само даље! — Одакле је родом?

— Јелка је Сремица родом. Мати њезина до-
шла је пре неколико година са своје две кћери и
остатком своје удовичке сиротиње у горњи свет,
да набави деци својој мало вишег изобраења, јер
беше од племените породице. Срећа јој пође те се
наскоро уда за једног врло богатог Грка, ал' и она
и Грк умру у првој години свога брака, те тако
Јелка и млађа јој сестра остадоше наследници грд-
ног имања свога очуа. Млађа је сестра још за жи-

вота матерна ускочила за једним сиротим ђаком, кога је волела и није смела више показивати се код куће; пре неки дан чује Јелка да је љубазник изневери и данас је својим очима видила да јој се сестра утопи у Дунаву. — Сирота Јелка! — ви је још нисте виђали код мене, јер од како вас познајем непрестано седи на пољу на свом добру и само у оно доба године долази у варош баш кад ви нисте ту. Ох, Јелчице, сирота Јелчице! — Мора да сам вам већ говорила о њојзи, јер она ми је у души навек.

— Не сећам се!

После неколиког замишљеног ћутања продужи Милка:

— Ал' и она мене воли; баш заиста воли ме. Видите л' само какав ми је купила вешчани венац; истина није обичај да другарице купују венце, ал' у толико ми је дражи и у толико је милосније од ње.

Милка домаши са стола неку у артију завијену робу и кад разави опазим онај исти венац, с којег сам ја шепут откинуо, кад ми га показиваше Јелка на путу у Будим.

Познадо венац и сетим се мученице што га је носила, истина само у руци, ал' нека паклена слутња непрестано ме запиткиваше: па ко ће га на глави носити? да ли твоја невеста? и ако га узноси, да л' ће је мимоићи мучеништво?

— Гле само, Богдане! је л' да је то слабак венчић? — тепаше Милка — па ови драги камичци, као роса по цвећу, у њима се сија јелкино

посестринство, а из цвећа мирише добра душа њезина; па сад нек ми ко каже да ме Јелка неволи! Ала ће ми стајати Богдане! ови бели цветићи, као бела рука која их изабра! ови листићи, па алемићи мали, као роса, је л' Богдане? иста роса!

— Као суза, иста суза! — реко ја, ал' тако лагано, тако потмуло — Милка ме је морала пречути.

— Шта ме је тако обезоружало? Је ли то ваљда оно најсилније оружје женске слабости, што неотичније то силније, је ли милкина кокетерија? — Што ме је тако ућуткало? Је ли обчина њене невине говорљивости, пред којом и најжешћа реч малакшава? — Зашто ћутим, зашто сам и досад ћутао? — Зар да јој не испричам мој чудновати састанак с Јелком? да јој не протумачим јелкино занешено понашање? зар да јој прећутим, да је преварим, Милку невесту моју, и то у очи венчања? — Ал' и зато баш! зашто да је буним без нужде? зашто да је бадава гоним страшилама, која се можда оснивају само у незгоди једног тренутка, у халуцинацијама једне прераздражене девојке? — Па баш и да имам најпоузданијег основа за сумњу, зашто прерано и баш у очи најблажевијег тренутка у животу да прекидам тако нежну свезу пријатељства, тако красан венац посестринства, који толико доликује моме Милчету уз венац венчани, и који се после никад више не настави?

— Ал' овде је прекинут! — викну Милка у један ма — нешто је одкинуто! — Богдане, кажите ми, што сте ви овај венац прекинули?

Милка стаде преда ме, подигне венац у десној руци и покуша да даде себи озбиљно-хуљински израз. Разумео сам њену шалу; ал' то случајно питање што га је пустила међу оне моје тавне мисли, као лаког сокола међу плашљиве ласте, тако ме неотице упрепасти, да сам чисто осетио, како ми се срце стеже; и што се љубазније титрао несташлук око малени јој устаца, што је обилније провирала доброћудност из весталског пламена њени очију, све ми се већма чинило, као да стоји преда мном свечано лице са другог света, као озбиљни анђео с венцем награде у руци ил' с мученичким венцем од трња.

— Још вас једанпут позивам! — проговори Милка продужујући своју несташну свечаност — још вас једанпут позивам, Богдане, да ми кажете, зашто сте ви овај венац прекинули?

Саберем сву своју душевну снагу, устанем нагло са столице и мрко је погледујући домашим шешир и палицу.

— Госпођице! — проговорим што смелије одсецајући речи—вама је до шале; ја вас још једаред опомињем да се приправите за онај тренутак, коме је суђено да својом озбиљношћу прогони сваку шалу и несташлук живота; ако ви у тој борби пристајете уз шалу, неби било чудо да онај озбиљни тренутак буде узбијен од тако силног противника, ил' узбијен, ил' убијен за навек!

— Богдане, за име Бога! — шта је вама? — шта сам скривила? зашто те речи? — приђе ми,

увати ме за руку и наслони ми на груди малу, чаровну главу; неописаном нежношћу гледау јој у мене црне, велике очи, а на дугим трепавицама трептале су сузе, у којима се огледау сјајне зенице устострученом милином, као што се огледају милостивне очи рањене срне у капима бистра поточића. Ал' друга беше налика што ме тако потресе, само моја разиграна машта могаше наћи ту присподобу; учини ми се да јој се огледа тавно око у светлим сузама, као црна јадујућа покајница над бистрим валовитим гробом једне утопљенице; задркћем се, грчевито је стиснем и пољубим је у чело.

— У недељу дакле, Милче, у недељу! — реко и отрго се из меког загрљаја милкиног, и још мекша крила слабости своје.

— Богдане! чекајте! само мати док дође! — викала је Милка за мношвом, ал' заман, већ сам био на пољу.

Од ото доба био сам сваки дан код Милке; ал' највише сам имао посла с тастом и с пуницом о миразу и о удешавању домазлука, с Милком тек по дикоју реч, тек да ми се грло не осуши.

Дође и недеља и лепа зора освану с рузмарином на руменим грудима и с белим, зрачним венцем око сјајне главе; од зрака зоринога запева мемнонов стуб моје среће и као да пева сватовац.

Чудан је човек тај сватовац; од вас га није ни

један полазио, ал' ја сам му био у кући, па ћу вам приповедити како ме је примио и како ми је било код њега.

Сватовац је врло добар домаћин и добар газда поред свег тог што је преко јего распикућа и што ће све гостима дати, што се у онај пар нађе у кући. Чим уђете у двор сватовчев сусрета вас весео жагор и бујна свирка, све се ту весели, као да су се прозори прерушили у ситне таланбасе, довраци у танке, гласовите вруле, а димњаци у дугачке цеви гајдашке. И опет вас нека потајна гроза обузима, кад ступите пред очи домаћину; око њега се сва кућа разиграла, све је весело и несташно, сам он је озбиљан, страовито озбиљан; поздрави вас, загрли вас топло, срдечно, ал' тако свечано, да вас поред све топлоте и срдчности језа вата, узме вас за руку и посади вас поред себе. Сад вас стане запиткивати: — Како си? — Добро! — Па како још? — Па како иначе? — Све нова и нова питања; сву своју прошлост морате му прочитати из верног дневника неумитне савести, па тешко вама, ако који редак прећутите, ако преврнете који лист непочитан, ако замуцате на које питање домаћиново. И ја сам причао мом добром домаћину, верно сам му читао записнике моје прошлости, ништа му нисам прећутао, а што сам прескочио по дикоје замрчене ил' нечитке листове, ди се ни сам не сећам шта је било написано, то ми не може замерити. Домаћин ме потапше по рамену, пољуби ме у чело и милостивим смешењем изјави ми да је задовољан.

Већ тедо устати да пристанем уз весеље и раскашаш други гостију, ал' сватовац ме узе за руку, принуди ме опет да се посадим до њега и запита ме, свечано отежући сваку силабу: — Синко мој! је си ли с миром путовао? да л' ти се није штогод десило на путу? — На то му питање не мого одговорити, оборим очи доле и покушам у записнику своје прошлости избрисати једну белешку баш на последњој страни, ал' што сам више трео црна слова, све су крупнија бивала; дркћући заклопим књигу бојећи се да неће пажљиви домаћин прочитати крупна слова кроз танке прозрочне листове, кроз издавајуће ме очи и образе.

Натучем превес на очи обилазећи с Милком око светог венчалишта, ди ме облетау те узрујане слике из дома сватовчевог, натучем га да сакријем очи испред сатирућег погледа домаћинова; ал' заман: непрестано ми севаше пред очима тај страшни поглед, у ушима ми непрестано зујаше оно свечано неодговорено питање, кад и кад тек причуваше ми се кроз то зујање крупни глас попа Ђорђа: Исaiје ликуј! — Ал од куда ти тавни снови у тако свечаном тренутку најсветлије јаве? Како би се звао тај фантом, кад би примио месо и кости, живот и реч? — Не могу крити, тај би се фантом звао: Јелка! А позив му? одношај му према мени? како би га смео назвати? — Да ли је само неисказана слутња, да ли је стра и гроза разигране фантазије? Ох, кам' да је то само! Ал' бојим се да није љубав, прерушена љубав, да није страст, грех, невера! —

Рука ми је дрктала у руци милкиној, ал' марама беше добро везана, чисто ме је болело како је стегоше; а Милку сироту морало је још већма болети, та ручица је њена много нежнија много слабија, можда није још ни дорасла за таку стегу; да згодна символа брачног живота! зар неће њу и од сада свака стега која мене притисне двоструко тиштити, као сад ова марама? Погледам је испод превеса: зар се може лице тако блажено смешити, које осећа и најмању стегу? — Голубче моје бело канда и не зна да му је везано једно крило; ал' ако знаде, за цело мисли: а шта ће ми то крило? та ја ћу бити једно тело с мојим соколом, његово је крило јаче, летићу боље шњиме, летићу више!

Кад нам стадоше скидати превесе, случајно кума убоде чијодом Милку у раме. — Ох! — прошапута Милка тијо узданувши — што не дође Јелка? колико би она нежнија била! Осећам да није јелкина рука! — Те речи можда нико није чуо осим мене; како их је лагано и тијо рекла то неколико речи, ал' прођоше ме срцем као сто усијани чијода и мал' што нисам и ја уздануо: осећам је, то је јелкина рука!

Било је после ручка; кад изпаздрављаше све званичне здравице, наздрави неко невести; Милка не беше у одаји и ја се дигнем да је потражим. Нађем је у разговору с једном својом пријатељицом, с којом се до сада најчешће дружила и од које се дала водити као јагње од веште чобанке. Ал' мени се та чобанка никад није свидила; имао сам прилике

уверити се да она своје јагње, у место на ливаду, води на продају, у касапницу; ја сам то споменуо своје јагњету више пута, ал' оно је ћутало, па је ишло даље за својом пастирком. Мрзио сам је, ал' сам је морао трпити, као што злу дадиљу родитељ мора задржати само зато што је дете воли. Чудна је то моћ којом је Марта знала управљати милкиним уверењем; имати моћи над племенитим срцем то је врло скупоцен дар, што га природа дарује својим љубимцима, ко га знаде уважити, постаје благословом не само овладана срца, него и свега што се њега дотакне, ал' ко га изопачи, — нема веће кетве. Марта тим даром беше изобилно даривана. Ал' природа је најштедљивија газдарица, ретко ће шта јефтино издати; и код Марте се добро наплатила: за тај скупоцен дар одузе јој благо, које се код девојке душевним даровима врло ретко, а најмање баш тим даром особна надмоћија наплаћује, одузела јој је благо лепоте, одбила је од ње велесилу умиљатости. Највећа је незгода, што је Марта изискивала од света да јој баш те дарове призна и уважи, које није имала и зато признање била би кадра жртвовати и оно своје надмоћије над срцем своје пријатељице и баш и то срце само, ма да то беше најсјајнији камен у тавном мозајику мартине душе. Велика је то незгода; ал' незгода је та гуја, што не чами само у пећини која је на њу осуђена, већ осунчана сунцем туђе среће измили на свет, уједа и трује. Јер још много и много већа несрећа беше, што је Марта то признање изискивала баш од мене,

а знала је да сам све своје признање Милки покло-
нио, па да би га морао истргнути из милкине душе,
из вере милкине, кад би га тео поклањати другој;
та знала је можда боље него ја колику би рану
оставило за собом то отргнуто признање, знала је
боље пег ја, били се та рана икада могла залечити;
и опет — и опет! — Гнушењем сам одбио њену
помисао. Од ото доба сам опазио при свакој при-
лици како ме мрзи, како ме страшно мрзи; зелене
јој зенице севау кад год би се сукобила са мном,
усне и онако танке и упијене развлачише се пре-
творним осмејком милости и пријатељства; тај осме-
јак већма је кадар наружити тако лице него најмрго-
днија дурновитост; кад год се руковала са мном
језа ме је пролазила, тако ми би, као да се дотакну
змије, јер госпођица Марта имала је обичај пружати
при руковању тек по један прст, тепајући бајаги у
својој пријатељској недужности. Ал' Милка, моја
Милка, бело моје јагњешце, непрестано је ишла за
својом лукавом пастирком; и кад сам је опоменуо
да се чува своје другарице, кад сам јој озбиљно и
брижно приповедио какве јој замке плете, насмеши
се само, па одговори сасвим мирно, као да је
чула ил' најништавију ил' најпознатију ствар озбиљ-
ним, скоро укоравајућим гласом: — Драги Богдане!
о што вам је то? ако мислите с отим искушавати
моју симпатију могли сте други предмет изабрати,
јер сирота Марта није тако лепа да може побудити
ма чије ревење, а некмоли моје; ако је ви мрзите,
оставите мени да је љубим, оставите ми да јој вра-

тим оно уважење, које јој ви украђујете, ал' које она заслужује подпуно. — По том сам разговору приметио да ме је Марта предварила код своје другарице, видио сам да је све бадава и од ото доба никад више није било говора о томе.

Кад сам ступио у одају ни једна ме није опазила; Марта је седела на столици баш наспрам врата, а пред њоме је стајала Милка, те тако није могла ни једна видети к'о долази. Ал' ни чуле ме нису, јер нешто се врло живо разговарају: Милка жестоко маше рукама и потрзује телом и главом и то тако живо, да нисам могао на ино већ прикријем се уз довратак да прислушкујем; трапезарија беше подалеко те сам тако могао разабрати сваку готово реч.

— Марто! слатка моја Марто! — преклињаше Милка — Зашто се ти сумњаш о вечности среће моје? та ја је осећам у овом часу сву ту вечност у срцу, а ти, која си ми навек срце била, ти да је не осећаш?

— Мора да сам ти више, сирото моје Милче! — одговори Марта сладећим ал' неосетно дркћућим гласом — мора више да сам ти него то срце што ти је, јер срце ти је лакоумно, а ја сам брижна, срце је твоје готово жртвовати твоју срећу својој ћуди, ал' ја се стрепећи домишљам, како би те сачувала од ћудљивости те твоје среће! —

Милка је ћутала; не мого је видети с лица, само опајам да је спустила окићену главицу; мо-

ра да се замислила; ал' шта ту треба мислити? ил' јој зар дође тежак венчани венац од речи другаричини, те јој обара главу? — ал' мартино лице да видим само: дал' је могла сакрити онај злогни потрзак око уста, који би јој сваку реч терао у лаж и који мора опазити и најневичније око, па и милкино? — Ал' као да се лија постарала и за то! посадила се на столицу да јој милка гледа у потиљак, да може главу сагнути и сакрити лице кад год оће, а Милку је поставила преда се, да јој може измерити на лицу и најмању помисао! — Да демонска рачуна, ако је с намером учињено! Ал' још је демонскије, ако јој и тако незнатни случајеви помажу.

— Милче! — проговори Марта, претворном жестином, — највећа бриго и једина љубави моја! Бог ти милостиви дао снаге и крепости да победиш несрећу, која се данаске теби родила! Срце ми се цепа, ал' ти морам рећи, јер и твоје би пре времена препукло, кад би ти гром дошао изненада; већ сада, у највећој припеци среће твоје оћу да ти покажем с које ти стране прети бура, неби ли се могла сакрити за времена под кров пажње и одважности. — Сирото моје Милче, ти незнаш како си бедна!

Милка задркта, клецајући изнеможе и глава јој паде на крило ладеће је пријатељице; ал' та слабост не потраја дуже од једног тренутка, јер у једанпут поскочи као изван себе те повика јецајући:

— Марто! ако ти је мио и свој живот и мој,

реци да си слагала! ил' ако ниси, слажи бар да си, сад само слажи па никад више. Ал' слагала си, ох! та слагала си!

И опет паде у наруче мартино, која беше устала да је утеши и утиша.

— Та за Бога, Милка, чуј! — тепала је Марта, — ја не лажем! чуј само што ћу ти рећи, преслушај моју приповест!

Ја сам се стресао од једа; стра и чудо, претрпљен јед и страовита слутња као да ме приковаше за тле, једном сам се руком држао о довратак да не посрнем, а друга ми је грчевито стискивала пола пуну чашу, што сам у њојзи носио милкину здравицу, и већ заманем да је разбијем о главу немилостиве мучитељке, кад уједаред зачу се жагор у побочној одаји из ког је продирао пијани глас дебелого кума:

— Не' еста! не' еста о' амо! — И ево га већ ди посрће машући рукама око главе и за њим руља пијани свата.

— Ју, ал' је пијан, — рече уплашена Милка и покуша сакрити се за мартина леђа.

— О' амо не' еста! — вико је дебели кум заповедничким гласом показујући руком на Марту.

— Нема ту невесте! — одговори Марта — нема је ту!

— Ш'а нема! о' амо оди! — шчепа Марту за руку и стаде је вући.

— Шта? ти не'ш да идеш кад те кум зове?

чекај само! — левом руком привати просипајућу се се чашу, а десном обувати копрцајућу се Марту око струка и понесе је у трапезарију опкољен смејом и дреком пијани пратилаца.

Срце ми заигра од радости, уватим Милку за руку, која се чисто окаменила од чуда и не могаше ни речи проговорити ни макнути се с места.

— Оди, Милка, — реко — оди да видимо чуда! Оди! та сватови су, шала је, кумовско право! — и једва се разабра убезекнута нева те пође самном.

— Е'о не'есте! — вико је дебели кум непрестано борећи се са својим теретом: е'о не'есте! — а кад ступи у одају да су га други гости чекали сусретне га жагор, смеј и тапшање и већ теде јунак општег весеља да упусти свој плен, кад уједаред: е'о не'есте! — запе за столицу и паде као што је дугачак ил' управо као што је широк на патос саранивши под собом лажну невесту. Једва га дигоше и опростише сироту Марту пијана загрљаја. Сиротица како је окићена! тако је жалосно изгледала, да јој се не мого светити: сва исполивана вином, лице сво испресецано оштрим стаклетом од разбијене чаше, крв јој лопи на груди. Престаде сав смеји весеље. Мати мартина полети као манита кад познаде ћер, стаде је врисак и клетва; ал' Марта ни да би речи, само је дрктала као прут, погледа једаред све редом око себе, отисну матер ода се и као муња излети на поље, а за њом довикујућа је мати;

и неколико гостију пођоше за њима, ал' скоро се вратише, нису их могли стићи.

Провиђење ме је осветило, осветило ме је довољно, а можда и сувише; да тај сувишак неће опет пасти на мене? — Мал' да неће!

— Дакле, Милка, ако сутра не осване дан, још нећемо путовати дома! — рећићу ја мојој женици помажући јој спремати бисаге — Јеси ли готова, јесил' се свугди опростила? јер има их, који тај грех не опраштања никад не праштају.

— За име Бога! — викну Милка.

— Шта ти је?

— Та код Јелке још нисмо били! Кажу да је болесна. Таки да идемо! Брже! Обуци капут! — на шежир! — дај ми рубац! — рукавице! — колчак! — жури! брже! хајд'! —

За тили часак се справи и чисто ме изгура на врата.

Што смо ближе долазили јелкиној кући, све сам се већма кајао, што спомену Милки опроштај; и опет не могу себи тајати, да би се још већма кајао, кад би одпутовао не опростивши се с Јелком.

Чудно ми беше кад сам се с Милком испод руке пењао уз мраморно степење јелкина стана. Беше ми, као да сам пошао зафалити се каквој славној глумици, коју сам синоћке видио одиграти једну трагичну ролу тако вешто, тако дубоком и истини-

том душношћу, да су ми још не престано пред очима оне танке, дркћуће усне, оне велике очи, тако велике да је у њи стала сва туга и дубина душе, тако ми је, као да и сад чујем онај бризак очајања, оне меке, јецајуће речи и уједанпут као да је не-стаде у манитом вриску: све ми је то тако још у души, да никако неверујем да је то била само глу-мица, већ жива мученица, да није била вештина само, већ истина, цела истина.

Кад ступисмо у улазну дворану, зачу се из побочне одаје ди неко пева уз пијано.

— Шта? Јелка пева већ? — рече Милка пола-зећи вратма — само кад је оздравила!

— То Јелка пева? па чекај молим те да чујем! Заустанем Милку и станемо прислушкивати.

Познасмо сетну мелодију „плача мајке уро-шеве“; глас певачице беше звучан, пријатан и пун душе као и та арија што је, ал' и као арија ту-жан и нежан, а ослабљен и умекшан затвореним вратма још тужније се слушао; уз меке одкуцаје пратећег пијана могао сам разабрати ове речи:

Да узана, да мала света! је ли селе?

Ни две га сестре немож рођене да деле,

А ди би се још на њим две друге поднеле!

А ди би се још на њим две друге поднеле!

Па немој за њим, селе, сенка да ти тужи,

Јер чемеран је, мали, ужи још је ужи

Нег овај живот што се у мом срцу суши!

Нег овај живот што се у мом срцу суши!

Та за тобом ћу и ја с ове тесне поле
 Замисли божије, да и ја видим боље,
 Да л' је замисли бар дубље тамо доле?
 Да л' је замисли бар дубље тамо доле?

Између поједини строфа често је застајала извијајући из пијана нежне тактове.

Прислушкивање прекиде нам један ливреисан слуга с питањем да л' да нас пријави?

— Пријави Милку! — заповеди моја жена — кажи да је дошла заједно са —

— Милку пријави! — прекинем јој реч — разумеш?!

Слуга се поклони и оде да учини дужност.

Мало час ево га натраг:

— Госпођица је болесна, — рече — врло јој је жао што вас не може примити.

— А! то би још лепо било! — повикне Милка и полети на врата — таке шале не разумемо!

Гурне слугу на страну, отвори врата и уђе унутра, а ја за њом.

Одаја у коју ступисмо слабо је осветљена, тавни сутон грли се у њојзи са тишином што је оживила испод последњи одјека јелкине песме; на скупоценом намештају могле се у том сутону још укусније красоте слутити него што би му можда на дану сјајност пленила долажника; са полуотвореног прозора улази последња светлост зимскога дана и пада сивим млазом на црни пијано; тај дугачки, тавни чувар животни песама изгледао ми је у

тај ма, као мртвачки сандук, испод полуспуштеног заклопца провирују беле тасте, као бледо рубље положеног самртника, изумрле песме, ал' само један додирак вештачке руке и самртник ће опет оживити, проговориће опет богиња красоте на његова уста! Над отим самртником седи Јелка, тугујућа покајница, у црном руву; лице јој је блеђе од беле танке огрлице, што је присомићена преко црног прслука.

Кад уђосмо подиже Јелка с пијана на руку наслоњену главу, устаде са столице и пође пред нас.

— Ти баш силом! — рече Милки грлећи је — ти баш силом оћеш да се сневеселиш; ја те тедо поштедити, да ме после некривиш!

— Зар мислиш да ја могу бити весела кад моја Јелка тугује?

— Бар сад рекла би! — рече Јелка лако се осменувши.

— Што већа жртва, милија ми је, — протумачи Милка.

— Па како вам је госпођице? је ли боље? — запитам ја домаћицу кад мало заћуташе.

Јелка се поклони одмерено, круто, чисто усиљено и неодговори ништа; је ли зато, што није ништа знала рећи на таку обичну фразу учтивости, ил' је други какав узрок? незнам; тек ми је чудно.

— Добар вечер, Милка! — зачу се један сладећи глас и иза јелкини леђа укаже се Марта.

Као да сам чуо сиктање змије, што излети ис-

под надгробног крста једне миле покојнице, којој сам дошао и клекао на гроб да се помолим у спокој душе јој.

Разговор беше млак и испрекидан, стаде се врсти око свакидашњи послова, јер Милка је у нежности својој избегавала сваку реч, која би Јелку сећала на покојну јој сестру а Јелка опет слабо распитиваше о нашем весељу.

Један подужи одпочинак прекине Марта узевши Милку за руку :

— Милче, душо! ти волиш слике, јели? Оди да ти покажем најновије слике јелкине, што их је јутрос добила! Оди само, оди! —

Милка се приволи том љубазном позиву.

Мислио сам доникле да сам остао сам, па чисто ми право беше што и мене не поведоше, ал' кад се обазрем, опазим Јелку пред пијаном, опет онако поднимљену на руку као кад смо дошли.

— Зар ви нисте отишли, госпођице? — запитам је напрасито.

— Желите ли ви? — рече Јелка и подигнувши се свечано са столице погледа ме по преко.

— Ако ви желите, — ушепртљим ја.

— Ја немам ништа више желити! — прекиде ме Јелка жестоко.

— Ја још мање!

— Ви још мање? — та да! и како сам могла бити тако не смислена да моје жеље с вашима сравним? — Ви још мање? ха! ха! ха! Врло добро, честити сликаре, врло вешто замазано!

Седе опет на столицу уз пијано, подними се и тако је седла замишљена неколико тренутака; све беше тијо само се чула шеталица на дувару, као куцање срца ледене непроменљиве вечности.

Уједаред се трже Јелка, замане руком и удари песницом по клавијатури; страовито одјекну дисонанција по дубокој тишини; тргнем се, скочим са столице, језа ме прође као Јулију од цикута вампирова у капулетовој гробници; помислим у први ма да ће Милка и Марта дотрчати на тај одјек, ал' мора да су далеко, јер из побочни одаја јављаше се само тишина и мрак.

— Никада! — повикну Јелка — никад се нису моје жеље с вашима сукобиле, никад вас нисам ни познавала, па шта ћете ви са мном? Јесте ли дошли да ми пркосите? мислите ли титрати се самном? којим правом? целог века мога нисам вас ни чула ни видела до неки дан неколико уди тренутака!

Очи јој севнуше, крв јој удари у лице, груди јој се надимаше, у развлаку усана упијаше се презирање. Опасност ме учини смелија, немилостивија:

— Госпођице! — реко — и целог века да сте ме познавали, један би тренутак био довољан уверити вас, да моје жеље и ваше дели сад вечност. Жао ми је што морам тако говорити. Једаред сам вас само видно, једаред говорио с вама и у први ма осетим да сам нашао сродну душу, осетио сам наклоности према вама. Ал' нема тог закона ни божијег ни људског, кои би нам налагао да своје симпатије не смемо ограничити, а кад имамо озбиљније,

светије дужности, кад нас прошлост везује, особито ако нам се срце тој свези непротиви, онда нам баш заповеда тако да чинимо. Осећао сам симпатије према вама, симпатије пријатељске, побратимске љубави; врло би ми жао било кад ми се неби то побратимство одазвало у вас; ал' пре ћу прежалити и то, него што би размако границе те симпатије на уштрб дужности, поштења, шта више и срца свога!

Док сам тако говорио сагла је била главу на груди, само сам чуо како дише све жешће и како се крши дробан бисер ћердана јој међу шкрипећим зубма. Кад сам изговорио ћутала је, само се чуло предисање и кршење ћердана, к'о зауздан аполонов лабуд кад гризе притегнуте узде. Уједаред поскочи са столице, ал' таки опет седе, спусти руке у крило, а главу подигне горе. Упрепасти се; лице јој беше сво сузама окупано, са дркћући усана текла је крв, у великим, црним очима беше исписано толико туге, толико нежна бола и још више нешто, што сам се грозио разумети, ал' разумети сам морао.

— Госпођице! Јелка! осветите се! ако Бога знате, слушајте ме! не убијајте и себе и мене! — тако преклињући је клекнем пред њу и узмем је за руку, рука јој задркта и обнезнањена паде ми на груди; кржаве усне њене дотакнуше се моји усана.

— Милка! оди брже! оди да видиш једну слику! — зачу се уједаред глас мартин иза моји леђа.

Као водом поливен скочим на ноге, спустим на столицу још обнезнањену Јелку и полетим вратма

од куд се чуло већ шуштање милкини сукања. У врати сукобим се шњоме, стиснем је за руку и изведем је на поље, више је носећи него водећи и тек кад већ доспесмо под капију пустим је и станем да оданем од страовитог душевног и телесног напона.

— Богдане! шта је теби? — преклињаше Милка — за име Бота, говори шта ти је?

— Јелки је позлило уједаред, — одговорим ја бришући са уста јелкину крв — страшно изгледа, па нисам тео да је видиш.

— Ал' ја је морам видети! — повикну Милка и полети на степене; тргнем је натраг.

— Ту да си остала! — Момче! — зовнем једног слугу — донес' дер ми шешир! жури се!

Молак оде и наскоро ми донесе заборављен шешир и палицу. Узмем Милку испод руке и пођемо кући; целим смо путем ћутали.

Сутра дан смо већ били на путу. Широка, жалосна, снегом покривена равница, којом су нас носила гвоздена кола још ме већма растужи, но што би иначе можда био. Више пута покушам Милку разговарати, ал' заман! она је ћутала као бунда у коју се сва беше замотала.

Ту је Богдан први пут мало застао у приповедци, поглади се дланом преко чела, једном се руком маши за чај, који се већ био оладио, а другом

ми пружи механично испушени чибук. Кад му напу-
ним лулу заискасмо да даље приповеда.

Нешто ми је позлило, — рече метнувши чибук
на страну и зловољно се поглади руком по очима—
зато ми немојте замерити, ако вам само у кратко
приповедим догађаје, и ако вам поједине, који би
вама чудновати дошли, ал' који мени сасвим при-
родни и вероватни дођоше, можда само зато што
сам их већ преживио и то скоро, ако вам те дога-
ђаје не мотивујем као што би требало ил' бар као
што сам чинио до сад.

Ви знате, — настави Богдан своју приповетку
— знате како сам до сада живио с Милком. Ко би
судио по нашој романтичној љубави пре брака, ми-
слио би да то мора бити најсретнији живот; ал би
се љуто преварио. Ја не памтим да сам кои час
осетио потпуно блаженство брачног живота без
отровног зачинка преговора и жалбе. Приметио сам
да је Милка најнепреступнија бивала, кад би до-
била које писмо из Пеште. Једаред опет пошта до-
несе тако једно писмо, а Милка не беше дома. Отво-
рим га и прочитам. Подпис мартин; испрва патрпана
уверавања о неограниченом пријатељству и искре-
ности, а после подробно описивање оне последње
сцене између мене и Јелке, сто пута црње и горе
но што би друга поштена душа била кадра зами-
слити, испреплетено клеветатама и оговарањем из
старији времена; по дикојим местима судећи морало
је то и у пређашњим дописима бивати и то ваљда
још жешће него сад. Напослетку теши своју дру-

гарицу изгледом на награду у будућем животу за све претрпљене беде и невоље. — Сад сам све могао поњати. Ал' како уклонити ту подмуклу воду, која је тако неприметно подронила поносито копно среће моје?

Заповедим Милки да се не усуди више примити које писмо оданде; и од сад је свако запечаћено натраг слала. Ал' то јој немога угасити распаљену сумњу; истина, нисам је више тако често осећао као пре, ал' кад год сам тео одунути каквом благом речи пепео зловоље са женина лица, навек ме је ожегла испод тог пепела тињајућа жеравица те сумње.

Жена ми роди сина. Врло сам уживао у том догађају, не само као отац, него највише зато, што сам мислио да ће бар тај плод наше љубави определити и душеван јој правац, ал' као да сам се и ту преварио.

Скоро после порођаја женина позваше ме неодложни послови у Пешту. Баш сам ишао главном улицом у Будиму, кад опазим из далека да неког сарањују; по стихарима и рипидама и по звопама са српске цркве, рекао би да је пратња српска. Из далека се чуо јаук и лелек; кад дође ближе видим за мртвацем мартину матер и родбину, и известише ме да је то Марта што је носе на гробље: умрла је, рекоше од суве болести. Скинем шешир и одпратим је до гробља; кад је положише у гроб, бацим јој прегршак земље доле, а у небо ми се дигне лака, искрена молитва, да јој премилостви опро-

сти грехове земске, као што ћу и ја бацити с овом шаком земље све што је мени скривила у гроб веч-
ног заорава.

Сотим благим и помирним мислима о вечној правди и судбини вратим се у Пешту. У вацком соваку сусретнем се са пријаном мога ђаковања, с Марком.

— Јеси л' био с Милком? — беше му прва реч.

— С Милком? па неки дан како сам од куће.

— Не, не! данаске, данас после подне; ја сам био шњоме, распитује за тебе, немож' да те нађе.

— Ти си мамуран, Марко; ил' мислиш ваљда да ме намамиш на мамурлук и мене и себе? ал' начин си тако невешто изабрао, да ме ни сотим нећеш одвратити да не попијеш с тобом коју чашу пива; оди стара бечко моја, оди! — узмем га изпод руке, и тедо га повести најближој пивари — хајде! давно нисам био тако при вољи; прву ћемо чашу у спокој душе покојној Марти.

— Немој се ти шалити, је с' чуо! већ гледај да се састанеш с Милком. Тражи га жена као луда по читавој вароши, а он иде да пије! Море с отом чашом пива уштеди ћеш жени десет чаша крвава зноја! — Таки да идеш самном у меану, ди је одсела! још ако је нађемо дома.

Од чуда не мого доћи до речи, Марко ме је вуко за собом, јер тако ми беше, да неznam би л' мого у онај пар сам крочити.

Дођосмо у меану; врата на милкиној одаји закључана; дозовемо момка да нам отвори. Обазрем се и познам милкине ствари неуредно разбачене

по кревету и по земљи. Дакле збиља? истина дакле? Усудила се несрећница, још у слабости порођаја, наканути се на толики пут, доћи за мнош, вијати ме без нужде по свету? — Без нужде? А и шта би то могло бити што је нагони на тако не-смислено дело?

Опазим на столу неколико разбачени артија и нашим се да их прогледам. Нађем два писма, оба на Милку, на оба ударен поштарски жиг од другог децембра; данас је шести. Отворим једно: под-пис миртин, ал' рука беше туђа.

Да видимо:

— Премила наследнице срца мога! Видиш да није моја рука што ти пише: анђео смрти нуди ме да шњиме испод руке одшетам у сретније вртове вечности; ал' тај мој црни вереник допушта ми, да последњи тренутак мога девовања с ове стране гроба засладим једном услугом мојој Милки. Чула сам да је Богдан у Пешти и знам зашто је ту. Ти знаш да сам ја с Јелком друговала до сад само зато, да јој будем повереница, да тебе могу сачувати од непогода, које се над главом твојом роје. Јелка ми је поверила једну тајну, која ће ти, ако будеш на опрезу, или сасвим отворити очи, или ће те, ако се подаш, заслепити вечитом тамом, послати те онамо куда ја већ предњачим. Чуј дакле: Богдан је у договору с Јелком дошао овамо, да с отом крвном душманком и твоје и моје среће побегне у далеке земље, ди ће шњоме моћи дане свога грешног живота згодније и повољније провести, онако провести

као што је то већ мислио и желио одавна. А тебе ће да остави, јадно моје Милче, ил' вечној срамоти и беди, ил' ако будеш паметна, ако га будеш презрела, као што је заслужио, сретнијој, слободнијој будућности. Збогом остај, Милче моје! нежелим се скоро састати с тобом, јер само ћемо се онде моћи састати, ди се растати никад више нећеш с твојом у издисању још за тобом уздишућом

Мартом.

Дакле и на самртној постељи морала је избацити свој отров на мене, с последњим даом изданути и последњи јед! Срце ми се стегну у грудима, у руци ми се згужва кобна артија. Ох, кам' да је то писмо она шака земље, што сам јој у име опроштења бацио у гроб, да га проспем по свету, да га ветрови разнесу до престола не умитног судије, па кад она дође пред њега, да сваки пра-шак грмне громовитом пресудом!

Отворим друго писмо; подпис: Јелка! шта? зар опет? зар још? — Тедо оставити писмо непрочитано, ал' зашто да не прочитам? црње не може бити од овога што сам прочитао, још више сам се могао надати мелему на рану што ми зададе последњи угризак оне гује, ако икако има мелема за ту рану. Станем читати:

— Блажена победитељко моја! Писала сам ти толико пута, можда би боље било да нисам ни једаред, ал' не мого друкчије; ти ми никад не одговори, ти ћутиш, ал' ваљда и ти не можеш друкчије. Згрешила сам можда што сам ти признала свој грех

према теби, своју грешну страст према Богдану, према мужу твоме, згрешила сам можда, ал' не могу друкчије. Годину дана има готово како се борим, путовала сам по свету, лекари ме слаше у купатила, тело ми купаше у води, а у крви мојој купала се непрогонљива страст; ал' крв моја беше крепчија од воде, јер док је моје тело слабило и опадало, страст је моја све силнија бивала у крвавим својим варима.

Слаба сам, врло сам слаба; на усијаном челу осећам кадикад ледену промају и као да душе с гробља; видим смрт ди ми долази, чујем јој из далека покуцкивање коштани удова, ал' је спора, страшно је спора! не могу поднети више, морам ићи пред њу, морам, не могу друкчије! — Теше ме лекари, да ће ме на годину опет слати у купатила, ал' ја већ видим да ће мени само једно купатило помоћи, а то ми није ни далеко. Близу је Дунав, Дунав је доста дубок. И то ћу купатило што скорије да потражим, што скорије то боље, је ли Милка? Већ видим како се смешиш, како машеш главом: јесте Јелка! — па тамо кад се састанемо, онда ћемо се запитати, на киме је Богдан? — Ал' засад је твој, јер док ово читаш, нема више

Јелке.

Испустим писмо на земљу и немоћан паднем на столицу покривајући лице рукама, а кад скидо руке с очију, беу ми влажне. Да страовите разлике између та два писма, као сунце и мрак; па зар Милка да не види то? Је ли слепа? на жаломт, јесте!

Има неки слепаца, што боље виде ноћу него дању, што им је ноћ дан, а дан ноћ, Милка је така слепаца. Ал' ди је сада? да јој кажем, да је уверим, да јој отворим очи, ил' да и ја ослепим за навек, шат би је тако уверио.

Из тог немоћног сановања трже ме Марко.

— Море хајде! што си се удивио? зар невидиш да Милке није ту? хајде да је тражимо, за цело те вија по вароши.

Тргнем се и излетим на поље тако нагло, да ме Марко једва могаше стићи и метнути ми шешир на главу.

Часком сам дошао у Будим у моју тасбину. Запитах за Милку, ником ни на крај памети, да је ту. Дадем им она два писма да прочитају; ал' на скоро се покајем што то учини, јер морадо побећи да се спасем од тастове псовке и плача, пуничина. До мрака сам лутао по Будиму, ал' од Милке ни трага ни гласа.

Било је већ подоцкан кад сам се враћао с Марком у Пешту; снег провејује и ладан горњак звижди кроз танке гвоздене шипке на мосту; ни живе душе осим нас двојице. Могли смо бити на помоста, кад ме Марко уједаред заустави.

— Ко се оно тамо наслонио, па гледа у Дунав? — запита показујући прстом.

Опазим подалеко пред нама на пешачкој стази једну белу сенку; са беле боје могли се и из ове даљине познати обриси женске особе. Страовита ме

слутња нападе, крв ми стаде у жилама, ноге ми стадоше клецати, час потрчим, час застанем; већ сам близу, види се већ распуштена коса, виде се беле руке око гвозденог ступца, у снегу за њом лежи један огртач, већ као да се чују неке речи, неки гласи, још кои корак само — — ал' уједаред се трже чудновата ноћница, чула је ваљда да неко долази, и стане једном ногом на ограду, као да би да је прескочи. Кад нам окрену лице, познам Јелку. Сву снагу скупим и очајно полетим напред, и већ ми се учини да јој је аљина у руци ми: — Јелка! — викао сам — Јелка! — ал' у тај ма кад изреко име њезино зачу се из дубљине страовити врисак, вода запљусну и опет тишина; место ди је Јелка стајала беше празно, само је још у снегу огртач и ја држим у руци једно парче беле аљине. У неисказаном болу нагнем преко моста и кад сам дошао на обалу станем из свег грла викати у помоћ. Нико се не показиваше; погледам низ воду, учини ми се да се нешто бели испод оног места ди је Јелка скочила у Дунав, опет станем викати, а кад видим да још никако нема помоћи, скочим у воду и запливам. Вода беше ладна као усред зиме, и по дикоје санте ишле су Дунавом, а ја сам врло рђав шливач; нисам неколико тренутака пливао, кад уједаред осетим неодољиву немоћ као да ми се сви удови укочише и станем тонути; сећам се још кад обамро да сам чуо као неко пљускање весала и мислим да сам осетио да ме неко увати за косе; ал' од ото доба не знам шта се збило са мном, само

сам осећо страшне болове у леђима и у глави, а удовима нисам могао мицати.

Кад се пробудим нађем се на постељи у једној лепој, скровитој одаји, на столу гори жижак, а поред постеље седи Марко држећи у руци једно стакоце и мотрећи забринуто на мене.

— Како је? — запита, кад опази да сам будан — оћеш мало вина? — и принесе ми чашу усма; док сам пио махао је Марко непрестано главом гунђајући:

— Лудо! лудо! да би лудо! та да је од вина тај проклети Дунав, неби сад скакао у њега, а камоли — еј, лудо моја! лудо!

Кад сам попио вино скочим из кревета:

— Које је доба?

— Зора је, пет сати.

— Додај ми аљине!

— Шта ти је опет сад?

— Наручи ми кола! идем кући.

И против све муке маркове и још већи мука и болова моји обучем се, седнем на кола, Марко ме одпрати до жељезнице и ево ме сад код вас.

Ту је Богдан опет стао у својој приповести, склопи руке на лицу и замисли се час по час стресајући се као од зиме.

— Еј, лудо! лудо! — рећиће Новак — право је имо Марко, кам' да сам ја онда био шњиме! чисто

ми се сад рука трза да те бијем, ал' онда неби прошло без батина!

Још је Новак у речи био кад се зачу куцање на врати и уђе слуга.

— Господине, послала ме госпођа да дођете кући!

— Шта?!—викну Богдан и скочи као манит—шта рече момче?

— Госпођа вас зове; сад је баш дошла.

Богдан полети на врата, а момак за њим носећи му шубару и ћурдију.

Ту ноћ не мого ока свести; неznam шта ме је већма морило, ил' чудновата богданова приповест, ил' брига, како ће прекужити толике потресе душевне, толике телесне напоне, да ли ће остати здрав, што здрав, ал' да ли и жив?

Недељу дана после тог вечера морао сам одпутовати; сви ме другови испратише, само Богдан није; њега сам оставио у постељи, једва сам се уздржао од суза кад сам се праштао шњиме. Мора да је опазио тугу у мојим очима, јер смешећи се рече ми:

— Правда, Стеване, правда! У вечиту се правду уздам и у милостивог судију, да се нећу предићи из ове болести да ћу се скоро опростити промашена живота.

— Нисам ни месец дана био на путу, кад у Паризу, стигне ме једно писмо од Новака:

Драги брате Стеване! Нећу те мучити дуго; бићу кратак као гроб, немилостив као јад! — Си-

ноћ саранисмо Богдана. Свака би даља реч била сувишна. Милка је неутешна; кад спустисмо мртво тело у гробницу, скочи унутра и теде да и њу зазидамо живу; не могосмо је извући напоље, док није обамрла. То се зове љубити! то се зове умирати! Велика беше жртва, што је покојник принео Милки, он ту жртву не мога преживити, не мога преживити Јелку; ал' Милка је вредна те жртве, вредна њега, вредна његова спомена. Само ми је жао оног нејаког детенцета, ма да немам узрока, јер Јелка му је оставила сво своје сјајно имање, ал' сотим није исплатила ни близу оно што му је одузела. Чувај се и ти тамо у туђини, јер куга је ударила у поштене душе! Твој

Новак.

Није прошло можда година и по дана од богданове смрти кад пођо да се вратим дома после другог путовања.

Баш је био светац кад сам приспео у Пешту; отидем у цркву и прижежем свећу пред лик матере божије у спокој душе Богдану; тако сам радио за свога путовања готово сваке недеље. Одстојим службу до краја. При крају стане свештеник навештавати заручнике. Баш да чујем, — помислим — како се плоди народ!

— Филип М., — јављаше свештеник — житељ здјешни, римокатолическог вјероисповједанија, узима

за себе Милеву Д., вдову почившаго Богдана А. Овим се оглашују трећи пут.

Као да се сводови и цркве и неба срушише нада мнош. Кад мало дођо к себи, запиткивао сам све редом, да ли сам добро чуо: — Да сте овдашњи, — одговорише ми — већ би одавно чули.

С чудним мислима и још чуднијим осећањем изађем из цркве; пролазећи вацким сокаком погледам случајно у један вештачки излог. Између други лепи слика опазим и ону деларошеву „мученицу“, што је Богдан некада сматрао и што га је тако скупо стала.

Гледајући тако и мислећи о љубљеном покојнику, причу ми се за леђи кикот и смеј, и као да разбирам српски разговор и неки познат глас. Осврнем се. Та је л' истина? — Милка стоји преда мнош испод руке с једним улицканим господичићем. Порумени и збуњено ме погледа, ал' поред све забуне насмеши се што је лепше могла, и приљуби се нежније своје пратијоцу покушавајући уверити ме о своје блаженству.

Гпушећи се погледам је попреко и окренем јој леђа.

Од ото доба виђо сам је више пута. Онај осмејак можда јој није био последње блаженство, ал' руменило оно зацело јој беше последњи стид.

Л. Костић.

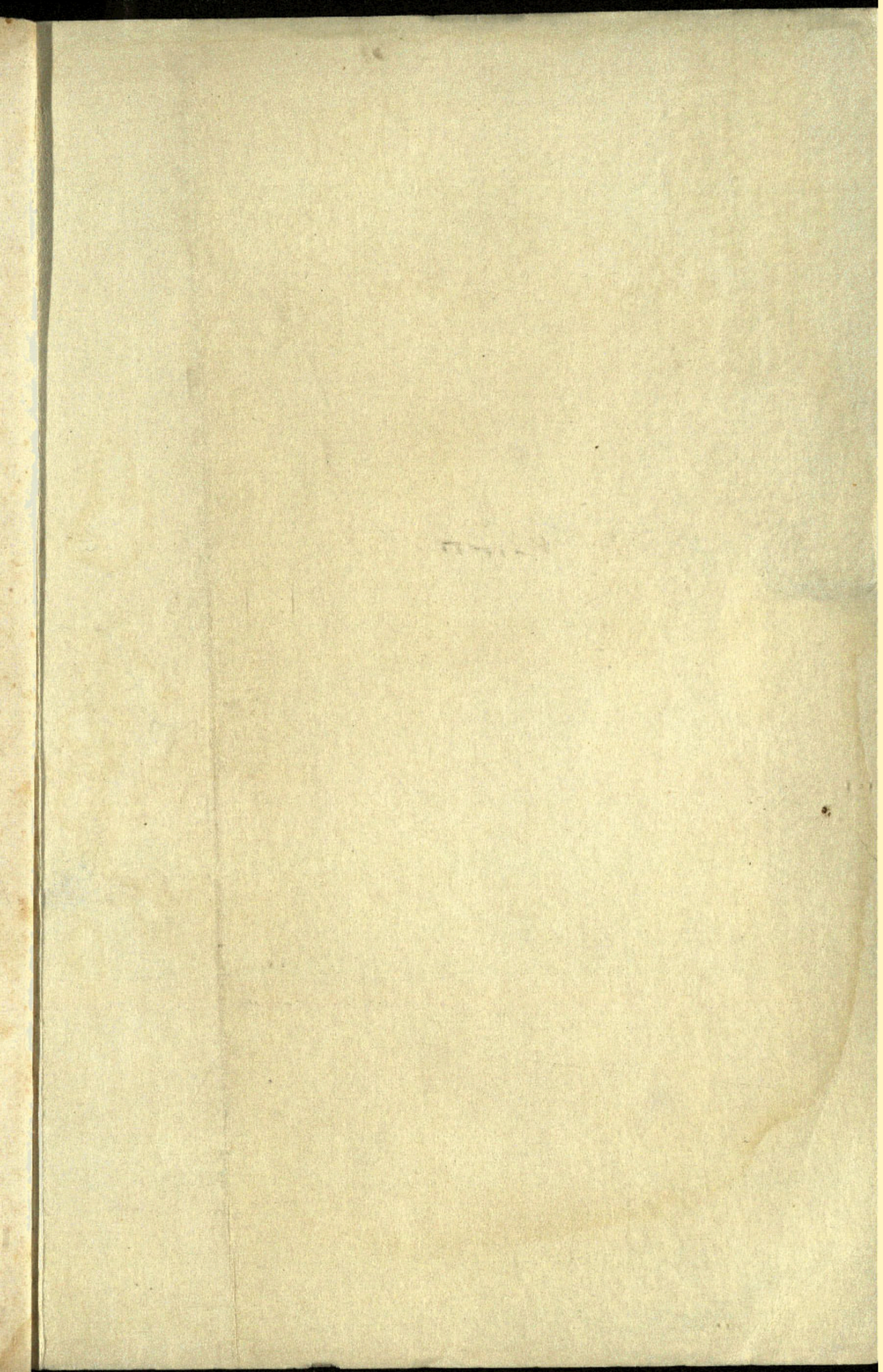
С а д р ж а ј.

	Стр.
Ђурђеви стубови, од Лазе Костића	1
Карловачки ђак, приповетка од Косте Руварца	14
Пастирова врула, од Мите Поповића	55
Стара класичност, од Јована Туромана	62
Јерина, од Ђорђа Бугарског	79
Коњ у Србина, од Јована Петровића	84
Промотеј, од Лазе Костића	96
Значајност дубровачке књижевности, од Косте Руварца	99
Љиљан цветак, од Ђорђа Бугарског	107
Кажи ми се . . . . од истог	108
Је л' да си . . . . од Мите Поповића	109
Једно вече у Фрушкој Гори, од Светозара Савковића	110
Песма и пољубац, од Мите Поповића	122
Што ти тако . . . . од истог	123
Нешто о писму, од Стевана В. Поповића	124
Ој очима тим сунчаним . . . . од Лазе Костића	140
Десно крило . . . . од истог	141
У ноћи, од истог	142
Мученица, новела од Лазе Костића	143

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

ФП Ср I 75

1863. 1

Стоји 60 нов. а. вр.